

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ  
ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΤΕΧΝΩΝ



## Μεταπτυχιακή εργασία

ΚΑΜΠΑΝΙΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ  
ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟ  
ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΔΡΑΣΗΣ  
ΩΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Μαρία Ανδρέου

Λεμεσός 2014

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ  
ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΤΕΧΝΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΥΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

## **Μεταπτυχιακή εργασία**

ΚΑΜΠΑΝΙΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ  
ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟ  
ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΔΡΑΣΗΣ  
ΩΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Μαρία Ανδρέου

Σύμβουλος καθηγητής  
Δρ.: Νίκος Σουλελής

Λεμεσός 2014

**ΕΝΥΤΠΟ ΕΓΚΡΙΣΗΣ**

Μεταπτυχιακή διατριβή

**ΚΑΜΠΑΝΙΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ  
ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟ  
ΜΕ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΔΡΑΣΗΣ  
ΩΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ**

Παρουσιάστηκε από  
Μαρία Ανδρέου

Επιβλέπων καθηγητής \_\_\_\_\_  
Δρ. Νίκος Σουλελής

Μέλος επιτροπής \_\_\_\_\_  
[ιδιότητα και όνομα]

Μέλος επιτροπής \_\_\_\_\_  
[ιδιότητα και όνομα]

Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου  
Δεκέμβριος, 2014

## **Πνευματικά δικαιώματα**

Copyright © Μαρία Ανδρέου, 2014

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Πολυμέσων και Γραφικών Τεχνών του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή μου Δρ. Νίκο Σουλελέ για την επιστημονική καθοδήγηση και την πολύτιμη βοήθειά του κατά την συγγραφή της παρούσας εργασίας.

Ευχαριστώ επίσης την Δρ. Μόνικα Σιακού, Επίκουρη Καθηγήτρια στον τομέα της Ψυχολογίας, την Δρ. Άννα Παραδεισιώτη, Παιδοψυχίατρο στο Μακάριο Νοσοκομείο, τον Δρ. Παναγιώτη Σταυρινίδη, Λέκτορα στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου και την κ. Δέσποινα Θεμιστοκλέους, Εκπαιδευτική Ψυχολόγο, για τον χρόνο που μου διέθεσαν για παραχώρηση σημαντικών πληροφοριών, καθώς και τις κ. Μυρούλλα Βασιλείου, διευθύντρια Δημοτικής Εκπαίδευσης και Ανδριανή Στυλιανίδου, διευθύντρια Μέσης Εκπαίδευσης.

Παράλληλα, ευχαριστώ και όλους τους φίλους για τη βοήθειά τους καθόλη τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, καθώς και όλους όσους συμμετείχαν στην έρευνα.

Τέλος, ευχαριστώ θερμότατα τον σύζυγο μου π. Ιωάννη και τα παιδιά μου, Φωκά και Νικόλα, για την όλη στήριξη και την ανοχή τους, να αφιερώνω κάθε μέρα τόσες ώρες για την διεκπεραίωση της εργασίας.

## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η απουσία μιας ενημερωτικής-μορφωτικής καμπάνιας με πληροφορίες και μηνύματα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό, που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στα πλαίσια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Κύπρο, ώθησε την γράφουσα-ερευνήτρια στο σχεδιασμό και ανάπτυξη μιας παιδαγωγικής καμπάνιας, της «Καμπάνιας ενημέρωσης και πρόληψης ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό» στα πλαίσια της κυπριακής κοινωνίας.

Στόχος αυτής της εργασίας είναι μέσω της Γραφιστικής επικοινωνίας και σε συνεργασία με τους ειδικούς για το θέμα, να αναπτυχθεί μια δημιουργική και αποτελεσματική καμπάνια ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό, ώστε να υπάρξει ενημέρωση και πρόληψη ενάντια στο φαινόμενο αυτό.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου, κρίθηκε σκόπιμο σε πρώτη φάση να πραγματοποιηθεί μια βιβλιογραφική ανασκόπηση του θέματος. Στο στάδιο αυτό μελετήθηκαν οι πιο σημαντικοί ορισμοί, θεωρίες, αναλύσεις και στοιχεία σύγχρονων ακαδημαϊκών και άλλων εμπειρογνομόνων που ασχολήθηκαν με το θέμα.

Για τη διερεύνηση των ερωτημάτων που τέθηκαν ώστε να επιτευχθεί ο στόχος (καμπάνια) ακολουθήθηκε η μεθοδολογική προσέγγιση της τεχνικής έρευνας δράσης στη βάση του κλασικού σπειροειδούς μοντέλου, αφού αυτή την προσέγγιση κατέδειξε ως την καταλληλότερη η θεωρητική ενασχόλησή μας με το θέμα.

Η ολοκλήρωση της έρευνας δράσης έριξε φως σε πτυχές του θέματος που βοήθησαν την γράφουσα/ερευνήτρια να καταλήξει σε σημαντικά συμπεράσματα και εισηγήσεις για τη βελτίωση της καμπάνιας. Επίσης γίνονται εισηγήσεις για μελλοντικές έρευνες και καμπάνιες που χτίζουν πάνω στα συμπεράσματα αυτής της έρευνας.

# ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	v
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ .....	vi
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ .....	x
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ .....	xi
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ .....	xiii
ΑΠΟΔΟΣΗ ΟΡΩΝ .....	xiv
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1.1 Περιγραφή του προβλήματος και αναγκαιότητα μελέτης .....	1
1.1.1 Περιγραφή του προβλήματος .....	1
1.1.2 Αναγκαιότητα της μελέτης .....	4
1.1.3 Δομή της μεταπτυχιακής διατριβής .....	5
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ .....	7
2.1 Σχολικός Εκφοβισμός .....	7
2.1.1 Αποσαφήνιση του όρου σχολικός εκφοβισμός .....	7
2.2 Κατηγορίες σχολικού εκφοβισμού .....	8
2.2.1 Παιδί-Θύμα .....	8
2.2.2 Παιδί-Θύτης .....	9
2.2.3 Παιδί-Θεατής (παρατηρητής) .....	9
2.3 Μορφές σχολικού εκφοβισμού - είδη σχολικού εκφοβισμού .....	10
2.3.1 Ο λεκτικός εκφοβισμός .....	10
2.3.2 Ο σωματικός εκφοβισμός .....	10
2.3.3 Ο κοινωνικός αποκλεισμός .....	10
2.3.4 Ο ρατσιστικός εκφοβισμός .....	11
2.3.5 Ο σεξουαλικός εκφοβισμός .....	11
2.3.6 Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός .....	11

2.4	Αίτια σχολικού εκφοβισμού .....	11
2.5	Συνέπειες του σχολικού εκφοβισμού .....	12
2.6	Χώροι στους οποίους εκδηλώνονται εκφοβιστικές συμπεριφορές .....	13
2.7	Στοιχεία από διεθνείς έρευνες-μελέτες για τον σχολικό εκφοβισμό .....	14
2.7.1	Επιστημονική μελέτη/έρευνα του Olweus .....	14
2.7.2	Ευρωπαϊκή Έρευνα για το φαινόμενο του Σχολικού Εκφοβισμού. ....	15
2.7.3	Κυπριακές έρευνες - προγράμματα (αναφορικά) .....	16
2.8	Εκστρατείες (καμπάνιες) - Δράσεις κατά του εκφοβισμού .....	18
2.8.1	Διεθνείς Εκστρατείες (καμπάνιες) -Δράσεις (αναφορικά).....	18
2.8.2	Ελληνικές καμπάνιες - Δράσεις (αναφορικά) .....	21
2.8.3	Κυπριακές Δράσεις - καμπάνιες (αναφορικά) .....	22
3.	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ .....	25
4.	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ .....	26
4.1	Η έρευνα δράσης .....	26
4.2	Συνοπτική περιγραφή των εργαλείων συλλογής δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν.....	30
4.3	Περιορισμοί γενικά της έρευνας δράσης .....	31
4.4	Θέματα Δεοντολογίας - Ηθικά ζητήματα και πως αντιμετωπίστηκαν .....	32
4.5	Δείγμα .....	33
4.6	Διαδικασία ανάλυσης δεδομένων .....	34
4.7	Αξιοπιστία / Εγκυρότητα .....	34
4.8	Περιορισμοί και οριοθετήσεις της συγκεκριμένης παρούσας έρευνας .....	35
4.8.1	Περιορισμοί της έρευνας .....	35
4.8.2	Οριοθετήσεις της έρευνας .....	36
5.	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ.....	37



5.1	Θέματα από τις ατομικές συνεντεύξεις .....	38
5.1.1	Μηνύματα της καμπάνιας .....	38
5.1.2	Η Προσέγγιση της καμπάνιας .....	40
5.1.3	Γνώμες/απόψεις των παιδιών για αλλαγές στην καμπάνια .....	42
5.2	Θέματα από την ατομική παρατήρηση .....	44
5.3	Θέματα από την ομάδα εστίασης .....	45
5.4	Αλλαγές στην καμπάνια .....	47
6.	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΥΚΛΟΥ .....	48
6.1	Θέματα από τις ατομικές συνεντεύξεις .....	48
6.1.1.	Μηνύματα της καμπάνιας .....	48
6.1.2	Η Προσέγγιση της καμπάνιας .....	50
6.1.3	Γνώμες / απόψεις των παιδιών για αλλαγές στην καμπάνια .....	52
6.2	Θέματα από την ατομική παρατήρηση .....	54
6.3	Θέματα από την ομάδα εστίασης .....	55
7.	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ .....	57
7.1	Τι αναπτύχθηκε μέσα από την έρευνα και πώς σχεδιάστηκε για το πρώτο στάδιο/περιγραφικό - ιστορικό μέρος .....	57
7.1.1	Χρώματα λογότυπου .....	57
7.1.2	Σχήματα / μεγέθη λογότυπου .....	58
7.1.3	Γραμματοσειρές .....	58
7.1.4	Γλωσσολογικό μήνυμα λογότυπου και σλόγκαν .....	58
7.1.5	Οπτική Ταυτότητα .....	59
7.1.6	Εικονίδια .....	59
7.1.7	Ολική Χρωματική Προσέγγιση .....	60
7.1.8	Ολικό ύφος στην προσέγγιση της καμπάνιας .....	60
7.1.9	Τυπογραφική έμφαση .....	60
7.1.10	Ο τίτλος και γραμματοσειρά των αφισών .....	60
7.1.11	Έντυπη μορφή .....	61

7.1.12	Χρήση Λογισμικών .....	61
7.2	Δείγματα πρακτικού έργου στον πρώτο κύκλο της έρευνας .....	62
7.3	Ολικό πρακτικό έργο δεύτερου κύκλου της έρευνας / τελικής καμπάνιας...	65
8.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΛΗΞΗ ΤΟΥ.....	75
8.1	Κριτική αξιολόγηση του έργου και κατάληξή του / Διαπιστώσεις από την έρευνα δράσης .....	75
8.1.1	Συμπερασματική διαπίστωση για το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού.....	75
8.1.2	Συμπερασματική διαπίστωση και κριτική του έργου όσον αφορά τα μηνύματα και προσέγγιση της καμπάνιας .....	75
8.1.3	Συμπερασματική διαπίστωση της έρευνας δράσης σε σχέση με την καμπάνια .....	76
8.1.4	Γενική συμπερασματική διαπίστωση .....	78
9.	ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ / ΤΙ ΑΛΛΟ ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΕ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΑ .....	79
	<b>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....</b>	<b>81</b>
	Ελληνική Βιβλιογραφία .....	81
	Αγγλική Βιβλιογραφία .....	84
	<b>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ .....</b>	<b>87</b>
	Παράρτημα 1: Πρωτόκολλο Ημιδομημένης Συνέντευξης .....	88
	Παράρτημα 2: Πρωτόκολλο Ατομικής Παρατήρησης .....	89
	Παράρτημα 3: Πρωτόκολλο Ομάδας Εστίασης (Focus Group) .....	90
	Παράρτημα 4: Έντυπο γραπτής συγκατάθεσης .....	91
	Παράρτημα 5: Εισηγήσεις: Twitter: Tweets .....	93
	Παράρτημα 6: Εισηγήσεις: Για ραδιοφωνικό σποτ (spot) .....	94
	Παράρτημα 7: Εισηγήσεις: Για τηλεοπτικό και ραδιοφωνικό σποτ (spot) .....	95
	Παράρτημα 8: Εισηγήσεις: Για Ιστοσελίδα .....	96

## ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1:	Οι θετικές απαντήσεις στον πρώτο κύκλο της έρευνας .....	38
Πίνακας 2:	Οι γνώμες για την προσέγγιση της καμπάνιας στον πρώτο κύκλο της έρευνας .....	40
Πίνακας 3:	Γνώμες/απόψεις των παιδιών για αλλαγές στην καμπάνια στον πρώτο κύκλο της έρευνας .....	42
Πίνακας 4:	Οι θετικές απαντήσεις στον δεύτερο κύκλο της έρευνας .....	48
Πίνακας 5:	Οι γνώμες/απόψεις για την προσέγγιση της καμπάνιας στον δεύτερο κύκλο της έρευνας .....	50
Πίνακας 6:	Απόψεις των παιδιών για αλλαγές στην καμπάνια στον δεύτερο κύκλο της έρευνας .....	52

## ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1:	Ο επαναληπτικός κύκλος που ακολουθείται στην παρούσα εργασία/ στην έρευνα δράσης .....	28
Εικόνα 2:	Το λογότυπο/ταυτότητα της παρούσας καμπάνιας .....	57
Εικόνα 3:	Το σλόγκαν της παρούσας καμπάνιας .....	57
Εικόνα 4:	Δείγματα από τα εικονίδια/χαρακτήρες που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα καμπάνια .....	59
Εικόνα 5:	Τα χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν στην όλη προσέγγιση της καμπάνιας .....	60
Εικόνα 6:	Ο τίτλος / γραμματοσειρά των αφισών .....	61
Εικόνα 7:	Δείγματα αφισών της παρούσας καμπάνιας στον πρώτο κύκλο της έρευνας .....	62
Εικόνα 8:	Δείγματα από τις εφαρμογές αφισών στους δρόμους στον πρώτο κύκλο της έρευνας.....	62
Εικόνα 9:	Δείγματα από τις εφαρμογές των αφισών σε στάσεις λεωφορείων στον πρώτο κύκλο της έρευνας.....	63
Εικόνα 10:	Δείγματα από τις μονοσέλιδες διαφημίσεις σε περιοδικά στον πρώτο κύκλο της έρευνας .....	63
Εικόνα 11:	Δείγματα από τα post-cards στον πρώτο κύκλο της έρευνας.....	64
Εικόνα 12:	Δείγματα από τις μικρο-εφαρμογές της καμπάνιας στον πρώτο κύκλο της έρευνας .....	64
Εικόνα 13:	Οι αφίσες του δεύτερου κύκλου της έρευνας .....	65
Εικόνα 14:	Δείγματα από τις εφαρμογές των αφισών στους δρόμους στον δεύτερο κύκλο της έρευνας .....	66
Εικόνα 15:	Εφαρμογές των αφισών σε στάσεις λεωφορείων στον δεύτερο κύκλο της έρευνας .....	67
Εικόνα 16:	Μονοσέλιδες διαφημίσεις σε περιοδικά στον δεύτερο κύκλο της έρευνας .....	68
Εικόνα 17:	Τα post-cards του δεύτερου κύκλου της έρευνας .....	69

Εικόνα 18:	Δείγματα από τις μικρο-εφαρμογές της καμπάνιας .....	70
Εικόνα 19:	Δείγματα από τις μικρο-εφαρμογές της καμπάνιας .....	71
Εικόνα 20:	Δείγματα από τις μικρο-εφαρμογές της καμπάνιας .....	72
Εικόνα 21:	Δείγματα από τις μικρο-εφαρμογές της καμπάνιας .....	73
Εικόνα 22:	Δείγματα από τις μικρο-εφαρμογές της καμπάνιας .....	74

## ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Παρουσιάζονται συνοπτικά όλες οι σημαντικές συντομογραφίες που έχουν χρησιμοποιηθεί στο κείμενο της πτυχιακής:

ΕΚΚΕ	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
ΕΨΥΠΕ	Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας Παιδιού και Εφήβου
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚΕΕΑ	Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΟΕΣ	Ομάδα Εφήβων Συμβούλων
Π.Χ.	Παραδείγματος Χάριν
ΥΠΠ	Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

## ΑΠΟΔΟΣΗ ΟΡΩΝ

Banner	Μεταφερόμενοι μηχανισμοί ανάρτησης εκτυπώσεων/ εξοπλισμός για ενημέρωση περαστικών
Chat rooms	Διαδικτυακή συνομιλία / τρόπος επικοινωνίας με αποστολή γραπτών μηνυμάτων
Cyber Bullying	Ηλεκτρονικός εκφοβισμός
Design	Σχεδιασμός
E-mails	Ηλεκτρονική ταχυδρομική διεύθυνση
Empathy	Ενσυναίσθηση
Facebook	Μέσο κοινωνικής δικτύωσης
Link	Σύνδεσμος σε ιστοσελίδα
Post-cards	Μικρές αφίσες
Posters	Αφίσες
Spot	Τηλεοπτικό και ραδιοφωνικό σποτ
Tweets	Ηλεκτρονικά μηνύματα
Twitter	Διαδικτυακή υπηρεσία η οποία επιτρέπει στους χρήστες να γράφουν σύντομα μηνύματα
UNCRC Policy Center	Κέντρο Πολιτικής/Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των παιδιών
Youtube	Διαδικτυακός τόπος στον οποίο γίνονται οπτικοακουστικές αναρτήσεις

# 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

## 1.1 Περιγραφή του προβλήματος και αναγκαιότητα μελέτης

### 1.1.1 Περιγραφή του προβλήματος

Στις μέρες μας το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (bullying) είναι ένα πολυσυζητημένο θέμα. Θα έλεγε κανείς επίκαιρο, αλλά ταυτόχρονα και πολύ παλιό. Η Δρ. Σιακού (προφορική επικοινωνία, 24 Ιουνίου 2014) υποστηρίζει ότι ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα που ταλαιπωρεί παιδιά, γονείς, σχολείο, αλλά ταυτόχρονα και την κοινωνία. Ο εκφοβισμός μαθητών από συμμαθητές τους αποτελεί μορφή βίας και επιθετικής συμπεριφοράς, που εμφανίζεται κυρίως στα σχολεία.

Η Αυξεντίου (2013) αναφέρει ότι το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού επεκτείνεται και υπάρχει αδυναμία στο να αντιμετωπιστεί. Σύμφωνα με την Καπάττου (2014) ο σχολικός εκφοβισμός-βία στο σχολείο είναι εξαιρετικά μεγάλο πρόβλημα στις μέρες μας. Συνοπτικά, ο εκφοβισμός είναι ένα πρόβλημα που απασχολεί το παγκόσμιο: Πολλές έρευνες αναφέρουν σημαντικά προβλήματα εκφοβισμού σε ασιατικές και ευρωπαϊκές χώρες (Eslea, 2004; Espelage & Swearer, 2004; Kanetsuna, Smith, & Morita, 2006 όπως αναφέρεται από τον Feldman, 2011).

Για να προσεγγίσουμε εννοιολογικά τον όρο του bullying, το σχολικό εκφοβισμό όπως έχει αποδοθεί και στα ελληνικά, θα λέγαμε ότι ένας μαθητής εκφοβίζεται ή θυματοποιείται όταν «εκτίθεται επανειλημμένα και για αρκετό χρονικό διάστημα σε αρνητικές πράξεις άλλου ή άλλων μαθητών, που εκδηλώνονται ως μορφή βίας ή επιθετικής συμπεριφοράς» (Τσιάντης, 2008, σελ. 1).

Ο σχολικός εκφοβισμός τις περισσότερες φορές ορίζεται ως μια συμπεριφορά πολύ ακραία, όπου πολλά παιδιά καθημερινά βιώνουν συμπεριφορές όπως πειράγματα, αποκλεισμό, προσβολές κλπ. (Harris & Petrie, 2003). Στόχος του σχολικού εκφοβισμού είναι να προκληθεί πόνος σωματικός ή ψυχικός (Olweus, 1993, σελ. 9).

Πολλές έρευνες στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ), τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, αναφέρουν πως η σχολική κοινότητα έχει γίνει σε μεγάλο βαθμό ανασφαλής τόσο για τους εκπαιδευτικούς, όσο και για τους ίδιους τους μαθητές. Το περιβάλλον του σχολείου χαρακτηρίζεται ως αγχώδες λόγω της βίας και του βανδαλισμού που κυριαρχούν σε όλους



τους χώρους του. Προς το τέλος της δεκαετίας του 90 αναφέρονται επίσης πολλά περιστατικά ανθρωποκτονίας που έχουν διαπραχθεί στο χώρο του σχολείου, με θύματα μαθητές και δασκάλους (Αρτινοπούλου, 2001).

Στατιστικές της Αμερικανικής Ιατρικής Ένωσης αναφέρουν ότι 15-30% των μαθητών εμπλέκονται σε φαινόμενα εκφοβισμού είτε ως θύματα, είτε ως θύτες. Οι μαθητές δηλώνουν ότι έχουν δεχθεί εκφοβισμό ήδη από το δημοτικό. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα, τα ποσοστά εκφοβισμού και θυματοποίησης μεταξύ Ελλήνων μαθητών δημοτικού και γυμνασίου είναι παρόμοια με αυτά των χωρών της βόρειας και δυτικής Ευρώπης, αλλά πάντως μικρότερα από αυτά που αναφέρονται στην Αγγλία και στις ΗΠΑ (Καππάτου, 2010).

Η σχολική βία στην Ευρώπη θεωρείται πολύπλευρο και δύσκολο πρόβλημα, που αντικατοπτρίζει τη βία της ευρύτερης κοινωνίας. Σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, ο σχολικός εκφοβισμός δεν αντιμετωπίζεται με αυστηρότητα. Ποσεγγίζεται σύμφωνα με τα αποτελέσματα που προέρχονται από πλευράς της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της συμβουλευτικής, όπως και της παιδαγωγικής (Craig, Harel- Fish, Fogol – Grinvald, Dostaler, Hetland, Simons – Morton, Molcho, Mato, Overpeck, Due & Pickett, 2009).

Ο Σπυρόπουλος (2009) αναφέρει ότι σε έρευνα που έγινε από τον Olweus στην Νορβηγία και στην Σουηδία, εξακριβώθηκε πως ο σχολικός εκφοβισμός οδηγεί σε εγκληματικές συμπεριφορές σε μελλοντικό στάδιο. Αυτό το συμπέρασμα έχει βγει από τα εξής δεδομένα: το 60% των αγοριών που ήταν θύτες στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση καταδικάστηκαν για εγκλήματα όταν ενηλικιώθηκαν και 35-40% των αγοριών είχαν περισσότερες από τρεις καταδίκες στα 24 τους χρόνια.

Από πρόσφατη έρευνα που έχει διεξαχθεί ανάμεσα σε έξι χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, είναι εμφανές πως η Ελλάδα έχει τον υψηλότερο δείκτη σχολικής βίας λόγω εθνικότητας. Συγκεκριμένα, στην Ελλάδα η θυματοποίηση με κριτήριο στην εθνικότητα είναι στο 44%, στην Ιταλία στο 30%, στη Λετονία 27%, στην Εσθονία 23%, στη Βουλγαρία 21% και στη Λιθουανία μόλις 20% (Γαλούπης, 2013).

Επίσης, σύμφωνα με μεγάλη έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) που έγινε σε 101 σχολεία και δείγμα 2000 μαθητές με σκοπό την χαρτογράφηση της ζωής των μαθητών στο Δήμο της Αθήνας, οι μαθητές του δημοτικού είναι πιο επιρρεπείς στην κακοποίηση σε σχέση με τους εφήβους. Επιπλέον, το 11% των μαθητών του γυμνασίου

ομολογούν πράξεις βίας σε βάρος συμμαθητών τους και ένα 11% δηλώνει πως έχει υποστεί βία από άλλα παιδιά. Στις απειλές καταφεύγουν μαθητές όλων των τάξεων σε ποσοστό 5%. Θεατές σε πράξεις βίας υπήρξε το 43% των μαθητών γυμνασίου και λυκείου (Καππάτου, 2010).

Εξίσου σημαντική μελέτη είναι αυτή των Τούντα και Δημητράκη στην Ελλάδα με δείγμα 1.200 παιδιά ηλικίας 12-18 ετών, όπου διαπιστώθηκε πως το 22% των παιδιών βιώνει εκφοβισμό και παράλληλα μη αποδοχή από τους συνομηλίκούς τους. Μια άλλη μελέτη είναι αυτή της Τσίγγανου με δείγμα 1.400 μαθητές του γυμνασίου. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας κατέγραψαν τα εξής: 30% των παιδιών ανέφεραν πως δέχθηκαν απειλές, 12% απείχαν από το σχολείο μία μέχρι δέκα ημέρες λόγω ανασφάλειας που ένιωθαν και το 17% δήλωσαν ότι έχουν δεχθεί επίθεση από ομάδα συμμαθητών τους (Χτενέλη, 2009).

Σύμφωνα με την Δρ. Παραδεισιώτη (προφορική επικοινωνία, 3 Ιουλίου 2014), η σοβαρότητα του προβλήματος φαίνεται από τα ακόλουθα: πολλά παιδιά γίνονται ανεξήγητα επιθετικά. Τα θύματα απομονώνονται από τους υπόλοιπους ανθρώπους, τους δημιουργούνται ψυχικά και κοινωνικά προβλήματα όπως π.χ. έντονο άγχος, ανασφάλεια, κατάθλιψη, χαμηλή αυτοπεποίθηση, σχολική άρνηση - ελλιπής σχολική φοίτηση με συνέπεια τη σχολική αποτυχία.

Η Δρ. Σιακού (προφορική επικοινωνία, 24 Ιουνίου 2014), υποστηρίζει πως αυτό το πρόβλημα μεταφέρεται αυτόματα από τα παιδιά στο σπίτι και κατά συνέπεια και στους ίδιους τους γονείς. Δημιουργούνται αναστατώσεις-συγκρούσεις με αποτέλεσμα να ταλαιπωρούνται και οι γονείς.

Αξίζει να σημειωθεί, πως παρατηρείται μεγάλο έλλειμμα ενημέρωσης ή καλύτερα περιορισμένη ευαισθητοποίηση και σχετική άγνοια, για τον τρόπο διαχείρισης του προβλήματος σε σχέση με άλλες χώρες. Οι μαθητές που πέφτουν θύματα συχνά αντιδρούν με διάφορους τρόπους, όπως π.χ. με απόσυρση και πολλές φορές αποφεύγουν να ζητήσουν βοήθεια από τους ενήλικες όπως δασκάλους-εκπαιδευτικούς κλπ. (Τσιάντης, 2008).

Μεγάλος αριθμός παιδιών στην Κύπρο, ιδιαίτερα στις δύο τελευταίες τάξεις της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και στις δύο πρώτες τάξεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είναι θύματα σχολικού εκφοβισμού από συμμαθητές τους (Δημητρίου, 2010). Αυτό διαπιστώθηκε από την επιδημιολογική έρευνα που έγινε από την Υπηρεσία

Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού (ΥΠΠ) και τις Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων του Υπουργείου Υγείας, που είναι και η πρώτη επιδημιολογική έρευνα στη χώρα μας. Με βάση αυτή την έρευνα το 17% των παιδιών έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού (Δημητρίου, 2010).

Σύμφωνα με τους Σταυρινίδη, Παραδεισιώτη κ.α. ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένα φαινόμενο που χρήζει βοήθειας (Λάντου, 2012).

Εξάλλου με στοιχεία του ΥΠΠ, στην χώρα μας το 2011-12, καταγράφηκε ένα μεγάλο ποσοστό βίας. Αναφέρθηκαν 567 περιπτώσεις παιδιών Γυμνασίου που είχαν υποστεί ψυχολογική βία και 346 παιδιά Λυκείου. Για το 2012-13 αναφέρθηκαν 678 περιστατικά στα γυμνάσια (Νικολάου, 2014).

Όλα τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι το θέμα του εκφοβισμού είναι ένα σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα.

### **1.1.2 Αναγκαιότητα της μελέτης**

Από όσα αναφέρθηκαν στην εισαγωγή προκύπτει και η αναγκαιότητα της παρούσας εργασίας. Μιας εργασίας που είναι αντιληπτό πως έχει ως θέμα το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού.

Ο λόγος που επιλέγηκε το συγκεκριμένο θέμα, όπως επισημάνθηκε μέσα από την ανασκόπηση καμπάνιες, εκστρατείες, δράσεις στην Κύπρο, είναι σχεδόν μηδαμινές σε σχέση με άλλες χώρες, ενώ η ραγδαία αύξηση του προβλήματος είναι πολύ ανησυχητική.

Όπως υποστηρίζουν οι Παραδεισιώτη και Τζιόγκουρος (2008) η εκφοβιστική συμπεριφορά εκτός ότι εμφανίζεται σε όλες τις ηλικίες, παρουσιάζει αύξηση στις μικρότερες τάξεις του γυμνασίου και κυρίως όσον αφορά τη σωματική μορφή εκφοβισμού. Η σχετική έξαρση του φαινομένου οφείλεται στην αλλαγή του σχολικού πλαισίου.

Σύμφωνα πάλι με τους Παραδεισιώτη και Τζιόγκουρο (2008), στην χώρα μας η ενημέρωση, καθώς και η ευαισθητοποίηση των εμπλεκομένων για το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού είναι αν όχι μηδαμινή, τουλάχιστον ανεπαρκής. Υποστηρίζουν, επίσης, πως στην Κύπρο βρισκόμαστε σε πρώιμα στάδια και πολλά πρέπει να γίνουν, ώστε η πολιτεία να υιοθετήσει, να σχεδιάσει και να εφαρμόσει σε παγκύπρια βάση μια ενιαία αντιεκφοβιστική στρατηγική που να συμπεριλαμβάνει όλα τα σχολεία του νησιού.

Στόχος λοιπόν αυτής της εργασίας είναι μέσα από την Γραφιστική επικοινωνία και σε συνεργασία με τους ειδικούς στο θέμα, να αναπτυχθεί μια δημιουργική και αποτελεσματική καμπάνια ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό με μια διαφορετική, φιλική προσέγγιση, ώστε να υπάρξει ενημέρωση και πρόληψη ενάντια στο φαινόμενο αυτό.

Θα καταβληθεί προσπάθεια να μεταφερθούν μηνύματα στα παιδιά του γυμνασίου. Έχουν επιλεγεί παιδιά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Α - Γ) τάξης, γιατί όπως αναφέρεται στην εισαγωγή, σε αυτή τη σχολική βαθμίδα διαπιστώνεται μεγάλο ποσοστό επιθετικότητας.

Αυτό που δίνει πνοή ή καλύτερα μοναδικότητα στην όλη εργασία, όπως προαναφέρθηκε, είναι ότι στην Κύπρο δεν έχουν γίνει ικανοποιητικές προσπάθειες π.χ. εκστρατείες, καμπάνιες, δράσεις σε σχέση με άλλες χώρες. Αυτό θα διαπιστωθεί και μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση.

Το παρόν κείμενο αποτελεί την εισαγωγή της εργασίας στην οποία αναφέρεται σε γενικές γραμμές η προβληματική της έρευνας, ο σκοπός διεξαγωγής της και οι στόχοι της, καθώς και η σημασία και αναγκαιότητά της. Στη συνέχεια, αυτά θα αναλυθούν διεξοδικά ακολουθώντας την παρακάτω δομή, εξαιρουμένων της περίληψης και της εισαγωγής.

### **1.1.3 Δομή της μεταπτυχιακής διατριβής**

Η μεταπτυχιακή διατριβή αρχίζει με βιβλιογραφική ανασκόπηση. Αυτό το μέρος της εργασίας αναφέρεται στις βασικότερες θεωρίες για το σχολικό εκφοβισμό. Καλύπτει παραμέτρους, όπως σχολικός εκφοβισμός, κατηγορίες, μορφές, αιτίες και συνέπειες σχολικού εκφοβισμού, χώροι στους οποίους εκδηλώνονται εκφοβιστικές συμπεριφορές, διεθνείς, ελληνικές και κυπριακές έρευνες για το σχολικό εκφοβισμό, καθώς επίσης διεθνείς, ελληνικές και κυπριακές εκστρατείες για το φαινόμενο αυτό. Στοιχεία που αφορούν τα παραπάνω θέματα θα συνδεθούν μεταξύ τους, ώστε να εξυπηρετούν τους στόχους της εργασίας.

Στο επόμενο κεφάλαιο αναγράφονται τα ερευνητικά ερωτήματα, καθώς επίσης και οι αντικειμενικοί στόχοι της παρούσας εργασίας.

Ακολούθως συζητείται η ερευνητική μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για τους σκοπούς αυτής της εργασίας. Αναφέρονται τα εργαλεία συλλογής δεδομένων και η διαδικασία συλλογής τους, γενικοί περιορισμοί της έρευνας δράσης, θέματα δεοντολογίας - ηθικά

ζητήματα και πώς αντιμετωπίστηκαν, καθώς και τα χαρακτηριστικά του δείγματος που χρησιμοποιήθηκε. Επίσης, γίνεται αναφορά στην διαδικασία ανάλυσης δεδομένων και στην αξιοπιστία και εγκυρότητα αυτών όπως και στους περιορισμούς και οριοθετήσεις της παρούσας έρευνας.

Στα επόμενα δύο κεφάλαια περιγράφονται τα αποτελέσματα του πρώτου και δεύτερου κύκλου της έρευνας. Η ανάλυση των δεδομένων οδηγεί στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων, τα οποία απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώθηκαν προηγουμένως.

Στη συνέχεια γίνεται περιγραφή της πρακτικής ανάπτυξης του έργου. Εξετάζεται τι αναπτύχθηκε μέσα από την έρευνα και πώς σχεδιάστηκε στο πρώτο στάδιο (περιγραφικό - ιστορικό μέρος).

Στην ενότητα των συμπερασματικών διαπιστώσεων γίνεται μια περίληψη των αποτελεσμάτων στο σύνολό τους. Αναφέρονται κύριες διαπιστώσεις οι οποίες οδήγησαν στα αποτελέσματα που συζητήθηκαν και σχολιάστηκαν νωρίτερα.

Ακολουθούν οι εισηγήσεις για μελλοντική έρευνα. Πέραν των τελικών αποτελεσμάτων, συζητούνται οι όποιοι περιορισμοί της έρευνας που προέκυψαν στην πορεία και γίνονται εισηγήσεις για περαιτέρω έρευνα γύρω από το υπό εξέταση θέμα.

Σημαντικό κεφάλαιο είναι και οι βιβλιογραφικές αναφορές, όπου παρατίθενται όλες οι αναφορές-πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για τους σκοπούς της εργασίας και που βοήθησαν ιδιαίτερα στη διαμόρφωση του θεωρητικού πλαισίου όπως άρθρα, βιβλία και συνδέσεις στο Διαδίκτυο.

Τελευταίο κεφάλαιο είναι τα παραρτήματα στο οποίο περιλαμβάνονται σημαντικά στοιχεία για την κατανόηση και επεξήγηση ορισμένων σημείων της εργασίας.

## 2 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα αποσαφηνιστούν έννοιες που αποτελούν σημαντικές πτυχές της όλης εργασίας. Οι έννοιες αυτές είναι απαραίτητες για τη σωστή κατανόηση του υπό εξέταση θέματος.

### 2.1 Σχολικός Εκφοβισμός

#### 2.1.1 Ορισμοί

Μέσα από τη βιβλιογραφία μπορεί κανείς να αντλήσει αρκετές πληροφορίες που αφορούν στον όρο σχολικός εκφοβισμός. Θα καταβληθεί προσπάθεια να δοθούν τα βασικά χαρακτηριστικά του φαινομένου αυτού.

Αν και το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού δύσκολα μπορεί κανείς να το ορίσει (Σιακού αναφέρεται στη Λάντου, 2012), σε γενικές γραμμές «Εκφοβισμός ή Bullying» νοείται η επιθετική και άγρια συμπεριφορά. Μια συμπεριφορά που επαναλαμβάνεται μέσα στον χρόνο. Επιδεικνύεται σκόπιμα και εμπριέχει ανισορροπία δυνάμεων μεταξύ του θύτη και του θύματος (Αυξεντίου, 2013).

Ο Olweus, ο οποίος αναγνωρίζεται ως πρωτοπόρος και θεμελιωτής στον τομέα της έρευνας του φαινομένου του εκφοβισμού/θυματοποίησης, ορίζει τον εκφοβισμό ή την θυματοποίηση ως εξής: *«Ένας μαθητής γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται όταν υποβάλλεται, κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους άλλους μαθητές»* (Olweus, 1986 & 1991 όπως αναφέρεται από τον Olweus, 2009).

Κατά τον ίδιο η εκφοβιστική συμπεριφορά παρατηρείται όταν ένα άτομο γίνεται ή καλύτερα πέφτει θύμα αρνητικών σχολίων ή ακόμα άσχημων συμπεριφορών από ένα ή και περισσότερα άτομα και αδυνατεί να προστατέψει-υπερασπιστεί τον εαυτό του (Olweus, 1993).

Ο Rigby (1996) αναφέρει πως η βία που ασκείται μέσα από μια εκφοβιστική συμπεριφορά δεν έχει περιστασιακό χαρακτήρα, αλλά επαναλαμβάνεται συστηματικά. Υποστηρίζει, επίσης, πως η βία αυτή είναι εναντίον συγκεκριμένων παιδιών στόχων, που αδυνατούν να

προστατέψουν τον εαυτό τους (Μόττη - Στεφανίδη, Παπαθανασίου & Λαρδούτσου, 2004, σελ. 261).

Οι Παραδεισιώτη και Τζιόγκουρος (2008) ορίζουν την εκφοβιστική συμπεριφορά ως μια συνειδητή επιθετική πράξη, στάση ή χειρισμό εναντίον ενός παιδιού ή αριθμού παιδιών, που αυτή επιχειρείται από ένα ή περισσότερα παιδιά. Αναφέρουν επίσης πως μπορεί να διαρκεί για ένα μικρό χρονικό διάστημα ή για πολλά χρόνια καθώς χαρακτηρίζεται από κατάχρηση εξουσίας.

Οι Ιωάννου και Παπακώστα (2007) αναφέρουν πως η εκφοβιστική συμπεριφορά εμπεριέχει το στοιχείο της σκοπιμότητας και της βλαπτικότητας. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο εκφοβισμός μπορεί να είναι καθένα από τα παραπάνω που αναφέρθηκαν μεμονωμένα ή σε συνδυασμό (Sullivan, Cleary & Sullivan, 2004) και να ποικίλει σε ένταση (Elinoff, Charouleas & Sassu, 2004).

Σύμφωνα με τον Σπυρόπουλο (2009) με τον όρο «εκφοβισμός» νοούνται οι πράξεις παραβατικού χαρακτήρα οι οποίες διαπράττονται από ενήλικες εναντίον ανηλίκων και συνήθως είναι επαναλαμβανόμενες. Ο Σπυρόπουλος, επίσης, αναφέρει ότι ο εκφοβισμός ξεκινά ως φαινόμενο την περίοδο που τα παιδιά βρίσκονται στο δημοτικό, κορυφώνεται στα χρόνια του γυμνασίου και ακολούθως συνεχίζεται στα χρόνια του λυκείου.

## **2.2 Κατηγορίες σχολικού εκφοβισμού**

Σύμφωνα με τους Ιωάννου και Παπακώστα (2007) υπάρχουν τρεις κατηγορίες: παιδί-θύμα, παιδί-θύτης και παιδί-θεατής ή αλλιώς μη εμπλεκόμενος ή αποστασιοποιημένος παρατηρητής (Olweus, Limber & Mihalic, 1999).

### **2.2.1 Παιδί-θύμα**

Σύμφωνα με την Καπάττου (2014) τα παιδιά θύματα είναι συνήθως ντροπαλά με χαμηλή αυτοπεποίθηση. Χαρακτηρίζονται από εσωστρέφεια και ευαισθησία (Ασημακόπουλος, Χατζηπέμος, Σουμάκη, Διαρεμέ, Γιαννακοπούλου & Τσιάντης, 2008). Έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και αρνητική άποψη για τον εαυτό τους (Olweus, 2009).

Είναι ήσυχα και μοναχικά παιδιά, άτομα με κάποιες ιδιαιτερότητες ή χαρακτηριστικά που τα διαφοροποιεί από το σύνολο, όπως πολύ καλοί μαθητές, ή μαθητές με μαθησιακά προβλήματα, υπέρβαρα, φοράνε γυαλιά, άτομα με αναπηρία, μετανάστες. Πολλές φορές

ανήκουν σε μια ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, είναι καινούργιοι μαθητές ή έρχονται στο μέσο της χρονιάς κλπ. (Καπάττου, 2014). Έχουν διαφορετική κουλτούρα, θρησκεία, διαφορετικό χρώμα δέρματος κλπ. (Ιωάννου & Παπακώστα, 2007).

Έρευνα του World Health Organization Health Behavior in School - Aged Children, όπως αναφέρεται από τον Σπυρόπουλο, έδειξε πως στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση των ΗΠΑ περίπου 1.600.000 παιδιά πέφτουν θύματα εκφοβισμού, τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα (Σπυρόπουλος, 2009).

### **2.2.2 Παιδί-θύτης**

Τα παιδιά-θύτες είναι παιδιά που δεν πειθαρχούν σε κανόνες, θέλουν να επιβάλλονται, θυμώνουν εύκολα, καταφεύγουν στη βία ή στον εκφοβισμό για να επιλύουν διαφορές και θεωρούν ότι η βία είναι κοινωνικά αποδεκτή (Καπάττου, 2014). Παρουσιάζουν χαμηλό επίπεδο ενσυναίσθησης (empathy), δυσκολίες διαλεκτικής επίλυσης των διαφορών τους και δυσκολία στη διαχείριση της επιθετικότητας τους (Ιωάννου & Παπακώστα, 2007). Στη βιβλιογραφία αναφέρεται πως είναι άτομα με αυτοπεποίθηση, σωματικά δυνατοί, με έντονη επιθετικότητα, είναι δημοφιλείς κάποιες φορές, αγχώδεις, ανασφαλείς, με χαμηλή σχολική επίδοση κλπ. (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

Σύμφωνα και πάλι με έρευνα του World Health Organization Health Behavior in School - Aged Children, όπως αναφέρεται από τον Σπυρόπουλο, 1.700.000 παιδιά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των ΗΠΑ ασκούν εκφοβισμό μια φορά την εβδομάδα (Σπυρόπουλος, 2009).

### **2.2.3 Παιδί-θεατής (παρατηρητής)**

Ο εκφοβισμός, πέραν από τα παιδιά θύτες και θύματα περιλαμβάνει και μια τρίτη ομάδα, την ομάδα των παιδιών-θεατών (bystanders), η οποία είναι εξίσου σημαντική και καθοριστική (Παραδεισιώτη, Παπακώστα & Λαζάρου, 2010).

Πολλά παιδιά, παρόλο που διαφωνούν με αυτά που βλέπουν, δεν αντιδρούν, γιατί φοβούνται. Αυτή η σιωπή πολλές φορές ερμηνεύεται ως αποδοχή και στήριξη του δράστη-θύτη προς ανυπεράσπιστα παιδιά-θύματα (Καπάττου, 2014).



Πολλές φορές τα παιδιά αυτά κυριεύονται από άγχος και ανησυχία, με αποτέλεσμα να μην νιώθουν ότι είναι ασφαλές και υγιές το μαθησιακό περιβάλλον τους (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

Αξίζει να σημειωθεί πως οι θεατές χωρίζονται και σε τέσσερις υποομάδες: α) Παιδιά που ακολουθούν τον δράστη, β) Παιδιά που ενισχύουν τα επεισόδια, γ) Παιδιά που υποστηρίζουν το παιδί-στόχο, δ) Παιδιά που απλώς παρακολουθούν (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

## **2.3 Μορφές σχολικού εκφοβισμού**

Η εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στο σχολείο, έχει διάφορες μορφές ή καλύτερα μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορους τρόπους (Ιωάννου & Παπακώστα, 2007).

### **2.3.1 Ο λεκτικός εκφοβισμός**

Περιλαμβάνει πειράγματα, απειλές, βρισιές, κοροϊδίες, ρατσιστικά σχόλια, υπονοούμενα, (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008; Olweus, 2009) ακόμη και διάδοση ψεύτικων φημών (Τσιάντης, 2008). Οι προσβλητικές λέξεις δημιουργούν πληγές χωρίς να είναι οφθαλμοφανείς (Louwes, 2009). Ο θύτης προσβάλλει το θύμα του με εξευτελιστικές βρισιές και χαρακτηρισμούς (Ιωάννου & Παπακώστα, 2007).

### **2.3.2 Ο σωματικός εκφοβισμός**

Εκφράζεται με κλωτσιές, χτυπήματα, σπρωξίματα, χαστούκια, γροθιές, τσιμπήματα, δαγκώματα, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων των θυμάτων, κλείδωμα μέσα στο δωμάτιο κτλ. (Καπάττου, 2014; Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008). Συμβαίνει όταν ο θύτης είναι άτομο παρορμητικό με αποτέλεσμα να μπλέκεται εύκολα σε καυγάδες (Ιωάννου & Παπακώστα, 2007).

### **2.3.3 Ο κοινωνικός αποκλεισμός**

Εκδηλώνεται με ενέργειες και πράξεις οι οποίες είναι λιγότερο εμφανείς, θα πρέπει όμως να προσεχθούν ιδιαίτερα (Olweus, 1993 όπως αναφέρεται από τον Olweus, 2009). Πράξεις όπου το παιδί-στόχος ή αλλιώς θύμα απομονώνεται από τους συμμαθητές ή φίλους (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008). Πολύ συχνά, κάποια παιδιά αφήνονται σκόπιμα εκτός παιχνιδιού ή ακόμα αγνοούνται (Ιωάννου & Παπακώστα, 2007).

### **2.3.4 Ο ρατσιστικός εκφοβισμός**

Περιλαμβάνει ρατσιστικά σχόλια (Αυξεντίου, 2013), τα θύματα εκφοβίζονται λόγω φυλής ή χρώματος και η μη αποδοχή της διαφορετικότητας, οδηγεί στον ρατσιστικό εκφοβισμό (Ιωάννου & Παπακώστα, 2007).

### **2.3.5 Ο σεξουαλικός εκφοβισμός**

Εκδηλώνεται με ανεπιθύμητες χειρονομίες και αγγίγματα σε πολλές περιπτώσεις κατέβασμα ρούχων κλπ. (Καπάττου, 2014). Επίσης, περιλαμβάνει σεξουαλικά σχόλια (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

### **2.3.6 Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός**

Διαπράττεται μέσω του κυβερνοχώρου “cyber bullying” (Αυξεντίου, 2013). Μέσω τηλεφώνου-κινητών, chat rooms, χρήση e-mails με απειλητικό περιεχόμενο (Καπάττου, 2014). Επίσης εκδηλώνεται μέσω του facebook ή του You Tube (Καπάττου, 2014). Όλα τα παραπάνω που αναφέρθηκαν έχουν ως κοινό σκοπό την απειλή ή ταπείνωση κάποιου παιδιού (Πρεκατέ, 2007; Καπάττου, 2014). Η μορφή αυτή όπου το παιδί-στόχος εκτίθεται σε κίνδυνο από μεγάλο αριθμό ανθρώπων, πέραν της σχολικής κοινότητας, τα τελευταία χρόνια έχει πάρει τεράστιες και σοβαρές διαστάσεις (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

## **2.4 Αίτια σχολικού εκφοβισμού**

Σύμφωνα με τα πορίσματα ερευνών εξακριβώθηκαν πολλά από τα αίτια των εκφοβιστικών συμπεριφορών. Για παράδειγμα, η αυταρχικότητα και η βία στο οικογενειακό περιβάλλον δίνει άσχημα πρότυπα στα παιδιά όπως να αντιδρούν παρορμητικά χωρίς να αναπτύσσουν αυτοπειθαρχία και αυτοέλεγχο. Σ’ αυτές τις περιπτώσεις δεν καλλιεργούνται τα απαραίτητα συστατικά για ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων. Δηλαδή η όλη οικογενειακή λειτουργία συσχετίζεται άμεσα με την εμφάνιση εκφοβιστικών μορφών συμπεριφοράς (Ιωάννου & Παπακώστα, 2007).

Ο Olweus (2009) επίσης κάνει λόγο για τα αίτια εκφοβισμού/θύματοποίησης. Σαν τέτοια θεωρεί τις κακές συνθήκες στην παιδική ηλικία, ιδίως ορισμένες μορφές ανατροφής των παιδιών και τα προβλήματα εντός της οικογένειας, όπως συγκρουσιακές-διαπροσωπικές

σχέσεις μεταξύ των γονέων, διαζύγιο, ψυχιατρικές ασθένειες, προβλήματα αλκοολισμού κτλ.

Ο Olweus υποστηρίζει ακόμη πως όπως έχει διαπιστωθεί από διεθνείς έρευνες η έκθεση των παιδιών σε εκπομπές στην τηλεόραση ή ταινίες στο βίντεο καθώς και στον κινηματογράφο με πολλή βία αυξάνει την επιθετικότητά τους, ενώ παράλληλα μειώνει την ενσυναίσθησή τους για τα θύματα (Pearl, Bouthilet & Lazar, 1982; Eron & Huesmann, 1986 όπως αναφέρεται από τον Olweus, 2009). (Για περισσότερα αίτια - παράγοντες βλέπε κεφ. με Ευρωπαϊκή Έρευνα 2012 - 2013)

Σύμφωνα με τους Ιωάννου και Παπακώστα (2007), σε οικογένειες που υπάρχουν αδύνατοι οικογενειακοί δεσμοί και περιορισμένη επικοινωνία, τα παιδιά καταλήγουν να μην συμμορφώνονται σε κανόνες. Ενώ τα παιδιά που καλλιεργούν από νωρίς δυνατούς δεσμούς με τους γονείς, καταλήγουν στην αποδοχή κοινωνικών κανόνων.

## **2.5 Συνέπειες του σχολικού εκφοβισμού**

Οι Ιωάννου και Παπακώστα (2007) αναφέρουν πως διάφορες διαχρονικές έρευνες κατέδειξαν ότι η χρόνια θυματοποίηση συνδέεται με ψυχολογικά προβλήματα, όπως κατάθλιψη, άγχος, μοναξιά, κλπ.

Επίσης, η Αυξεντίου (2013) αναφέρει πως ο σχολικός εκφοβισμός μπορεί να οδηγήσει ακόμη σε απόπειρες αυτοκτονίας αφού η αυτό-υποτίμηση που βιώνουν κάποια παιδιά-θύματα επέρχεται κάποιες φορές σε τέτοιο βαθμό όπου η αυτοκτονία φαίνεται σαν η μοναδική λύση (Olweus, 2009).

Σύμφωνα και πάλι με τους Ιωάννου και Παπακώστα (2007) μέσα από την θυματοποίηση προκύπτουν και οι ακόλουθες αρνητικές συνέπειες: άσχημη στάση απέναντι στο σχολείο, φόβο για ανάπτυξη σχέσεων με άλλα παιδιά, αλλαγές στην διάθεση του παιδιού (απογοήτευση - λύπη - μελαγχολία και άγχος), παράπονα για σωματικούς πόνους (πονοκεφάλους, πόνους στην κοιλιά κλπ.). Συχνά δημιουργούνται μαθησιακά προβλήματα εξαιτίας του ότι η σχολική ζωή βιώνεται ως μια ανυπόφορη εμπειρία. Αξίζει να σημειωθεί πως πολλά παιδιά εγκαταλείπουν το σχολείο και τραυματίζονται ψυχικά για όλη τους τη ζωή (Πρεκατέ, 2007).

Ακόμη, ο σχολικός εκφοβισμός μπορεί να οδηγήσει και σε κοινωνική απομόνωση (Αυξεντίου, 2013). Η Καπάττου (2014) αναφέρει επίσης πως είναι πολλά τα προβλήματα που δημιουργούνται στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και εξέλιξη του παιδιού το οποίο υπόκειται βίαιη συμπεριφορά συστηματικά.

## **2.6 Χώροι στους οποίους εκδηλώνονται εκφοβιστικές συμπεριφορές**

Η εκφοβιστική συμπεριφορά μπορεί να εκδηλωθεί - εμφανιστεί σε οποιοδήποτε σημείο μέσα ή έξω από τη σχολική κοινότητα. Τα συχνότερα κρούσματα συμβαίνουν τα διαλείμματα, στους διαδρόμους, στις τουαλέτες, στις τάξεις ή μετά την αναχώρηση των παιδιών από το σχολείο, μέσα στα λεωφορεία ή και κατά την αναμονή για τα λεωφορεία (Perler, 1997a όπως αναφέρεται από την Καπάττου, 2014).

Οι Παραδεισιώτη και Τζιόγκουρος (2008) αναφέρουν πως μέσα από διάφορες έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι η εκφοβιστική συμπεριφορά μπορεί να εκδηλωθεί κατά σειρά σημαντικότητας ως εξής: στην αυλή του σχολείου, στο γήπεδο, στις τουαλέτες, στο δρόμο προς το σχολείο και ακολούθως στην τάξη.

Έρευνες του Olweus κατέδειξαν ότι, οι μαθητές, οι οποίοι έπεφταν θύματα εκφοβισμού κατά την διαδρομή προς το σχολείο είχαν την τάση να υφίστανται εκφοβισμό και εντός της σχολικής κοινότητας. Παράλληλα, ο ίδιος υποστηρίζει ότι η σχολική κοινότητα είναι ο χώρος στον οποίο διαπράττονται κατά κύριο λόγο εκφοβιστικές συμπεριφορές (Olweus, 2009)

Από την άλλη πλευρά, μέσα από την ίδια έρευνα, οι μαθητές δήλωσαν πως όταν μια εκφοβιστική συμπεριφορά εκδηλωνόταν στη διαδρομή προς και από το σχολείο είχαν λιγότερη βοήθεια από τους γύρο (Olweus, 2009).

Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη στην Ελλάδα, οι χώροι στους οποίους διαπράττονται εκφοβιστικές συμπεριφορές είναι: έξω από το σχολείο (35%) ή στους διαδρόμους του σχολείου (32%), καθώς και στις αίθουσες-τάξεις (24%). Σημαντικό είναι και το ποσοστό των παιδιών που δηλώνει ότι έχει δεχθεί επιθέσεις στο διαδίκτυο (20%) (Ευρωπαϊκή έρευνα, 2012).

## 2.7 Στοιχεία από διεθνείς έρευνες για τον σχολικό εκφοβισμό

### 2.7.1 Επιστημονική μελέτη/ έρευνα του Olweus

Η πρώτη επιστημονική μελέτη για το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού στον κόσμο, θεωρείται αυτή του καθηγητή Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μπέρκεν (Bergen) Olweus. Εδώ και 35 χρόνια έχει αναπτύξει ερευνητική εργασία και προγράμματα παρέμβασης στον τομέα του φαινομένου του εκφοβισμού/ θυματοποίησης μεταξύ των παιδιών και των νέων στο σχολείο (Olweus, 2009).

Ο Olweus οργάνωσε το πρώτο πρόγραμμα παρέμβασης εναντίον του φαινομένου του εκφοβισμού. Το πρόγραμμα αυτό ονομάζεται «Πρόγραμμα Πρόληψης Εκφοβισμού του Olweus» (Olweus Bullying Prevention Program). Αξίζει να σημειωθεί πως, το *Πρόγραμμα Πρόληψης Εκφοβισμού του Olweus* έχει αναγνωριστεί ως Μοντέλο Προγράμματος (Blueprints), καθώς και ως Μοντέλο Προγράμματος από το Τμήμα Υγείας και Υπηρεσιών για τον Άνθρωπο των ΗΠΑ (Olweus, 2009).

Το πρόγραμμα βασίζεται στην ανάμειξη όλων των ενδιαφερομένων για το πρόβλημα του εκφοβισμού μέσω τις κινητοποίησης μαθητών, γονέων καθώς και του προσωπικού των σχολείων (Σπυρόπουλος, 2009; Olweus, 2009).

Στόχοι του προγράμματος είναι η ενημέρωση για το πρόβλημα, η βελτίωση των σχέσεων, η μεσολάβηση για την εξάλειψη του φαινομένου, η θέσπιση σαφών κανόνων κατά του εκφοβισμού, καθώς επίσης και η υποστήριξη και προστασία των θυμάτων. Συμπερασματικά, γενικός στόχος του προγράμματος είναι η δημιουργία ενός σχολείου όπου ο εκφοβισμός - bullying δεν θα είναι από κανέναν ανεκτός (Σπυρόπουλος, 2009; Olweus, 2009).

Το πρόγραμμα εφαρμόζεται σε τρία επίπεδα: στο σχολείο, στην τάξη και σε ατομικό επίπεδο (Σπυρόπουλος, 2009).

Ως πρώτο επίπεδο, οι καθηγητές και το υπόλοιπο προσωπικό διενεργούν έρευνα μεταξύ των μαθητών με ανώνυμα ερωτηματολόγια (Bully/Victim Questionnaire) για να διαπιστώσουν τη φύση και τη διάδοση του προβλήματος. Κατόπιν αυξάνουν την επιτήρηση των μαθητών στα διαλείμματα. Επίσης, διεξάγουν σχολικές «συνελεύσεις» για την συζήτηση του θέματος

Ως δεύτερο επίπεδο, εισάγουν και επιβάλλουν κανόνες κατά του bullying σε επίπεδο τάξης. Συγκαλούν συχνές συναντήσεις με τους μαθητές της τάξης για συζήτηση του θέματος με διδασκαλία «εναλλακτικών τρόπων αντίδρασης» σε μαθητές αναμειγμένους στον εκφοβισμό.

Ως τρίτο επίπεδο, μεσολαβούν μεταξύ των bullies, των θυμάτων και των γονέων τους προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι το bullying θα σταματήσει. Επίσης, οι καθηγητές και το υπόλοιπο προσωπικό συναντιούνται με τους γονείς (Σπυρόπουλος, 2009).

Το πρόγραμμα αυτό είναι επιστημονικά αξιολογημένο με εντυπωσιακά αποτελέσματα. Συγκεκριμένα παρατηρήθηκε ότι: α) μειώθηκαν τα προβλήματα εκφοβισμού/θυματοποίησης κατά 50% ή και περισσότερο, β) παρατηρήθηκε σημαντική μείωση αντικοινωνικών συμπεριφορών όπως για παράδειγμα: βανδαλισμοί, κλοπές, σκασιαρχεία από τα σχολεία, γ) υπήρξε μεγάλη βελτίωση (Οίweis, 2009).

### **2.7.2 Ευρωπαϊκή Έρευνα για το φαινόμενο του Σχολικού Εκφοβισμού**

Η έρευνα έγινε με σκοπό την καταγραφή και επεξεργασία των σύγχρονων μορφών εμφάνισης του φαινομένου του Σχολικού Εκφοβισμού. Κάλυψε έξι χώρες της Ευρώπης και υλοποιήθηκε σε ιδιαίτερα εκτεταμένο δείγμα σχολείων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Συμμετείχαν συνολικά 16.227 μαθητές, με τη συμπλήρωση ερωτηματολογίου μέσω διαδικτύου, στο πλαίσιο ειδικής συνεργασίας με τα αρμόδια Υπουργεία κάθε κράτους (Ευρωπαϊκή Καμπάνια, 2012; Γαλούπης, 2013).

Η έρευνα κατέδειξε πως, είναι απαραίτητη η άμεση αφύπνιση, ενημέρωση και δράση απέναντι στο πρόβλημα, που καθημερινά επεκτείνεται. Η σχολική βία χρόνο με τον χρόνο επιδεινώνεται (Γαλούπης, 2013). Πολύ σημαντικό στοιχείο είναι το εξής: ένας στους τρεις μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχει πέσει θύμα σχολικού εκφοβισμού, ενώ ένας στους δύο μαθητές γίνεται μάρτυρας τέτοιων περιστατικών (Κωνσταντάτου, 2013). Σημειώνεται ότι η Ελλάδα έχει ψηλά ποσοστά σχολικού εκφοβισμού (Γαλούπης, 2013).

Με βάση τα αποτελέσματα της ευρωπαϊκής έρευνας, η ανικανότητα του θύματος να αμυνθεί είναι ο βασικότερος παράγοντας θυματοποίησης, σε ποσοστό 57%. Δεύτερος και τρίτος σημαντικότερος παράγοντας είναι η ευαισθησία, αλλά και η εθνικότητα του θύματος, με ποσοστά 44,6% και 44,3% αντίστοιχα. Κατόπιν παρατηρείται ότι, το 31,6% θεωρεί ως βασικό παράγοντα θυματοποίησης το σωματικό βάρος, ακολουθεί το 25% τις

σεξουαλικές προτιμήσεις και το 23% την ύπαρξη κάποιας σωματικής ανεπάρκειας. Από την άλλη πλευρά, το θρήσκευμα ή το άγχος δεν φαίνεται να παίζουν ιδιαίτερο ρόλο γι' αυτό το θέμα, σύμφωνα πάντα με τους μαθητές των ελληνικών σχολείων (Ευρωπαϊκή Έρευνα, 2012; Γαλούπης, 2013).

Μεταξύ άλλων φάνηκε ότι το ποσοστό των θυμάτων σχολικής βίας είναι μεγαλύτερο στις περιπτώσεις που και οι δυο γονείς δεν εργάζονται. Τα παιδιά αυτά αισθάνονται πολύ πιο αδύναμα και ευάλωτα στη θυματοποίηση. Συμπερασματικά, η έλλειψη εργασίας και των δυο γονέων, σε συνδυασμό με την ύπαρξη οικονομικών και άλλων προβλημάτων εντός της οικογένειας, δημιουργεί στα παιδιά αισθήματα ανασφάλειας. Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι το οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει την συμπεριφορά του κάθε παιδιού (Γαλούπης, 2013).

Σχετικά με τις μορφές, η χρήση κοροϊδευτικών ονομάτων είναι η πιο συνηθισμένη μορφή σχολικού εκφοβισμού σύμφωνα με μαρτυρίες από το (60%) των μαθητών που δήλωσαν θύματα. Ακολουθούν τα σπρωξίματα - χτυπήματα (45%) και τα πειράγματα λόγω εξωτερικής εμφάνισης με 36,3%. Η ανάρτηση των εξευτελιστικών φωτογραφιών στο διαδίκτυο έλαβε ποσοστό 14% και η διάδοση παρόμοιων φωτογραφιών μέσω κινητών τηλεφώνων 12% (Ευρωπαϊκή Έρευνα, 2012; Γαλούπης, 2013; Κωνσταντίνου, 2013).

Η συγκεκριμένη έρευνα άρχισε τον Φεβρουάριο του 2012 για την υλοποίηση της ευρωπαϊκής καμπάνιας ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό με συντονιστή το «Χαμόγελο του Παιδιού» (Ευρωπαϊκή Έρευνα, 2012; Γαλούπης, 2013). (βλέπε κεφ. με εκστρατείες - καμπάνιες)

### **2.7.3 Κυπριακές έρευνες - προγράμματα (αναφορικά)**

Στην Κύπρο πρώτο πρόγραμμα που εφαρμόστηκε αφορούσε την «Διερεύνηση αναγκών και αύξηση της ενημερότητας για την εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στα σχολεία» (Needs Assessment and Awareness Raising Program for Bullying in Schools) στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Προγράμματος «ΔΑΦΝΗ II». Αυτό έγινε σε συνεργασία με τις Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων του Υπουργείου Υγείας και της Υπηρεσίας Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας του ΥΠΠ (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

Συμπεριλάμβανε αντιπροσωπευτικό δείγμα μαθητικού πληθυσμού από 11 μέχρι 14 χρόνων σε όλες τις ελεύθερες επαρχίες του νησιού.

Το πρόγραμμα «ΔΑΦΝΗ ΙΙΙ» αποτελεί συνέχεια του προγράμματος «ΔΑΦΝΗ ΙΙ». Το «ΔΑΦΝΗ ΙΙΙ» διεξήχθη με αριθμό δείγματος 681 παιδιών ηλικίας 10-12 ετών, μέσω χορήγησης ατομικών ερωτηματολογίων, πριν και μετά την παρέμβαση. Τα αποτελέσματα κατέδειξαν τα εξής στοιχεία:

- Το 17% των μαθητών δήλωναν ότι υπήρξαν θύματα σχολικού εκφοβισμού τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα.
- Το 7,7% των μαθητών δήλωναν ότι ήταν θύτες με την ίδια συχνότητα.
- Το 10% περίπου παρουσίαζαν σοβαρής έως πολύ σοβαρής μορφής διαταραχή μετατραυματικού άγχους, το οποίο φαίνεται εν μέρει να σχετίζεται με τον εκφοβισμό που δέχονται στο σχολείο.
- Πέραν του ενός πέμπτου των μαθητών παρουσίαζαν συναισθηματικές δυσκολίες. Πέραν του ενός τετάρτου παρουσίαζαν προβλήματα διαγωγής.
- Πέραν του ενός πέμπτου ανέφεραν προβλήματα στις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους.
- Οι εκπαιδευτικοί δεν εντόπιζαν εύκολα τις έντονες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κάποια παιδιά.

Το πρόγραμμα «ΔΑΦΝΗ ΙΙΙ» εφαρμόστηκε σε πιλοτική βάση με την εμπλοκή 10 σχολείων παγκύπρια (πέντε σχολεία πειραματικά και πέντε σχολεία ελέγχου) (Δημητρίου, 2010).

Στο ίδιο πρόγραμμα συμμετείχαν επίσης η Ελλάδα, η Πολωνία και η Λιθουανία. Στόχος ήταν η πρόληψη της εκφοβιστικής συμπεριφοράς και η εφαρμογή ενός «προληπτικού εργαλείου που αυξάνει την ενημερότητα» (Παραδεισιώτη & Λαζάρου, 2010).

Η πρώτη επιδημιολογική έρευνα που έγινε στην Κύπρο με αριθμό δείγματος 1645 παιδιών από δημοτικά και γυμνάσια από ολόκληρη την χώρα κατέγραψε τα πιο κάτω ποσοστά: 5,4% θύτες, 7,4% θύματα και 4,2% θύτες/θύματα. Και σε αυτή την έρευνα φαίνεται ότι το 17% περίπου των μαθητών της Κύπρου από 11 μέχρι 14 χρόνων εμπλέκονται σε επεισόδια σχολικού εκφοβισμού (Δημητρίου, 2010). Αξίζει να σημειωθεί πως η επιδημιολογική έρευνα έγινε στα πλαίσια του προγράμματος «ΔΑΦΝΗ ΙΙ» στο οποίο γίνεται αναφορά πιο πάνω. Δηλαδή το «ΔΑΦΝΗ ΙΙ» αποτελείτο από δύο μέρη: α) Δράση-παρέμβαση, β) Επιδημιολογική έρευνα.



Ο Δρ. Σταυρινίδης μαζί με την ερευνητική του ομάδα έχει διεξαγάγει διάφορες μελέτες-έρευνες. Συγκεκριμένα έχει ερευνήσει το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού μέσα από διάφορες παραμέτρους όπως:

- Διαφορές μεταξύ θύτη και θύματος (Georgiou & Stavrinides, 2008).
- Πρώτη επιδημιολογική έρευνα στην Κύπρο στις σχολικές κοινότητες δημοτικού και γυμνασίου (Stavrinides, Paradisiotou, Tziogkouros & Lazarou, 2010).
- Ενσυναίσθηση των παιδιών απέναντι στο πρόβλημα (Stavrinides, Georgiou & Theofanous, 2010).
- Επιπτώσεις του εκφοβισμού και δυσκολίες όσον αφορά τη σχολική τους επίδοση κλπ (Stavrinides, Georgiou, Nikiforou & Kiteri, 2011).
- «Γονείς στο σπίτι και εκφοβισμός στο σχολείο» (Georgiou & Stavrinides, 2013).
- Πόσο επηρεάζουν τα βίαια τηλεοπτικά προγράμματα τα παιδιά στο να ασκούν εκφοβισμό (Smith, 1999 όπως αναφέρεται στον Stavrinides, Tsivitanou, Nikiforou, Hawa & Tsolia, 2013).
- Η αυταρχικότητα που βιώνουν τα παιδιά στο σπίτι (Georgiou, S Stavrinides & Fousiani, 2013).

## **2.8 Εκστρατείες (καμπάνιες) - Δράσεις κατά του εκφοβισμού**

Στο κεφάλαιο αυτό καταγράφονται συνοπτικά εκστρατείες και προγράμματα που προσπαθούν να εξαλείψουν τον σχολικό εκφοβισμό, να ευαισθητοποιήσουν τα παιδιά και όσους βρίσκονται γύρω ή κοντά από αυτά. Εκστρατείες – δράσεις δηλαδή οι οποίες έγιναν για ενημέρωση και πρόληψη κατά του σχολικού εκφοβισμού.

### **2.8.1 Διεθνείς Εκστρατείες (καμπάνιες) – Δράσεις (αναφορικά)**

- Η δράση έγινε από τον Olweus Dan, στα πλαίσια της εθνικής εκστρατείας κατά του εκφοβισμού σε γυμνάσια και δημοτικά στην Νορβηγία. Έγινε επίσης σε τρεις πόλεις της Σουηδίας σε σύνολο 17000 μαθητών από Γ΄ Δημοτικού μέχρι Γ΄ Γυμνασίου. Επιπλέον σε μια ειδική μελέτη που έγινε στη Μπέρκεν στη Νορβηγία φάνηκε ότι ένας στους εφτά μαθητές εμπλέκονταν σε επεισόδια εκφοβισμού είτε ως θύτες είτε ως θύματα (Olweus, 2009).

- GRIN Campaign: Η συγκεκριμένη εκστρατεία κάνει προσπάθειες για την κοινωνική και πολιτική ισότητα των ανθρώπων στην εκπαίδευση. Παράλληλα, επιδιώκει να δώσει ένα τέλος στις διακρίσεις, στις παρενοχλήσεις και γενικά στον εκφοβισμό ανάμεσα στα παιδιά (Δημά, 2012).

Με το σύνθημα της Grin Campaign, «Είμαστε όλοι μοναδικοί και είναι αυτή η μοναδικότητα που μας διαμορφώνει. Είμαστε ξεχωριστοί χάρη σε αυτή. Το να είσαι διαφορετικός δεν είναι κακό», προσπάθησε να ευαισθητοποιήσει τους ανθρώπους (Δημά, 2012).

- Respect Protest: Η καμπάνια ξεκίνησε στις 29 Οκτωβρίου 2010 και περιλάμβανε αρκετές δράσεις. Μία από αυτές περιλάμβανε φωτογραφίες στις οποίες εμφανίζονταν σε λευκό φόντο άτομα διαφόρων ηλικιών με τη λέξη "Respect" (σεβασμός) γραμμένη στο σώμα τους (Δημά, 2012).
- Think Before You Speak: Ξεκίνησε το 2008. Προβλήθηκε από την τηλεόραση, το ραδιόφωνο και τα περιοδικά. Στόχος της ήταν η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης αναφορικά με τους ομοφυλόφιλους (Δημά, 2012).

Η πιο πάνω εκστρατεία δραστηριοποιήθηκε στο χώρο των σχολείων της Αμερικής όπου πολλά παιδιά αντιμετώπιζαν ρατσιστικά σχόλια λόγω των επιλογών τους. Σύμφωνα με επιστημονικές έρευνες στα σχολεία, τα παιδιά με ομοφυλοφιλικές προτιμήσεις είναι πιο ευάλωτα και γίνονται ευκολότερα θύματα εκφοβισμού (Δημά, 2012).

Πολλοί μαθητές των Αμερικάνικων σχολείων έχουν υποστεί σωματική κακοποίηση λόγω των σεξουαλικών προτιμήσεων. Η συγκεκριμένη εκστρατεία επιδίωκε τον περιορισμό - εξάλειψη των προσβλητικών φράσεων. Αξίζει να σημειωθεί πως το 2008 το "Think Before You Speak" είχε κερδίσει το "Ad Councils Gold Bell award" για την Καλύτερη Διαφημιστική Καμπάνια (Δημά, 2012).

- "Speak Up": Πρόκειται για μία εκστρατεία η οποία ξεκίνησε το 2002 από το Κέντρο Πρόληψης Νεανικής Βίας (Center to Prevent Youth Violence), βασισμένη - στηριζόμενη στην αντίληψη ότι σε πολλές περιπτώσεις βίας, τα παιδιά υφίστανται απειλές πριν υποστούν βίαιες πράξεις (Δημά, 2012).

- Bystander: A Portrait in Apathy. Πρόκειται για μια καμπάνια που εστίασε την προσοχή της στον ισχυρό ρόλο των θεατών (Δημά, 2012). Όπως αναφέρθηκε ήδη στην βιβλιογραφική ανασκόπηση, η τρίτη κατηγορία «θεατές» είναι εξίσου καθοριστική. Ο ρόλος των θεατών καθίσταται πρωταρχικός στην «πρόληψη» της βίας σε όλες τις μορφές της.

Οι θεατές-παρατηρητές, μπορούν να συμβάλουν στο πρόβλημα καθώς και στην λύση του. Οι θεατές-παρατηρητές πολλές φορές διαδραματίζουν ένα ουδέτερο ρόλο. Με αφορμή λοιπόν την τρίτη κατηγορία του εκφοβισμού, δημιουργήθηκε από την Jillian Palmier «Το Πορτραίτο στην Απάθεια». Πρόκειται για ένα πρόγραμμα όπου χρησιμοποιείται για να εκπαιδεύει τους μαθητές-παρατηρητές (Δημά, 2012).

Ο κυριότερος στόχος του, ήταν η κινητοποίηση όλων των παιδιών-μαθητών, ώστε να μην είναι απαθείς και να μην σωπαίνουν στο τι συμβαίνει γύρω τους στο σχολικό περιβάλλον. Το όλο μήνυμα της καμπάνιας συμπυκνώνεται στην φράση: «Η σιωπή και η απάθεια δεν είναι λύση» (Δημά, 2012).

- Η Friends οργανώθηκε από τον οργανισμό Lowe Brindfors, ο οποίος είναι ένας από τους μεγαλύτερους οργανισμούς επικοινωνίας και γραφικών τεχνών της Σουηδίας και γενικά των χωρών της Σκανδιναβίας. Σκοπός της συγκεκριμένης εκστρατείας ήταν η ανάδειξη της φιλίας και της εμπιστοσύνης. Πρόκειται για μια εκστρατεία η οποία έλαβε χώρα το 2004 στην Σουηδία. Κύριο εργαλείο ήταν τρεις αφίσες με το σλόγκαν: “Words hurt more than you think” – «Τα λόγια πληγώνουν περισσότερο από ότι νομίζεις». Σε κάθε αφίσα άλλαζε απλά το αντικείμενο - φωτογραφία. Χρησιμοποιήθηκαν ένα γάντι του μποξ, μια σιδερογροθιά και ένα ρόπαλο του μπέιζμπολ. Για κάθε αντικείμενο άλλαζε η λέξη-βρισιά (Coloribus, 2004).

- Vizzoo: Πρόκειται για μια πρόσφατη εκστρατεία του οργανισμού Camisa 10. Κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 2014 στην Βραζιλία. Σκοπός και στόχος αυτής της εκστρατείας ήταν η ευαισθητοποίηση του κοινού για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Κυκλοφόρησαν δυο αφίσες με το σλόγκαν: “Be smart, You are not like that, Bulling. The worst part is when you start believing in it” - «Να είσαι έξυπνος, δεν είσαι έτσι. Το χειρότερο μέρος του εκφοβισμού είναι όταν αρχίζεις και το πιστεύεις» (Coloribus, 2014).

### 2.8.2 Ελληνικές καμπάνιες - Δράσεις (αναφορικά)

- Ευρωπαϊκή καμπάνια κατά του σχολικού εκφοβισμού - Europe's Antibullying Campaign Project. Η συγκεκριμένη καμπάνια περιλάμβανε τηλεοπτικό και ραδιοφωνικό spot, καταχωρήσεις και αφίσες και ηλεκτρονικά banners. Τα υλικά ήταν διαθέσιμα σε όλα στα ΜΜΕ τόσο στην Ελλάδα, όσο και στα έξι ευρωπαϊκά κράτη που συμμετείχαν στο έργο (Λετονία, Λιθουανία, Εσθονία, Βουλγαρία, Ελλάδα, Ιταλία).

Η καμπάνια χρησιμοποίησε το σλόγκαν: «Κάνε τη διαφορά! Μίλα τώρα!» Αξίζει να αναφερθεί ότι σχεδιάστηκε με βάση τα αποτελέσματα της ευρωπαϊκής έρευνας (Ευρωπαϊκή Καμπάνια, 2012).

- «Δίκτυο κατά της βίας στο σχολείο» Το συγκεκριμένο δίκτυο στοχεύει στην αποτελεσματική πρόληψη και αντιμετώπιση της εκδήλωσης βίας μεταξύ μαθητών στο σχολείο ή σε άλλους χώρους που συνδέονται με τη σχολική ζωή και καθημερινότητα.
- Η Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας Παιδιού και Εφήβου (ΕΨΥΠΕ) επίσης ασχολείται σοβαρά με τα ζητήματα-προβλήματα του εκφοβισμού. Είναι από τους πρώτους επιστημονικούς φορείς που ασχολήθηκε με το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο και έχει αναπτύξει προγράμματα πρόληψης και αντιμετώπισης στην εκπαίδευση. Έχει σχεδιάσει ένα πολύ καλά δομημένο πρόγραμμα που δίνει τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς, μετά από κάποια εκπαίδευση, να το εφαρμόσουν στα σχολεία για να κάνουν πρόληψη και αντιμετώπιση (Μπουρνάζου, 2013).
- «Παρατηρητήριο για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας» των φαινομένων εκφοβισμού και ρατσισμού είναι μια πρόσφατη δράση του Υπουργείου Παιδείας. Έχει ως αποστολή το σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων για την πρόληψη της σχολικής βίας και του εκφοβισμού, την ταυτοποίηση, τη μελέτη και τη διοχέτευση προς διαχείριση σε πιστοποιημένους φορείς περιστατικών σχολικής βίας και εκφοβισμού (Δημά, 2012).

Περιλαμβάνει, επίσης, τη λειτουργία κινητής μονάδας παρέμβασης σε συνεργασία με την ΕΨΥΠΕ, τη λειτουργία τηλεφωνικής γραμμής υποστήριξης για εκπαιδευτικούς και τη δημιουργία διαδικτυακής πλατφόρμας συμβουλευτικής για εκπαιδευτικούς και εφήβους κλπ. (Δημά, 2012).

### 2.8.3 Κυπριακές Δράσεις - καμπάνιες (αναφορικά)

- Πρόγραμμα «ΔΑΦΝΗ II» και «ΔΑΦΝΗ III». Στα πλαίσια των συγκεκριμένων προγραμμάτων το ΥΠΠ, το Υπουργείο Υγείας και η Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας εξέδωσαν δύο εγχειρίδια για εκπαιδευτικούς και γονείς (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

Το πρώτο εγχειρίδιο με τίτλο «Η εκφοβιστική Συμπεριφορά μεταξύ των παιδιών στο σχολείο» του προγράμματος «ΔΑΦΝΗ II» είναι βιβλιογραφικά και ερευνητικά τεκμηριωμένο. Κάνει αναφορά στο τι είναι και τι δεν είναι εκφοβιστική συμπεριφορά, με ποιες μορφές εκδηλώνεται, σε ποιους χώρους του σχολείου συμβαίνει, τα χαρακτηριστικά των δραστών και των παιδιών-στόχων, τις επιπτώσεις που υφίστανται κτλ. Επίσης, στοχεύει στην ενημέρωσή τους για τους τρόπους αντιμετώπισης αλλά και πρόληψης του φαινομένου στο σχολικό πλαίσιο (Παραδεισιώτη & Τζιόγκουρος, 2008).

Το δεύτερο εγχειρίδιο για την πρόληψη έχει ως τίτλο «Διδάσκοντας μέσα από Ιστορίες». Περιλαμβάνει ιστορίες όπου περιγράφονται με γλαφυρό τρόπο περιπτώσεις παιδιών που υπόκεινται σε εκφοβιστικές συμπεριφορές διάφορων μορφών. Περιλαμβάνει επίσης εικόνες που, σε συνδυασμό με τις ιστορίες – κείμενα, δίνουν μηνύματα στα παιδιά έτσι ώστε να σπάσουν την σιωπή τους και να πουν το μαρτύριο που τα ταλαιπωρεί. Σκοπός του εγχειριδίου είναι δηλαδή να δώσει το μήνυμα στα παιδιά να μοιράζονται-εμπιστεύονται τέτοιου είδους δυσκολίες με κοντινά τους πρόσωπα, όπως γονείς, εκπαιδευτικούς, φίλους. Ο κύριος στόχος είναι η πρόληψη και καταπολέμηση του φαινομένου (Παραδεισιώτη & Παπακώστα, 2010).

- Δράσεις του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Στο πλαίσιο της πρόληψης νεανικής παραβατικότητας, το Συμβούλιο Εγκληματικότητας εκπόνησε Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Εγκληματικότητας.

Παράλληλα το Υπουργείο στοχεύει στην ευαισθητοποίηση του κοινού για τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Οργανώνει διαλέξεις σε θέματα ηλεκτρονικού εγκλήματος. Κυκλοφορεί ενημερωτικά για την προστασία των παιδιών για το “cyber bullying” το οποίο αποτελεί ποινικό αδίκημα. Αυτά είναι κάποια από τα μέτρα για την καταπολέμηση του ηλεκτρονικού εγκλήματος που λαμβάνονται μέσα στο πεδίο δράσης της αστυνομίας (Νικολάου, 2014).

- Εκστρατεία Beat Bullying: Η εκστρατεία «Beat Bullying» είναι η πρώτη στο είδος της στην Κύπρο. Την υλοποίηση καθώς και τον σχεδιασμό της ανέλαβε το Hope for Children UNCRC Policy Center. Σκοπός της συγκεκριμένης εκστρατείας ήταν η ευαισθητοποίηση του κοινού και της εκπαιδευτικής κοινότητας, όπως επίσης και η ανάπτυξη εργαλείων εντοπισμού, πρόληψης και χειρισμού των εκφοβιστικών συμπεριφορών στην Κύπρο. Συντονίστρια της όλης εκστρατείας είναι η εκπαιδευτική ψυχολόγος Δρ. Σιακού.

Δράσεις της εκστρατείας «Beat Bullying» ήταν η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και της εκπαιδευτικής κοινότητας για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού κυρίως (αλλά όχι μόνον) μέσα από την παρατήρηση προτύπων. Η Beat Bullying στηριζόταν στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης που υποστηρίζει ότι το άτομο διαμορφώνει ένα μεγάλο μέρος της συμπεριφοράς του μέσω της παρατήρησης της συμπεριφοράς των άλλων και των επιπτώσεών της σε αυτούς, δηλαδή μέσα από τα «πρότυπα» που έχει.

Με αφορμή την Παγκόσμια Μέρα κατά της Βίας στο Σχολείο, 6 Μαρτίου, το “Hope for Children” UNCRC Policy Centre με μεγάλο αριθμό συνεργατών μεταξύ των οποίων το γραφείο της Επιτρόπου Προστασίας Δικαιωμάτων του Παιδιού, διοργάνωσαν αρκετές δράσεις.

- Τριήμερο εκδηλώσεων με στόχο την πρόληψη, την ενημέρωση και την καταπολέμηση του σχολικού εκφοβισμού.
- Ημερίδα ενημέρωσης για τους μαθητές του Γυμνασίου Ύψωνα με τίτλο «Έχω Επιλογή» με στόχο την προβολή όλων των θετικών και υγιών μέσων απασχόλησης των παιδιών κατά τις μη σχολικές ώρες. Παράλληλα, τα παιδιά συμμετείχαν σε βιωματικά εργαστήρια.
- Εκδήλωση με σύνθημα «Πάρε θέση. Δώσε χέρι» για την καταπολέμηση του σχολικού εκφοβισμού το Γραφείο της Επιτρόπου Προστασίας των Δικαιωμάτων του Παιδιού διοργάνωσε εκδήλωση στο The Mall of Cyprus στην Λευκωσία, όπου συμμετείχε και η Ομάδα Εφήβων Συμβούλων (ΟΕΣ) της Επιτρόπου.
- Επιστημονική Ημερίδα με τίτλο: «Σχολικός Εκφοβισμός: Εμπειρικά Δεδομένα από Κύπρο και Ελλάδα». Πραγματοποιήθηκε από και στο Πανεπιστήμιο της Πάφου με συνδιοργανωτές το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (Cyprus News, 2014).

Παρατηρούμε, όπως διαπιστώνει και η Εκπαιδευτική Ψυχολόγος Θεοφίλου, (χ.χ) στην Κύπρο όσον αφορά την ενημέρωση για θέματα εκφοβισμού βρισκόμαστε σε πρώιμα στάδια. Πρέπει να γίνουν πολλά ακόμη ώστε η πολιτεία να σχεδιάσει και να εφαρμόσει σε παγκύπρια βάση μια ενιαία στρατηγική για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού.

### **3 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ**

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η εφαρμογή της τεχνικής έρευνας δράσης για τη συλλογή σχολίων και ανατροφοδότησης από τους μαθητές Α-Γ τάξης Γυμνασίου για να αναπτυχθεί μια παιδαγωγική καμπάνια. «Καμπάνια ενημέρωσης και πρόληψης ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό» στα πλαίσια της κυπριακής κοινωνίας.

Μέσω της Γραφιστικής επικοινωνίας και σε συνεργασία με ειδικούς για το θέμα θα επιδιωχθεί να αναπτυχθεί μια δημιουργική και αποτελεσματική καμπάνια ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό, ώστε να υπάρξει ενημέρωση και πρόληψη στο φαινόμενο αυτό.

Πιο συγκεκριμένα, στόχος είναι να εξετάσει πως τα παιδιά του γυμνασίου, ηλικίας 12 - 16 ετών, αντιλαμβάνονται τα διαφημιστικά μηνύματα που ενσωματώνονται - καταγράφονται στα συγκεκριμένα δείγματα που θα τους δοθούν π.χ. poster, post-card κλπ. Δηλαδή θα καταβληθεί προσπάθεια να διερευνηθεί αν η Γραφιστική επικοινωνία, σε συνεργασία με ειδικούς μπορεί να συμβάλει στην υλοποίηση των πιο πάνω στόχων.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν την Γραφιστική καμπάνια είναι:

1. Η συγκεκριμένη καμπάνια επικοινωνεί αποτελεσματικά το μήνυμά της;
2. Η όλη προσέγγιση της καμπάνιας πως αξιολογήθηκε από τα παιδιά;

Τα ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν την έρευνα δράσης είναι:

1. Τι είδους σχεδιαστικών προκλήσεων αντιμετώπισε η έρευνα αυτή και πώς αντιμετωπίστηκαν;
2. Πώς αξιολογήθηκε η εφαρμογή και τα αποτελέσματα της συνολικά;
3. Τι μηνύματα βγήκαν από αυτή την έρευνα που θα μπορούσαν να ενημερώνουν μελλοντικά σχέδια;

Για τη διερεύνηση των ερωτημάτων, όπως προαναφέρθηκε και πιο πάνω, θα εφαρμοστεί η έρευνα δράσης.



## 4 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

### 4.1 Η έρευνα δράσης

Η μεθοδολογία η οποία θα χρησιμοποιηθεί στην παρούσα μεταπτυχιακή εργασία είναι, η έρευνα δράσης. Η συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση επιλέγηκε με βάση τις ανάγκες όπως προκύπτουν μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Δηλαδή, την υλοποίηση μιας πιλοτικής έρευνας για την ανάγκη πραγμάτωσης μιας καμπάνιας κατά του σχολικού εκφοβισμού στη χώρα μας.

Όπως αναφέρεται από τους Cohen και Manion (1997) η έρευνα δράσης είναι παρέμβαση μικρής κλίμακας στη λειτουργία του πραγματικού κόσμου, με απώτερο στόχο να μελετηθούν οι επιδράσεις αυτής της παρέμβασης και να βελτιωθεί μια κατάσταση.

Αν και στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν δοθεί κατά καιρούς εκτεταμένες αποσαφηνίσεις για αυτή την μεθοδολογική προσέγγιση, αξίζει να αναφερθεί ότι η προσέγγιση διαφοροποιείται κυρίως από τους στόχους της έρευνας. Παρατίθενται ενδεικτικά δύο χαρακτηριστικοί ορισμοί:

Σύμφωνα με την McNiff (1995) *«Η έρευνα δράσης είναι ένα πρακτικός τρόπος να εξετάσει κάποιος την πρακτική του, με στόχο να ελέγξει αν είναι όπως θα ήθελε και στη συνέχεια να τη βελτιώσει»*.

Άλλοι ερευνητές ορίζουν την έρευνα δράσης ως μια διαδικασία ανάπτυξης, η οποία διευκολύνει τη διερεύνηση πραγματικών-αυθεντικών προβλημάτων. Παράλληλα, υποστηρίζουν τη δημιουργία καινούργιας γνώσης (Carr, 2000; Elliott, 2010).

Επιπρόσθετα, είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι η έρευνα δράσης είναι εμπειρισταωμένη, καθώς επίσης ενδιαφέρεται για τη διάγνωση ενός προβλήματος (Cohen & Manion, 1997). Σύμφωνα ακόμη με τη διεθνή βιβλιογραφία η έρευνα δράσης χρησιμοποιείται αρκετά στην εκπαίδευση (Cilliers, 1999, σελ. 13).

Ένα χαρακτηριστικό που κάνει την έρευνα δράσης κατάλληλη για εφαρμογή σε σχολικές τάξεις είναι η ευελιξία και η προσαρμοστικότητά της. Επιπλέον, το κυριότερο επιχείρημα υπέρ της συγκεκριμένης μεθοδολογικής προσέγγισης στο να χρησιμοποιείται στο σχολικό πλαίσιο-κοινότητα, είναι η βελτίωση της πρακτικής (Cohen & Manion, 1997). Πράγμα που εξυπηρετεί τις ανάγκες και τις απαιτήσεις της παρούσας εργασίας.

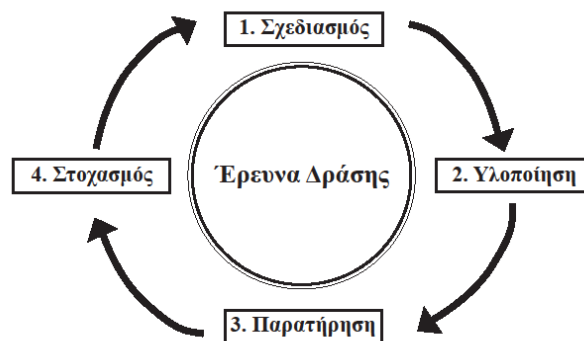
Σύμφωνα με τον Carr (2004) και τον Kemmis (2009) η έρευνα δράσης αποτελείται από τρεις διαφορετικούς τύπους-μορφές: α) Τεχνική έρευνα δράσης, β) Πρακτική έρευνα δράσης, γ) Χειραφετική έρευνα δράσης. Ο κάθε τύπος έρευνας παράγει διαφορετικά είδη γνώσης. Συγκεκριμένα:

- α) Στην τεχνική έρευνα δράσης γίνεται εφαρμογή μιας προκαθορισμένης θεωρίας, προβλήματος ή υπόθεσης από τον ερευνητή. Παράλληλα, ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να επιβλέπει την παρέμβαση σε μια ομάδα ατόμων με στόχο τη βελτίωση της πρακτικής του. Ακόμη, οι ερευνητές συμμετέχουν σε όλα τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας, από τον αρχικό σχεδιασμό ως την αξιολόγηση και τον επανασχεδιασμό, σε μια πορεία συνεχών, επάλληλων, ερευνητικών κύκλων. Με την τεχνική έρευνα δράσης ο ερευνητής μπορεί να παρέμβει, έτσι ώστε να βελτιώσει την πρακτική του (Leitch & Day, 2000, σελ. 183).
- β) Η πρακτική έρευνα δράσης σκοπό έχει την ανάπτυξη της πρακτικής γνώσης. Όταν η πρακτική έρευνα δράσης χρησιμοποιείται, ο ερευνητής συνεργάζεται με άλλα άτομα έτσι ώστε να αναγνωρίσουν το πρόβλημα και στη συνέχεια να οδηγηθούν σε μια λύση (Cilliers, 1999, σελ. 141).
- γ) Η χειραφετική έρευνα δράσης στοχεύει στην κοινωνική αλλαγή (Cilliers, 1999, σελ. 142). Προχωράει πιο πέρα από την πρακτική έρευνα δράσης. Δεν περιορίζεται σε μια διαδικασία προσωπικού μετασχηματισμού μέσα από την εξέταση της πρακτικής και τον αυτοστοχασμό, αλλά επεκτείνεται και στην ανάλυση των κοινωνικών συνθηκών που διαμορφώνουν την πρακτική εντός κάποιου πλαισίου. Συμπερασματικά, κύριος στόχος της είναι η αναμόρφωση του κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο δρα ο ερευνητής (Cilliers, 1999, σελ. 1999; Leitch & Day 2000, σελ. 183).

Σύμφωνα με τους Susman και Evered (1978) στην έρευνα δράσης δημιουργείται ένας επαναληπτικός κύκλος ή αλλιώς μια σπειροειδής διαδικασία στην οποία περιλαμβάνονται τα ακόλουθα στάδια: α) της αναγνώριση του προβλήματος, β) της διάγνωσης, γ) του σχεδιασμού, δ) της παρέμβασης και ε) της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων της δράσης.

Στη διεθνή βιβλιογραφία αναφέρονται και κάποια διαδομένα μοντέλα διενέργειας έρευνας δράσης, τα οποία είναι τα ακόλουθα:

- του Lewin: όπου η έρευνα δράσης παρουσιάζεται ως μια σπειροειδής κίνηση με τέσσερις φάσεις/στάδια (σχεδιασμός – δράση – παρατήρηση – στοχασμός).
- του Kemmis: το οποίο βασίζεται στο μοντέλο του Lewin, αλλά προσθέτει την επαλληλία των κύκλων της σπείρας.
- του Elliott: το οποίο αποτελεί ένα λεπτομερές σχέδιο με αλληπάλλληλες φάσεις, με έμφαση στη συνεχή εμπάθυνση μέσω της κατανόησης της πρακτικής.
- της McNiff: το οποίο παρουσιάζει μια παραγωγικού τύπου έρευνα δράσης, η οποία δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να ασχοληθεί ταυτόχρονα με περισσότερα από ένα ζητήματα.



**Εικόνα 1: Ο επαναληπτικός κύκλος που ακολουθείται στην παρούσα εργασία/ στην έρευνα δράσης.**

Εν κατακλείδι θα λέγαμε ότι στα μοντέλα που αναφέρθηκαν πιο πάνω, η έρευνα δράσης παρουσιάζεται ως μια διαρκής διαδικασία αλληπάλλληλων φάσεων ή κύκλων. Ανώτερος στόχος είναι η συνεχής βελτίωση. Κάθε φάση-στάδιο βασικά αποτελεί επανασχεδιασμό της προηγούμενης, με βάση τον κριτικό στοχασμό όλων όσων συμμετέχουν στην έρευνα.

Σχετικά με τα πιο πάνω στάδια αναφέρεται πως η έρευνα δράσης χαρακτηρίζεται από:

*«...διακριτά στάδια, μια σειρά από κύκλους αρχίζοντας από την αναγνώριση και προχωρώντας στη συλλογή δεδομένων, ανάλυση και ανάπτυξη υποθέσεων για να ενημερώσουν τη δράση. Αυτό οδηγεί στο δεύτερο κύκλο στον οποίο οι υποθέσεις εξετάζονται στην πρακτική και αξιολογούνται οι πρακτικές. Η σπειροειδής διαδικασία της έρευνας δράσης δεν οδηγεί σε ένα φυσικό συμπέρασμα παρόλο*

*που σε κάποιο σημείο είναι απαραίτητο ο ερευνητής να το σταματήσει για να δημοσιεύσει τα όποια αποτελέσματα» (Noffke & Somekh, 2005 σελ. 89).*

Στη συνέχεια αξίζει να γίνει λόγος και για τα ερευνητικά εργαλεία ή αλλιώς τα εργαλεία συλλογής δεδομένων όπου αναφέρεται πως:

*«Η έρευνα δράσης βασίζεται κυρίως στην παρατήρηση και σε δεδομένα συμπεριφοράς. Άρα, ένα άλλο διακριτικό χαρακτηριστικό της μεθόδου είναι ότι είναι εμπειρική. Αυτό σημαίνει ότι κατά τη διάρκεια ενός ερευνητικού έργου συλλέγονται πληροφορίες, οι οποίες στη συνέχεια ανταλλάσσονται, συζητούνται, καταγράφονται με κάποιον τρόπο, αξιολογούνται και ακολουθούν 49 σχετικές εμπειρίες. Κατά διαστήματα, αυτή η διαδοχή γεγονότων σχηματίζει τη βάση για τον έλεγχο προόδου» (Cohen & Manion, 1997, σελ. 268).*

Υποστηρίζεται πως οι ερευνητές που χρησιμοποιούν ποιοτικές προσεγγίσεις στις έρευνές τους έχουν την ευκαιρία-δυνατότητα να χρησιμοποιούν ποικιλία μεθόδων και στρατηγικών. Για παράδειγμα, βασίζονται στην κοινωνική αλληλεπίδραση, στην παρατήρηση ανθρώπων, καταστάσεων και γεγονότων, καθώς επίσης και στη χρήση δομημένων και μη δομημένων συνεντεύξεων (Greenwood & Levin, 1998).

Στην περίπτωση της παρούσας εργασίας, θα χρησιμοποιηθεί η τεχνική έρευνα δράσης, η οποία θεωρήθηκε από την γράφουσα ως η καταλληλότερη. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία στην τεχνική έρευνα δράσης οι ερευνητές μπορούν να συμμετέχουν σε όλα τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας, από τον αρχικό σχεδιασμό ως την αξιολόγηση και τον επανασχεδιασμό. Υπάρχει δηλαδή μια πορεία συνεχών ερευνητικών κύκλων. Επίσης, μπορούν να διαγνώσουν προβλήματα και να διερευνήσουν τις προοπτικές επίλυσής τους. Συμπερασματικά, με τη συγκεκριμένη έρευνα οι ερευνητές μπορούν να παρεμβαίνουν για να βελτιώσουν την πρακτική τους (Leitch & Day, 2000, σελ. 183).

Συγκεκριμένα στην υλοποίηση της τεχνικής έρευνας δράσης θα χρησιμοποιηθεί το κλασσικό σπειροειδές μοντέλο του Kemmis (1980), για το οποίο γίνεται αναφορά πιο πάνω. Δηλαδή, θα ακολουθηθεί ο επαναληπτικός κύκλος του σχεδιασμού με τα ακόλουθα στάδια: του σχεδιασμού, της υλοποίησης, της παρατήρησης, του στοχασμού καθώς επίσης και του επανασχεδιασμού κλπ. Σημειώνουμε ότι ο Κλάδος της Γραφιστικής Επικοινωνίας θα δανειστεί αυτή τη μεθοδολογία γιατί ταιριάζει στους Γραφίστες. Όπως προαναφέρθηκε με αυτή την μεθοδολογική προσέγγιση μπορεί κανείς να βελτιώσει την πρακτική του.

Επιπρόσθετα, στην παρούσα έρευνα-εργασία θα καταβληθεί προσπάθεια να χρησιμοποιηθούν ποιοτικές προσεγγίσεις, οι οποίες ταιριάζουν με την έρευνα-δράσης ή αλλιώς με τον τύπο της έρευνας. Θα γίνει χρήση τριών εργαλείων συλλογής δεδομένων.

- 1) Ατομικές συνεντεύξεις.
- 2) Ατομική Παρατήρηση.
- 3) Ομάδα εστίασης (Focus group).

Η ερευνήτρια – γράφουσα στα πλαίσια υλοποίησης μιας Καμπάνιας-Δράσης ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό, θα σχεδιάσει posters, post-cards κλπ. Στα posters, post cards θα υπάρχει το λογότυπο της εκστρατείας, το σλόγκαν, σχετικές πληροφορίες, χρήσιμα τηλέφωνα και εικονίδια-χαρακτήρες (illustrations) κλπ. Στόχος είναι η μετάδοση μηνυμάτων σε παιδιά γυμναστικής ηλικίας.

Στη συνέχεια μέσα από αυτή τη διαδικασία θα προσπαθήσει να ερευνήσει αν τα παιδιά αντιλαμβάνονται τα σχεδιαστικά μηνύματα, το σλόγκαν, το λογότυπο της εκστρατείας και αν τα χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν (γενικά) ταιριάζουν με το θέμα κλπ. Παράλληλα, να ερευνήσει αν η προσέγγιση που χρησιμοποιήθηκε στα δείγματα μπορεί να λειτουργήσει ως ενημέρωση και πρόληψη κατά του εκφοβισμού.

## **4.2 Συνοπτική περιγραφή των εργαλείων συλλογής δεδομένων που θα χρησιμοποιηθούν**

Στο παρόν στάδιο κρίνεται αναγκαίο να γίνει μια περιγραφή στον τρόπο με τον οποίο θα χρησιμοποιηθούν τα αναφερθέντα εργαλεία συλλογής δεδομένων.

Στην αρχή θα χρησιμοποιηθεί η «παρατήρηση» ενώ τα παιδιά θα βλέπουν τα δείγματα της Καμπάνιας (Παράρτημα 2). Η παρατήρηση θα γίνεται από την ερευνήτρια-γράφουσα. Θα εφαρμοστεί σε ατομικό επίπεδο σε σύνολο έξι παιδιών από Α – Γ τάξη, στο χώρο της σχολικής κοινότητας. Ο χρόνος της παρατήρησης για κάθε παιδί ξεχωριστά θα είναι μεταξύ 10-15 λεπτά. Η ερευνήτρια θα καταγράφει σε ημερολόγιο τις αντιδράσεις του κάθε παιδιού (σχόλια, χαμόγελα, γέλια, σοβαρότητα, σημάδια συγκέντρωσης - εστίαση προσοχής). Σύμφωνα με τους Hanna, Ridsen και Alexander (1997) τέτοιου είδους σημάδια συμπεριφοράς είναι πιο αξιόπιστα σε ερωτήματα κατά πόσο τους έχει αρέσει κάτι.

Θα ακολουθήσει η ατομική ημι-δομημένη «συνέντευξη» σε σύνολο δεκαέξι παιδιών. Η συνέντευξη θα περιλαμβάνει τρεις ερωτήσεις που θα αφορούν το σχεδιασμό (design) της Καμπάνιας και την όλη προσέγγιση. Συγκεκριμένα, θα χρησιμοποιηθούν οι πιο κάτω ερωτήσεις: 1) Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό; Αν ναι, γιατί; Αν όχι, γιατί; 2) Η όλη προσέγγιση της καμπάνιας πώς σου φαίνεται; 3) Θεωρείς πως θα μπορούσε να αλλάξει κάτι στην καμπάνια; Αν ναι, τι; Αν όχι, γιατί; (Παράρτημα 1). Όλες οι συνεντεύξεις θα ηχογραφηθούν, απομαγνητοφωνηθούν και θα αναλυθούν στη συνέχεια της εργασίας.

Τέλος, θα χρησιμοποιηθεί μία «ομάδα εστίασης» (focus group) από έξι παιδιά (Παράρτημα 3). Θα ζητηθεί από τα παιδιά να επισκεφθούν πάλι τα δείγματα της καμπάνιας και να συζητήσουν θέματα γύρω από αυτά. Η ερευνήτρια θα καταγράφει σε ημερολόγιο τις συζητήσεις τους όπως και στο πρώτο εργαλείο συλλογής δεδομένων στην «παρατήρηση». Παράλληλα, η συζήτηση θα ηχογραφηθεί και θα απομαγνητοφωνηθεί. Θα ακολουθηθεί, ξανά η διαδικασία κωδικοποίησης και ανάλυσης.

Θα χρησιμοποιηθούν τρεις διαφορετικοί μέθοδοι συλλογής δεδομένων. Δηλαδή θα χρησιμοποιηθεί η μέθοδος της «τριγωνοποίησης», προκειμένου να εξασφαλιστεί η εσωτερική εγκυρότητα των δεδομένων.

Συνοπτικά «τριγωνοποίηση» είναι η τριπλή διασταύρωση των στοιχείων ή αλλιώς η χρήση τριών διαφορετικών μεθόδων συλλογής δεδομένων, όπως και στην περίπτωση της παρούσας εργασίας.

### **4.3 Περιορισμοί γενικά της έρευνας δράσης**

Ένας από τους περιορισμούς της παρούσας μεθοδολογικής προσέγγισης είναι το γεγονός πως τα δεδομένα που συλλέγονται για κάποιο πρόβλημα δεν γενικεύονται. Αυτό είναι και θέμα οντολογίας (Denscombe, 2010).

Ένας άλλος περιορισμός της συγκεκριμένης έρευνας είναι ότι υπάρχει θέμα αντικειμενικότητας των αποτελεσμάτων της (Denscombe, 2010).

#### **4.4 Θέματα Δεοντολογίας-Ηθικά ζητήματα και πώς αντιμετωπίστηκαν**

Για την υλοποίηση της παρούσας έρευνας ζητήθηκε από το Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας και Αξιολόγησης (ΚΕΕΑ) καθώς επίσης και από το ΥΠΠ, γραπτή άδεια διεξαγωγής της, στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Υποβλήθηκε ηλεκτρονικά ολοκληρωμένο σχέδιο έρευνας συμπεριλαμβανομένων και όλων των δειγμάτων της καμπάνιας. Αυτό έγινε προκειμένου να εξασφαλιστεί η έγκρισή τους από άποψη ηθικής και δεοντολογίας.

Στη συνέχεια, ζητήθηκε και άδεια από την διευθύντρια συγκεκριμένου σχολείου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο οποίο θα διεξαγόταν η έρευνα. Στην πρώτη προσωπική συνάντηση που είχε η ερευνήτρια υπήρξε κάποια δυσκολία προκειμένου να αποδεχθεί η διευθύντρια να γίνει η έρευνα στο σχολείο της. Την προβληματίζε η περίπτωση δυσφήμισης του σχολείου, αν θεωρείτο ότι η έρευνα γινόταν εξαιτίας του βαθμού παραβατικότητας που υπάρχει στο συγκεκριμένο σχολείο και αν θα προκαλείτο ανησυχία στους γονείς, ότι θα εκτίθοντο τα παιδιά τους.

Η ερευνήτρια διαβεβαίωσε την διευθύντρια και το προσωπικό του σχολείου ότι δεν υπήρχε λόγος ανησυχίας διότι δεν επρόκειτο να καταγράψει δεδομένα κατά πόσο υπάρχει παραβατικότητα στο συγκεκριμένο σχολείο και ότι θα επαίρνονταν δεδομένα μόνο σχετικά με την αντίληψη των παιδιών για τα δείγματα της καμπάνιας που θα τους εδίδοντο.

Επίσης δόθηκε η διαβεβαίωση ότι τα δεδομένα θα χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά και μόνο για τις ανάγκες της μεταπτυχιακής εργασίας και για την ανάγκη πραγμάτωσης και βελτίωσης μιας καμπάνιας ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό, και ότι θα τηρείτο η ανωνυμία τόσο του σχολείου, όσο και των παιδιών που θα συμμετείχαν.

Στη συνέχεια, στάληκε γραπτή επιστολή προς τους γονείς και κηδεμόνες με επισυναπτόμενο έντυπο γραπτής συγκατάθεσης των γονιών για τη συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα. Συγκεκριμένα, οι γονείς ενημερώθηκαν για το σκοπό και στόχο της έρευνας, τις διαδικασίες συλλογής δεδομένων, καθώς και για τον απαιτούμενο χρόνο που θα απασχολούνταν τα παιδιά τους για τη συλλογή των δεδομένων (Παραρτήματα/Έντυπο γραπτής συγκατάθεσης).

Στο έντυπο είχε ληφθεί πρόνοια για ενημέρωση των γονέων/κηδεμόνων, ότι η συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα ήταν εθελοντική, ενώ παράλληλα διατηρούσαν το δικαίωμα απόσυρσης του παιδιού τους από την έρευνα οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμούσαν.

Ενημερώθηκαν επίσης ότι οι πληροφορίες θα χρησιμοποιούνταν μόνο για το σκοπό της έρευνας, ότι οι απόψεις και οι δηλώσεις των παιδιών θα ήταν εμπιστευτικές και ότι θα υπήρχε απόλυτη προστασία των προσωπικών δεδομένων των παιδιών. Προς το σκοπό αυτό, για την ασφάλεια δηλαδή των προσωπικών δεδομένων των παιδιών, η αποθήκευση και αρχειοθέτηση του σχετικού αρχείου των συνεντεύξεων θα καταστρεφόταν μετά την αξιολόγηση.

Αφού εξασφαλίστηκε η άδεια των γονέων/κηδεμόνων, άρχισε η έρευνα αθόρυβα και διακριτικά. Σημειώνεται ότι υπήρξε μια δυσκολία λόγω δραστηριοτήτων και άλλων εκδηλώσεων της σχολικής κοινότητας, η οποία όμως αντιμετωπίστηκε.

Εν κατακλείδι αξίζει να αναφερθεί, ότι ένα ηθικό ζήτημα που τίθεται για την έρευνα δράσης, είναι το γεγονός ότι αφού ο ερευνητής έχει ενεργό ρόλο στην έρευνα όπως και οι συμμετέχοντες, τίθεται το θέμα σε ποιον ανήκουν τα δεδομένα που συλλέγονται (Denscombe, 2010).

## **4.5 Δείγμα**

Το δείγμα ήταν σκόπιμο και περιλάμβανε δεκαέξι παιδιά από την Α μέχρι Γ τάξη γυμνασίου. Περιλάμβανε δηλαδή παιδιά ηλικίας 12 μέχρι 16 χρόνων. Ο λόγος που επιλέχθηκε το συγκεκριμένο δείγμα είναι γιατί μέσα από την ανασκόπηση διαπιστώθηκε ότι, στα άτομα αυτών των ηλικιών - δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υπάρχει μεγάλη έξαρση εκφοβιστικών συμπεριφορών. Στο δείγμα υπήρχαν αγόρια και κορίτσια διάφορων ικανοτήτων (μαθησιακό επίπεδο), προερχόμενα από διάφορα κοινωνικά-οικονομικά στρώματα. Σημαντική πληροφορία είναι ότι υπήρξαν παιδιά από διαζευγμένες οικογένειες και κάποια παιδιά που δέχονται ενισχυτική διδασκαλία στο σχολικό χρόνο και χώρο από την ειδική παιδαγωγό του σχολείου, αφού είχαν διαγνωστεί με μαθησιακές δυσκολίες. Επιπρόσθετα, είναι χρήσιμο να αναφερθεί πως όλα τα παιδιά είχαν το ίδιο θρήσκευμα ενώ δεν υπήρξε κανένα παιδί με σωματική αναπηρία. Το ίδιο δείγμα χρησιμοποιήθηκε και στον δεύτερο κύκλο της έρευνας δράσης.



#### 4.6 Διαδικασία ανάλυσης δεδομένων

Η διαδικασία ανάλυσης δεδομένων περιλάμβανε τρία στάδια: α) την επεξεργασία των δεδομένων που συλλέγηκαν κατά την διάρκεια εφαρμογής του εργαλείου των ημι-δομημένων συνεντεύξεων των δεκαέξι παιδιών σε ατομικό επίπεδο, αφού είχαν δει τα δείγματα της καμπάνιας, β) την επεξεργασία της παρατήρησης από την ερευνήτρια των έξι παιδιών σε ατομικό επίπεδο, αφού παρατηρούσαν τα δείγματα της καμπάνιας και γ) την επεξεργασία των δεδομένων που συλλέγηκαν κατά τη διάρκεια παρατήρησης και παράλληλα ηχογράφησης της ομάδας εστίασης.

#### 4.7 Αξιοπιστία/Εγκυρότητα

Μέσα από τη βιβλιογραφία αναφέρονται κάποιες επιφυλάξεις για την συγκεκριμένη μεθοδολογία όσον αφορά την εγκυρότητά της, καθώς επίσης και την γενίκευση των συμπερασμάτων της. Οι ερευνητές γενικά έχουν μια ανησυχία για θέματα αντικειμενικότητας όπως και για τον έλεγχο της έρευνας δράσης (Brydon-Miller, Greenwood & Maquire, 2003, σελ. 25).

Σύμφωνα με την βιβλιογραφία, η τεχνική έρευνα δράσης έχει κατηγορηθεί από πολλούς ερευνητές ότι δεν παρέχει αξιολογική ουδετερότητα. Αυτό στηρίζεται στο γεγονός ότι ο ερευνητής αποτελεί και ο ίδιος υποκείμενο της έρευνας και είναι αναγκαστικά μέρος των στοιχείων (δεδομένων) που προσπαθεί να συλλέξει (Small, 1995, σελ. 942; Cassell & Johnson, 2006, σελ. 788).

Από την άλλη πλευρά οι Nielsen και Nielsen (2006) αναφέρουν χαρακτηριστικά πως «ο ερευνητής που προσπαθεί να δημιουργήσει την ουδετερότητα ή την ανεξαρτησία δεν μπορεί ποτέ να πετύχει το στόχο του». Εξίσου σημαντικό στοιχείο το οποίο αναφέρεται στην βιβλιογραφία είναι ότι: και η ίδια η διαδικασία της έρευνας δράσης μπορεί να επηρεάσει τα άτομα και το υπό μελέτη σύστημα αφού αποτελεί μια παρέμβαση (Small, 1995, σελ. 949).

Οι πιο πάνω δυσκολίες όμως μπορούν σε κάποιο βαθμό να ξεπεραστούν - να περιορισθούν. Αυτό εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον ίδιο τον ερευνητή, ο οποίος θα πρέπει να ακολουθήσει τις κατάλληλες μεθοδεύσεις – διαδικασίες, έτσι ώστε να περιορίσει τέτοιου είδους δυσκολίες-προβλήματα. Συμπερασματικά, η ουσιαστική συμβολή του

ερευνητή στην ανάπτυξη των γνώσεων και στην αλλαγή εξαρτάται από τη δική του/ της υποκειμενικότητα (Nielsen & Nielsen, 2006, σελ. 16).

Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι τα αποτελέσματα της έρευνας δράσης έχουν ως στόχο να βοηθήσουν ή καλύτερα να ευεργετήσουν άμεσα μια κατάσταση για την οποία συλλέγηκαν (Small, 1995, σελ. 943). Επιπρόσθετα, υποστηρίζεται ότι δεν μπορούν να γενικευθούν τα αποτελέσματα της τεχνικής έρευνας δράσης. Πρωταρχικός στόχος είναι η άμεση επίλυση μιας προβληματικής κατάστασης (Small, 1995, σελ. 950).

Ωστόσο αξίζει να αναφερθεί ότι η εγκυρότητα των δεδομένων διασφαλίζεται ή αλλιώς προέρχεται από τη μέθοδο της «τριγωνοποίησης». Με τον όρο «τριγωνοποίηση» νοείται η συλλογή τριών διαφορετικών εργαλείων συλλογής δεδομένων. Όπως και στην προκειμένη περίπτωση της παρούσας εργασίας που χρησιμοποιήθηκαν τρία διαφορετικά εργαλεία συλλογής δεδομένων (ατομικές ημι-δομημένες συνεντεύξεις, ατομική παρατήρηση, ομάδα εστίασης).

## **4.8 Περιορισμοί και οριοθετήσεις της συγκεκριμένης παρούσας έρευνας**

### **4.8.1 Περιορισμοί της έρευνας**

Όπως συμβαίνει και σε άλλες περιπτώσεις, έτσι και στην παρούσα έρευνα υπάρχουν κάποιοι περιορισμοί στους οποίους κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά. Αρχικά, είναι ξεκάθαρο πως τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας δεν μπορούν να γενικευθούν. Η παρούσα μεταπτυχιακή έρευνα πραγματοποιήθηκε από την ερευνήτρια/γράφουσα της εργασίας. Η ερευνήτρια/γράφουσα, λόγω του ότι αποτελούσε μέρος της έρευνας, κατέλαβε μεγάλη προσπάθεια να περιορίσει τη δική της υποκειμενικότητα, έτσι ώστε μέσα από τα δεδομένα που συνέλεξε να εξάγει αντικειμενικά αποτελέσματα – συμπεράσματα.

Επειδή οι παρατηρήσεις των ομάδων κατά τη διάρκεια παρακολούθησης των δειγμάτων της καμπάνιας από τα παιδιά, έγιναν από ένα άτομο, την ερευνήτρια – γράφουσα, αυτό ενδεχομένως να εμπεριέχει κάποιους κινδύνους όπως: α) να έχουν διαφύγει κάποια στοιχεία της προσοχής της ερευνήτριας λόγω του αριθμού των μαθητών που έπρεπε να παρατηρήσει και παράλληλα να καταγράφει, β) να έχουν παρερμηνευτεί κάποιες συμπεριφορές των μαθητών κατά τη διάρκεια παρακολούθησής τους.

Αξίζει να αναφερθεί ότι, η διαδικασία εφαρμογής του πρώτου κύκλου της έρευνας διήρκεσε τρεις μέρες (15 - 17 Οκτωβρίου). Συγκεκριμένα η εφαρμογή του πρώτου κύκλου

της έρευνας συνέπεσε σε μέρες που οι μαθητές προετοιμάζονταν για την συμμετοχή τους στο σχολικό εορτασμό της 28<sup>ης</sup> Οκτωβρίου. Καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε το όλο κλίμα του σχολείου να μη επηρεάσει την έρευνα και να φθάσει στο τέλος της όπως προγραμματίστηκε, πράγμα που επιτεύχθηκε. Η διαδικασία εφαρμογής του δεύτερου κύκλου της έρευνας διήρκησε δύο μέρες (14 και 17 Νοεμβρίου). Καταβλήθηκε πάλι προσπάθεια ώστε το όλο κλίμα του σχολείου να μη επηρεάσει την έρευνα.

#### **4.8.2 Οριοθετήσεις της έρευνας**

Η παρούσα έρευνα έγινε σε πιλοτικό επίπεδο και συγκεκριμένα σε ένα μόνο σχολείο. Το δείγμα της έρευνας ήταν σκόπιμο. Παράλληλα μπορεί να χαρακτηριστεί ως δείγμα ευκολίας γιατί η ερευνήτρια είχε σχετικά εύκολη πρόσβαση για να εφαρμόσει την έρευνα δράσης, επίσης και για να μην διαταράξει την ισορροπία και το πρόγραμμα και άλλων σχολικών μονάδων.

Αφού η συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση παρέχει στον ερευνητή την ευελιξία να διεξάγει την έρευνα του σε πιλοτικό επίπεδο, ήταν ότι καλύτερο για την παρούσα έρευνα λόγω στενότητας του χρόνου που έπρεπε να υλοποιηθεί και να παραδοθεί.

## **5 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ**

Στον πρώτο κύκλο εφαρμογής της τεχνικής έρευνας δράσης, ολοκληρώθηκαν οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις των παιδιών, οι ατομικές παρατηρήσεις, καθώς και η ομάδα εστίασης. Παρατίθενται παρακάτω συνοπτικά τα δεδομένα από τα τρία εργαλεία συλλογής δεδομένων.

## 5.1 Θέματα από τις ατομικές συνεντεύξεις

### 5.1.1 Μηνύματα της καμπάνιας

#### Ερώτημα ημι-δομημένης συνέντευξης 1:

Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό;

Αν ναι, γιατί; Αν όχι, γιατί;

Όλες οι απαντήσεις ήταν θετικές και παρακάτω αναφέρονται συνοπτικά οι λόγοι/απαντήσεις.

#### Πίνακας 1: Οι θετικές απαντήσεις στον πρώτο κύκλο της έρευνας

<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Η καμπάνια επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό. Τα περισσότερα παιδιά φοβούνται να μιλήσουν στους γονείς τους γιατί τους απειλούν ότι θα τους κάνουν κακό. Ενώ αν τηλεφωνήσουν στους αριθμούς που έχουν οι αφίσες μπορούν να πουν το πρόβλημα και να τους βοηθήσουν να τελειώσει αυτός ο εκφοβισμός.</li></ul> <p>Επίσης ένα άλλο μήνυμα που αντιλαμβάνεται κανείς είναι ότι ο δυνατός εκφοβίζει τον αδύνατο.</p>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Πιστεύω ότι επικοινωνεί γιατί οι βρισιές, οι απειλές, οι τσακωμοί δεν είναι φυσιολογικές συμπεριφορές. Δηλαδή όταν μας φοβερίζει ή μας απειλεί κάποιος να κάνουμε την αρχή και να εμπιστευτούμε τους γονείς ή τους δασκάλους μας.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Το μήνυμα που δίνει είναι ότι αυτές οι συμπεριφορές που εικονίζονται στις αφίσες δεν είναι φυσιολογικές, είναι λανθασμένες. Βλέποντάς τα ένα παιδί παίρνει το μήνυμα να κάνει μια αρχή και να μην περιμένει, δηλαδή να εμπιστευτεί κάποιον και να μιλήσει.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Ναι, επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό, γιατί αυτές οι συμπεριφορές που απεικονίζονται στις αφίσες δεν είναι φυσιολογικές και προκαλούν φόβο. Βλέποντας ένα παιδί μπορεί να αισθανθεί ότι τέτοιες συμπεριφορές έχει βιώσει και το ίδιο το παιδί και να θέλει να εμπιστευτεί κάποιο για να πάρει βοήθεια.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί όταν δεις αυτές τις αφίσες θα καταλάβεις πως είναι πολύ κακός ο εκφοβισμός και δεν πρέπει να γίνεται. Οι μαθητές που θα δουν αυτές τις αφίσες θα καταλάβουν πως μερικές φορές κάνουν κακό και στον εαυτό τους αλλά και στους άλλους μαθητές που εκφοβίζουν.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Πιστεύω πως αυτή η καμπάνια επικοινωνεί κάποιο μήνυμα στο σχολικό εκφοβισμό. Αυτές οι εικόνες δηλώνουν πως το να εκφοβίσεις κάποιον δεν είναι σωστό. Επίσης ένα άλλο μήνυμα είναι ότι αν είσαι θύμα εκφοβισμού να μιλήσεις σε κάποιο και να μην το αφήσεις να σε ενοχλεί.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα αυτό μπορούμε να το δούμε από τις εικόνες. Αν το δει κάποιος από μακριά μπορεί να καταλάβει για ποιο πράγμα μιλά η αφίσα. Αν και θα ήταν καλύτερο να το διαβάσει για περισσότερες πληροφορίες.</li></ul>

<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί μπορεί να φοβόμαστε και δεν πρέπει να το δείχνουμε σ' αυτούς που μας απειλούν. Πρέπει να μιλήσουμε και να εμπιστευτούμε κάποιο μεγάλο.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί μας δίνει το μήνυμα να κάνουμε εμείς την αρχή και να εμπιστευτούμε κάποιο μεγαλύτερο ή τους γονείς μας ή τους δασκάλους μας.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί αν κάποιος πιο δυνατός εκφοβίζει κάποιο πιο μικρό παιδί, να εμπιστευτεί τους μεγαλύτερους του, να κάνει την αρχή και να μιλήσει.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα γιατί με αυτό τον τρόπο οι άνθρωποι οι οποίοι δέχονται κάποιο εκφοβισμό πρέπει να μιλήσουν σε κάποιο και να πουν τι τους απασχολεί.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό, γιατί οι εικόνες παρουσιάζουν το τι ζουν και βιώνουν κάποια παιδιά καθημερινά και δεν πρέπει να ανεχόμαστε τον εκφοβισμό και πρέπει να κάνουμε την αρχή και να μιλήσουμε σε κάποιον.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί φαίνεται ότι εκείνος που έχει δύναμη επιτίθεται στον πιο αδύναμο και του προκαλεί φόβο.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί μας δείχνει έναν μεγαλύτερο να εκφοβίζει έναν μικρότερό του και πρέπει να μιλήσουμε σε ένα δάσκαλο για το τι μας συμβαίνει και πώς μπορούμε να το αντιμετωπίσουμε. Ακόμη ένα άλλο μήνυμα είναι ότι να μην φοβόμαστε να μιλήσουμε για αυτό που μας συμβαίνει.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί μας δίνει το μήνυμα να μη φοβηθούμε να μιλήσουμε και να κάνουμε την αρχή.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί αν πέσουμε εμείς θύματα σ' αυτόν δεν θα πρέπει να φοβηθούμε και να τηλεφωνήσουμε στο 116 111. Επίσης δεν πρέπει να περιμένουμε και να κάνουμε εμείς την αρχή. Έτσι θα δώσουμε θάρρος και σ' αυτούς που τους συνέβη. Επιπλέον δεν πρέπει να φοβόμαστε και να εμπιστευτούμε σε κάποιον αυτό που βιώσαμε.</li> </ul>

### 5.1.2 Η Προσέγγιση της καμπάνιας

#### Ερώτημα ημι-δομημένης συνέντευξης 2:

Η όλη προσέγγιση της καμπάνιας πως σου φαίνεται;

Παρακάτω αναφέρονται συνοπτικά οι απαντήσεις του πιο πάνω ερωτήματος:

**Πίνακας 2: Οι γνώμες για την προσέγγιση της καμπάνιας στον πρώτο κύκλο της έρευνας**

Γνώμη/άποψη	Γιατί;
Εξαιρετική ιδέα.	Θα βοηθηθούν πολλά παιδιά.
Καλή ιδέα.	Δεν έχουν γίνει παρόμοιες καμπάνιες στην Κύπρο.
Έξυπνη ιδέα / Κάτι καινούργιο	Δεν μπήκαν πραγματικά πρόσωπα για να μην εκτεθούν παιδιά.
Έξυπνη ιδέα.	Μπορεί να βοηθήσει κάποια ώστε να μιλήσουν και να εμπιστευθούν κάποιο μεγαλύτερό τους.
Πολύ ωραία και πολύ έξυπνη ιδέα.	Δίνεται η ευκαιρία να καταλάβουν αυτά τα παιδιά ότι δημιουργούν πολύ κακό στους άλλους μαθητές που εκφοβίζουν.
Πολύ καλή ιδέα.	Το σλόγκαν και η δημιουργία της γραμμής εξυπηρέτησης των μαθητών θα οδηγήσει στη σταδιακή εξάλειψη του σχολικού εκφοβισμού.
Έξυπνη και πρωτότυπη ιδέα.	Χρησιμοποιήθηκαν μαυρόασπρα χρώματα στα σκίτσα αντί πολύχρωμα και επίσης οι θύτες παρουσιάζονται με άγρια και επιθετική μορφή, παράλληλα τα θύματα φαίνονται φοβισμένα.
Πολύ καλή ιδέα.	Πρώτη φορά γίνεται τέτοια Καμπάνια στην Κύπρο.
Πρωτότυπη ιδέα και κάτι καινούριο.	Δεν έγινε κάτι παρόμοιο στο παρελθόν και γιατί δεν μπήκαν πραγματικά πρόσωπα αλλά κάποιοι χαρακτήρες.
Πολύ πρωτότυπη ιδέα.	Όταν κάποια παιδιά δουν αυτές τις αφίσες μπορεί να πάρουν θάρρος να μιλήσουν στους γονείς και μεγαλύτερους τους.
Πολύ πρωτότυπη ιδέα.	Οι φιγούρες μπορούν να προσελκύσουν κάποιον να τις διαβάσει. Επίσης το μαύρο χρώμα που χρησιμοποιήθηκε συμβολίζει το φόβο.
Πολύ χρήσιμη και πρωτότυπη.	Μπορεί να ενθαρρυνθούν πολλά παιδιά και να μιλήσουν σε κάποιο για κάτι που τους απασχολεί με βάση τον εκφοβισμό.
Κάτι πρωτότυπο και καινούριο.	Δεν έγινε ξανά κάτι τέτοιο στα σχολεία, ο τρόπος που παρουσιάστηκε το πρόβλημα ήταν πολύ καλός, επίσης το ότι δεν έχουν μπει πραγματικά πρόσωπα αλλά εικονίδια και επιπλέον η επιλογή των χρωμάτων ήταν πολύ καλή.

Έξυπνη και καλή ιδέα	Θα βοηθηθούν πολλά παιδιά να ξεφύγουν από τον εκφοβισμό. Η χρήση εικονιδίων αντί πραγματικών προσώπων είναι κάτι διαφορετικό.
Ενδιαφέρουσα, πρωτότυπη και σημαντική.	Δεν έχει ξαναγίνει κάτι τέτοιο στην κυπριακή κοινωνία.
Πολύ καλή ιδέα.	Ο τρόπος προσέγγισης είναι πολύ δημιουργικός. Οι μαυρόασπροι χαρακτήρες δείχνουν το θέμα και το σλόγκαν προσεγγίζει ακόμα περισσότερο.



### 5.1.3 Γνώμες / απόψεις των παιδιών για αλλαγές στην καμπάνια

#### Ερώτημα ημι-δομημένης συνέντευξης 3:

Θεωρείς πως θα μπορούσε να αλλάξει κάτι στην καμπάνια; Αν ναι, τι; Αν όχι, γιατί;

Πίνακας 3: Γνώμες/απόψεις των παιδιών για αλλαγές στην καμπάνια στον πρώτο κύκλο της έρευνας

<b>ΑΠΟΦΕΙΣ ΜΑΘΗΤΩΝ</b>	
<b>Για αλλαγές</b>	<b>Για μη αλλαγές</b>
Προσθήκη κάποιου επεξηγηματικού λεκτικού.	
Ίσως στον αριθμό του τηλεφώνου να τοποθετηθεί λίγο χρώμα.	
	Δεν χρειάζεται κάτι να αλλάξει γιατί δίνει αρκετές πληροφορίες και σωστά μηνύματα.
Προσθήκη περισσότερων προτάσεων για καλύτερη κατανόηση.	
	Δεν χρειάζεται κάτι να αλλάξει γιατί το περιεχόμενο κάθε αφίσας είναι πολύ κατανοητό και ωραίο με τους ασπρόμαυρους χαρακτήρες που υπάρχουν πάνω σε αυτές και οι μαθητές που θα τις δουν θα κατανοήσουν ότι ο εκφοβισμός δεν είναι καλός.
Ίσως να προστεθεί ένας ορισμός του εκφοβισμού.	
	Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι γιατί τα σχέδια και αυτά που γράφει μας δίνουν αυτό που θέλει να δείξει στην αφίσα.
Προσθήκη ενός ορισμού του εκφοβισμού.	
	Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί είναι πολύ κατανοητή.
	Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι γιατί έτσι όπως είναι μπορούν τα παιδιά να καταλάβουν τι θέλουν να μας πουν αυτές οι αφίσες.
	Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί το θέμα είναι κατανοητό και ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται πρωτότυπος.
	Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί είναι ήδη σχεδιασμένες με λεπτομέρεια και παρουσιάζουν το πώς είναι ένας εκφοβισμός.

Λίγη περισσότερη έμφαση στο τηλέφωνο που μπορεί να απευθυνθεί ένα παιδί.	Τα υπόλοιπα είναι όλα κατανοητά.
	Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί τα μηνύματα είναι ξεκάθαρα.
	Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί δίνει όλο το μήνυμα που πρέπει κάποιος να πάρει.
	Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι και θα μπορούσε να γίνει στην πράξη διότι είναι ξεκάθαρο το μήνυμα.

## 5.2 Θέματα από την ατομική παρατήρηση

Από το δεύτερο εργαλείο συλλογής δεδομένων την «ατομική παρατήρηση» ισχύουν τα εξής: Όλα τα παιδιά του δείγματος ήταν συγκεντρωμένα σε αυτά που έβλεπαν καθόλη τη διάρκεια της παρακολούθησης, χωρίς να αποσπάται η προσοχή τους. Αντιμετώπισαν με σοβαρότητα το όλο θέμα, χωρίς καθόλου χαμόγελα, γέλια ή χειρονομίες.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως τα σχόλια των πέντε παιδιών από τα έξι ήταν θετικά προς την καμπάνια. Ανέφεραν πως είναι πολύ καλή και πρωτότυπη ιδέα. Ακόμη επεσήμαναν πως τους άρεσε που δεν χρησιμοποιήθηκαν πραγματικά πρόσωπα αλλά εικονίδια/ χαρακτήρες. Ένα άλλο σχόλιο που ανέφεραν ήταν πως είναι ωραία ιδέα και δεν έχει ξαναγίνει τέτοια καμπάνια στην Κύπρο. Χαρακτηριστικά κάποια παιδιά ανέφεραν τα πιο κάτω.

*«Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά που εκφοβίζονται μπορούν να νιώσουν ασφάλεια, ότι κάποιος τους στηρίζει. Καλό θα ήταν αυτές οι αφίσες να τοποθετηθούν στις τάξεις των σχολείων. Επίσης να τοποθετηθούν σε πινακίδα στο προαύλιο του σχολείου, έτσι ώστε όταν κάποιος εκφοβίζεται να τηλεφωνήσει σ' αυτούς τους αριθμούς και να ζητήσει βοήθεια» (Μαθητής 4).*

*«Βλέποντας αυτά τα posters ένα παιδί μπορεί να πάρει τηλέφωνο για βοήθεια για να αναφέρει αυτό που του συνέβη. Είναι ξεκάθαρο ότι κάποιος πιο δυνατός φοβίζει κάποιον πιο αδύνατο. Τα εικονίδια - αναπαραστάσεις τραβούν την προσοχή» (Μαθητής 5).*

Μόνο ένα παιδί από τα έξι σχολίασε ότι μπορούσε ίσως να προστεθεί λίγο χρώμα στους αριθμούς τηλεφώνων που μπορεί να απευθυνθεί ένα παιδί. Ίσως και κάπου αλλού αν χρειαστεί. Παράλληλα, όμως, πρόσθεσε πως του άρεσε που δεν μπήκαν πραγματικά πρόσωπα.

### 5.3 Θέματα από την ομάδα εστίασης

Από την ομάδα εστίασης των έξι παιδιών βγήκαν τα ακόλουθα σημαντικά στοιχεία. Όλα τα στοιχεία από τις «σημειώσεις της ερευνήτριας στο ημερολόγιο» ήταν θετικά. Όσον αφορά τις αφίσες ανέφεραν πως οι φιγούρες κρατούν την προσοχή κάποιου και τον κάνουν να πάει κοντά και να διαβάσει τις πληροφορίες.

Τα παιδιά σχολίαζαν επίσης τα μικροαντικείμενα (που φέρουν το λογότυπο και το σλόγκαν της καμπάνιας) και εισηγήθηκαν όπως τα καπελάκια, τα φανελάκια, τα μπουφάν και τα φλιτζάνια της καμπάνιας να δίνονται σε παιδιά της Β και Γ γυμνασίου και οι ρίγες, ξύστρες και τα άλλα μικροαντικείμενα σε παιδιά της Α τάξης. Σε γενικές γραμμές ανέφεραν ότι οι ιδέες με τα μικροαντικείμενα είναι πολύ καλές για να εφαρμοστούν.

Από την «απομαγνητοφώνηση της Ομάδας εστίασης» διαπιστώθηκαν τα ακόλουθα σημαντικά στοιχεία. Ανέφεραν πως τους άρεσε το μαύρο χρώμα που χρησιμοποιήθηκε στις αφίσες λόγω του θέματος και πως δεν χρειαζόταν να χρησιμοποιηθεί άλλο χρώμα.

Παράλληλα, ανέφεραν πως είναι πολύ ωραίο και έξυπνο που δεν χρησιμοποιήθηκαν πραγματικά πρόσωπα αλλά εικονίδια, γιατί έτσι αντιλαμβάνονταν καλύτερα τα μηνύματα των αφισών. Ένα παιδί ανέφερε πως ο ισχυρός εκμεταλλεύεται την δύναμη του για να εκφοβίζει τους αδύνατους.

Επεσήμαναν πως το σλόγκαν «Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις!» και το γλωσσικό του λογότυπου «Εμπιστέψου με! Μίλα μου!» παροτρύνουν τα παιδιά να εμπιστευτούν και να μιλήσουν σε κάποιον σε περίπτωση που είναι θύματα ή παρατηρητές εκφοβισμού.

Εξίσου σημαντικό στοιχείο είναι ότι τους άρεσε η ιδέα, οι αφίσες να εφαρμοστούν σε περίοπτες θέσεις του σχολείου όπως διαδρόμους ή προς την καντίνα, σχολικές τάξεις αλλά και εκτός σχολείου κλπ. όπως στάσεις λεωφορείων, banner δρόμου.

Σχολίασαν επίσης ότι τα τηλέφωνα που βρίσκονται στις αφίσες φαίνονται ξεκάθαρα και πως με αυτές τις πληροφορίες θα μπορεί κάποιο παιδί ή κάποιος γονιός/εκπαιδευτικός να πάρει τηλέφωνο.

Εν κατακλείδι, να αναφέρουμε ότι τα παιδιά βρήκαν το περιεχόμενο κάθε αφίσας πολύ κατανοητό και εύκολο στο να ερμηνευτεί. Να αναφέρουμε μια χαρακτηριστική φράση από

ένα παιδί: «...και το περιεχόμενο κάθε αφίσας είναι πολύ κατανοητό όταν το βλέπει ή το διαβάζει κάποιος» (Μαθητής 4).

## 5.4 Αλλαγές στην καμπάνια

Με βάση την ανάλυση των δεδομένων έγιναν οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

- α) Από τις δύο πρώτες ερωτήσεις το συμπέρασμα είναι ότι η καμπάνια επικοινωνεί αποτελεσματικά το μήνυμά της.
- β) Από την τρίτη ερώτηση της ημιδομημένης συνέντευξης έξι παιδιά από τα δεκαέξι εισηγήθηκαν ότι πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες αλλαγές: 1) Προσθήκη κάποιου επεξηγηματικού λεκτικού, 2) Ίσως στον αριθμό του τηλεφώνου να τοποθετηθεί λίγο χρώμα, 3) Προσθήκη περισσότερων προτάσεων για καλύτερη κατανόηση, 4) Να προστεθεί ένας ορισμός του εκφοβισμού, 5) Προσθήκη ενός ορισμού του εκφοβισμού, 6) Λίγη περισσότερη έμφαση στον αριθμό του τηλεφώνου που μπορεί να απευθυνθεί ένα παιδί.
- γ) Από την ατομική παρατήρηση των έξι παιδιών ένα μόνο παιδί σχολίασε ότι μπορούσε ίσως να προστεθεί λίγο χρώμα στους αριθμούς τηλεφώνων που μπορεί να απευθυνθεί ένα παιδί. Ίσως και κάπου αλλού αν χρειαστεί.
- δ) Στην ομάδα εστίασης όλα τα σχόλια ήταν θετικά.

Με βάση τα παραπάνω έγιναν οι εξής αλλαγές για το δεύτερο στάδιο της παρούσας πιλοτικής έρευνας:

Στην κάθε αφίσα ξεχωριστά προστέθηκε ένας ορισμός (διαφορετικός σε κάθε αφίσα), καθώς και κάποιο επεξηγηματικό λεκτικό (διαφορετικό σε κάθε αφίσα). Συγκεκριμένα έχουν γραφεί δυο μικροί παράγραφοι στην κάθε αφίσα ξεχωριστά. Ένας πολύ μικρός ορισμός και ένα μικρό επεξηγηματικό λεκτικό ανάλογα με τα εικονίδια. Ο ορισμός/λεκτικό που δόθηκε στην κάθε αφίσα ξεχωριστά είναι ανάλογα με τα εικονίδια/χαρακτήρες της κάθε μιας ξεχωριστά. Παράλληλα, είναι πολύ χαρακτηριστικοί και προσδιορίζουν τι σημαίνει ο σχολικός εκφοβισμός.

Σε όλες τις αφίσες στο επεξηγηματικό λεκτικό έχει προστεθεί χρώμα ώστε να ξεχωρίσει από τον ορισμό. Ακόμη έχει προστεθεί και το link του twitter ([twitter.com/bullying-cy](https://twitter.com/bullying-cy)) στο οποίο επίσης έχει τοποθετηθεί χρώμα. Παράλληλα, έχουν τονισθεί οι χρήσιμοι αριθμοί με λίγο χρώμα, καθώς και με διακριτική μεγέθυνση.

## 6 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΥΚΛΟΥ

Στο δεύτερο κύκλο εφαρμογής της τεχνικής έρευνας δράσης, ολοκληρωθήκαν οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις των παιδιών, οι ατομικές παρατηρήσεις, καθώς και η ομάδα εστίασης όπως και στον πρώτο κύκλο της έρευνας. Παρατίθενται παρακάτω συνοπτικά τα δεδομένα από τα τρία εργαλεία συλλογής δεδομένων.

### 6.1 Θέματα από τις ατομικές συνεντεύξεις

#### 6.1.1 Μηνύματα της καμπάνιας

##### Ερώτημα ημι-δομημένης συνέντευξης 1:

Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό; Αν ναι, γιατί; Αν όχι, γιατί;

Όλες οι απαντήσεις ήταν θετικές και παρακάτω αναφέρονται συνοπτικά οι λόγοι/απαντήσεις.

##### Πίνακας 4: Οι θετικές απαντήσεις στον δεύτερο κύκλο της έρευνας

<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί μέσα από τα εικονίδια και το λεκτικό φαίνεται το κακό που κάνει ο θύτης στο θύμα και τα συναισθήματα του θύματος. Αν κάποιος δει αυτές τις αφίσες θα καταλάβει ξεκάθαρα τα μηνύματα.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Ναι δίνει πολλά μηνύματα. Το «κάνε εσύ την αρχή» δίνει θάρρος στα θύματα να μιλήσουν γι' αυτό που τους συνέβη. Η προσθήκη του ορισμού κάνει τις αφίσες ακόμη πιο κατανοητές.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Αυτή η καμπάνια επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί μας διδάσκει πως ο εκφοβισμός δεν είναι καλός και δεν πρέπει να γίνεται.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί το λογότυπο της εκστρατείας, καθώς και το σλόγκαν δίνουν το μήνυμα στα παιδιά να μιλήσουν σε κάποιον. Να κάνουν την αρχή, να μην περιμένουν.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί ενθαρρύνει τα παιδιά να κάνουν μια αρχή, να εμπιστευτούν κάποιο μεγαλύτερο τους όπως γονιό, εκπαιδευτικό κτλ.</li></ul>
<ul style="list-style-type: none"><li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί προτρέπει τα παιδιά να εμπιστευθούν και να μιλήσουν σε κάποιον για αυτό που τους έχει συμβεί. Σε αυτό βοηθούν και τα εικονίδια που βρίσκονται στις αφίσες.</li></ul>

<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί τα εικονίδια μαζί με το σλόγκαν και τις άλλες πληροφορίες μεταφέρουν το μήνυμα στα παιδιά να μην φοβούνται και να εμπιστευθούν κάποιο. Οι αφίσες μαζί με όλο το σύνολο εξηγούν τι είναι εκφοβισμός.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό και σε αυτό βοηθά ο ορισμός σε συνδυασμό με τους μαυρόασπρους χαρακτήρες καθώς επίσης το σλόγκαν μαζί με το λογότυπο που παροτρύνουν τα παιδιά να κάνουν την αρχή και να εμπιστευθούν κάποιον.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα και σε αυτό βοηθά το σλόγκαν και το λογότυπο που προτρέπουν τα παιδιά να εμπιστευθούν και να μιλήσουν σε κάποιον.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Δίνει το μήνυμα στα παιδιά να μην φοβούνται και να εμπιστευτούν κάποιον για να αναφέρουν αυτό που τους ανησυχεί.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό, διότι τα εικονίδια δείχνουν μερικές σκηνές του σχολικού εκφοβισμού. Επίσης μας δίνουν συμβουλές για το τι πρέπει να κάνουμε εάν είμαστε θύματα σχολικού εκφοβισμού. Πολλά παιδιά θα πάρουν θάρρος και θα κάνουν την αρχή.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί πολλά παιδιά θα πάρουν θάρρος και να κάνουν την αρχή για να μιλήσουν σε κάποιον. Στις αφίσες είναι ξεκάθαρο τι είναι εκφοβισμός.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί οι εικόνες και το λεκτικό που εξηγούν τι είναι ο σχολικός εκφοβισμός παροτρύνουν κάποιο παιδί να πάρει το θάρρος και να κάνει την αρχή και να μιλήσει για αυτό που βιώνει.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό. Μας παροτρύνει να κάνουμε την αρχή και να μιλήσουμε σε κάποιον αν πέσουμε θύματα σχολικού εκφοβισμού.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό γιατί τα εικονίδια και οι ορισμοί βοηθούν στην κατανόηση του εκφοβισμού. Επίσης το λογότυπο βοηθά τους μαθητές ώστε να μιλήσουν γι' αυτό που τους απασχολεί και να λύσουν το πρόβλημά τους.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα επειδή κάποιος ο οποίος βιώνει αυτό το πρόβλημα πρέπει να μην φοβάται να μιλήσει και να επικοινωνήσει με την Γραμμή η οποία είναι υπεύθυνη για τον σχολικό εκφοβισμό.</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό. Με την βοήθεια του ορισμού και των εικονιδίων αντιλαμβανόμαστε τι σημαίνει εκφοβισμός. Επίσης, το λογότυπο και το σλόγκαν παροτρύνουν τα παιδιά να κάνουν την αρχή και να εμπιστευθούν, να μιλήσουν σε κάποιον.</li> </ul>



## 6.1.2 Η Προσέγγιση της καμπάνιας

### Ερώτημα ημι-δομημένης συνέντευξης 2:

Η όλη προσέγγιση της καμπάνιας πως σου φαίνεται;

Παρακάτω αναφέρονται συνοπτικά οι απαντήσεις του πιο πάνω ερωτήματος:

**Πίνακας 5: Οι γνώμες/απόψεις για την προσέγγιση της καμπάνιας στον δεύτερο κύκλο της έρευνας**

Γνώμη/άποψη	Γιατί;
Κάτι πρωτότυπο.	Δεν έχει ξαναγίνει μια τέτοια καμπάνια στην Κύπρο. Υπάρχει ξεκάθαρη επεξήγηση, σωστά χρώματα και εικονίδια.
Έξυπνη, κατανοητή ως ιδέα.	Η προσθήκη ορισμού σε συνδυασμό με τα εικονίδια ενισχύουν τις αφίσες.
Ενδιαφέρουσα και κατανοητή.	Τα μηνύματα της καμπάνιας είναι αντιληπτά προς τους μαθητές.
Έξυπνη και πρωτότυπη ιδέα.	Είναι κάτι που δεν έχει ξαναγίνει μέχρι τώρα στη χώρα μας.
Καινούρια, έξυπνη και διαφορετική.	Δεν χρησιμοποιήθηκαν πραγματικά πρόσωπα αλλά εικονίδια.
Έξυπνη και καινούργια ιδέα.	Τα εικονίδια ελκύουν τους μαθητές να διαβάσουν τις αφίσες.
Καινούρια και έξυπνη.	Τα εικονίδια, το σλόγκαν και το λεκτικό βοηθούν τα παιδιά να αντιληφθούν τα μηνύματα της καμπάνιας.
Έξυπνη, διαφορετική, ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη	Ενημερώνει με τρόπο διαφορετικό, κατανοητό και φιλικό τα παιδιά.
Έξυπνη, πρωτότυπη, βοηθητική, κάτι καινούργιο.	Θα βοηθηθούν πολλά παιδιά να ξεπεράσουν το πρόβλημα αυτό.
Πολύ καλή, ενδιαφέρουσα και μοναδική.	Τα μηνύματα μεταδίδονται με τρόπο ελκυστικό.
Βοηθητική, χρήσιμη και πρωτότυπη.	Δίνει συμβουλές για το τι πρέπει να κάνουμε εάν είμαστε θύματα σχολικού εκφοβισμού με τρόπο διαφορετικό.
Έξυπνη και καινούργια ιδέα.	Για τα δεδομένα της Κύπρου θεωρείται κάτι πρωτότυπο.
Πρωτότυπη και καινούργια ιδέα.	Ο τρόπος προσέγγισης της καμπάνιας είναι προσιτός/φιλικός.
Απλή, λιτή, με νόημα και σκοπό.	Πετυχαίνει στο να μας ωθήσει να μάθουμε περισσότερα για τον εκφοβισμό.
Δημιουργική, έξυπνη, ωραία	Τα εικονίδια τραβάνε την προσοχή. Παροτρύνουν κάποιον να διαβάσει τις αφίσες.

Ωραία, πρωτότυπη.	Οι χαρακτήρες ελκύουν ώστε να διαβαστούν οι πληροφορίες στις αφίσες.
Πρωτότυπη, δημιουργική, φιλική.	Οι μαυρόασπροι χαρακτήρες κερδίζουν την προσοχή για να διαβάσει κάποιος τις πληροφορίες.

### 6.1.3 Γνώμες / απόψεις των παιδιών για αλλαγές στην καμπάνια

#### Ερώτημα ημι-δομημένης συνέντευξης 3:

Θεωρείς πως θα μπορούσε να αλλάξει κάτι στην καμπάνια; Αν ναι, τι; Αν όχι, γιατί;

Πίνακας 6: Απόψεις των παιδιών για αλλαγές στην καμπάνια στον δεύτερο κύκλο της έρευνας

<b>ΑΠΟΨΕΙΣ ΜΑΘΗΤΩΝ</b>
Δεν χρειάζεται ν' αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί δίνει όλες τις πληροφορίες που πρέπει. Τα εικονίδια κερδίζουν την προσοχή των παιδιών.
Η καμπάνια ολοκληρώθηκε και δεν χρειάζεται να προστεθεί κάτι άλλο γιατί με την προσθήκη του λεκτικού ενισχύθηκε το θέμα της.
Δεν πρέπει να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί είναι πολύ ενδιαφέρουσα προς τους μαθητές και τους πληροφορεί ότι όταν διαπράττουν εκφοβισμό κάνουν κακό στον εαυτό τους, αλλά και στα άλλα παιδιά. Η προσθήκη του λεκτικού καθώς και η έμφαση που δόθηκε στους αριθμούς των τηλεφώνων ενισχύουν θετικά την καμπάνια.
Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί τα μηνύματα είναι ξεκάθαρα. Τα εικονίδια σε συνδυασμό με το λεκτικό δίνουν μηνύματα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό.
Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι γιατί ο τρόπος που σχεδιάστηκε δίνει ξεκάθαρα μηνύματα.
Δεν πρέπει να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί υπάρχουν αρκετές πληροφορίες ώστε να καταλάβει κανείς και να πάρει θάρρος να μιλήσει σε κάποιον.
Δεν πρέπει να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί δίνει αρκετές ουσιαστικές πληροφορίες.
Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί δίνει ξεκάθαρες πληροφορίες στα παιδιά. Υπάρχει ο ορισμός, τα εικονίδια, το σλόγκαν, το λογότυπο κλπ. Οι αφίσες τώρα είναι καλύτερες από την προηγούμενη φορά και το λεκτικό που τοποθετήθηκε σ' αυτές τις κάνει πιο ενδιαφέρουσες.
Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί τα μηνύματα είναι ξεκάθαρα και κατανοητά.
Δεν πρέπει να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί δίνει αρκετές πληροφορίες για το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού και για το που μπορούν τα παιδιά να απευθυνθούν. Δεν θα μπορούσε να αλλάξει κάτι στην καμπάνια γιατί τα μηνύματα των αφισών είναι ξεκάθαρα και πολύ βοηθητικά προς τα παιδιά. Η προσθήκη του ορισμού του εκφοβισμού και του χρώματος στους αριθμούς τηλεφώνων, παρόλο που είναι διακριτικό, κάνει τις αφίσες πιο ελκυστικές.
Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια. Τώρα που τονίστηκαν οι αριθμοί με πορτοκαλί χρώμα, θα ελκύσουν περισσότερο την προσοχή του κόσμου. Το λεκτικό το οποίο προστέθηκε στις αφίσες είναι πολύ βοηθητικό και τις κάνει πιο «δυνατές».
Δεν θα μπορούσε να αλλάξει τίποτα στην καμπάνια γιατί οι πληροφορίες που δίνει είναι αρκετές. Η προσθήκη ενός ορισμού και λίγου χρώματος στους αριθμούς τηλεφώνων έκανε τις αφίσες πιο «δυνατές».

<p>Όλα είναι εντάξει, δίδεται όλο το μήνυμα με την εικόνα και το λεκτικό μέρος. Οι αριθμοί των τηλεφώνων τώρα είναι πιο ευδιάκριτοι.</p>
<p>Δεν θα μπορούσε να αλλάξει κάτι στην καμπάνια. Οι αφίσες είναι απλές ως προς την μορφή τους. Καταφέρνουν να κινήσουν την περιέργεια των παιδιών και να τους πληροφορήσουν περισσότερο για τον σχολικό εκφοβισμό.</p>
<p>Η ιδέα να μπει ένας μικρός ορισμός του εκφοβισμού και ένα μικρό επεξηγηματικό λεκτικό κείμενο παροτρύνει τους μαθητές να το διαβάσουν. Επίσης να πάρουν θάρρος για να πάρουν τηλέφωνο αν τους εκφοβίζουν.</p>
<p>Δεν θα μπορούσε να αλλάξει κάτι στην καμπάνια επειδή η όλη προσέγγιση φαίνεται πολύ πρωτότυπη και μπορεί να ενημερώσει πολύ κόσμο. Επίσης ο τρόπος που αποδίδεται το μήνυμα του εκφοβισμού είναι δημιουργικός και εκφράζει απόλυτα το μήνυμα που θέλει να δώσει.</p>
<p>Δεν χρειάζεται να αλλάξει κάτι στην καμπάνια. Τα μηνύματα είναι ξεκάθαρα και οι πληροφορίες είναι αρκετές ώστε να ενημερωθούν τα παιδιά.</p>

## 6.2 Θέματα από την ατομική παρατήρηση

Από το δεύτερο εργαλείο συλλογής δεδομένων την «ατομική παρατήρηση» του δευτέρου κύκλου της έρευνας ισχύουν τα εξής: Όλα τα παιδιά του δείγματος ήταν συγκεντρωμένα σε αυτά που έβλεπαν καθόλη τη διάρκεια της παρακολούθησης, χωρίς να αποσπώταν η προσοχή τους. Παρακολούθησαν με σοβαρότητα το όλο θέμα, χωρίς καθόλου χαμόγελα, γέλια ή χειρονομίες.

Τα σχόλια των έξι παιδιών ήταν θετικά προς την προσέγγιση της καμπάνιας. Εντόπισαν τις αλλαγές που έγιναν στις αφίσες και ανέφεραν πως είναι καλύτερες από την προηγούμενη φορά και πως η προσθήκη του λεκτικού ενισχύει τη δύναμη των αφισών. Ακόμη ανέφεραν ότι είναι σωστά σχεδιασμένες και με ανάλαφρο κείμενο.

Επιπρόσθετα, τους άρεσε που το κάθε λεκτικό έχει κάποια σχέση με τα εικονίδια και το ένα συμπληρώνει το άλλο. Ανέφεραν, επίσης, ότι όλη η προσέγγιση της καμπάνιας ελκύει και πολλά παιδιά θα διαβάσουν τις πληροφορίες με προσοχή και ενδιαφέρον.

Κάποια παιδιά ανέφεραν τα εξής σχόλια:

*«Μου άρεσε που τονίστηκαν οι αριθμοί τηλεφώνων στις αφίσες με τρόπο διακριτικό, αλλά από την άλλη ευδιάκριτο προς τα παιδιά. Ακόμη μου άρεσε που έχει προστεθεί μικρός ορισμός και επεξηγηματικό λεκτικό με αυτό τον ανάλαφρο τρόπο. Δεν κουράζει κάποιον να διαβάσει τις πληροφορίες» (Μαθητής 3).*

*«Με την προσθήκη του ορισμού στις αφίσες τα μηνύματα γίνονται πιο κατανοητά προς τους μαθητές. Μπορεί κάποιος να καταλάβει τι σημαίνει εκφοβισμός και σε αυτό συμβάλλουν οι ασπρόμαυροι χαρακτήρες σε συνδυασμό με το λογότυπο και το σλόγκαν. Αυτά μπορεί να παροτρύνουν πολλά παιδιά και να κάνουν την αρχή ώστε να μιλήσουν σε κάποιον» (Μαθητής 5).*

*«Μέσα από την υλοποίηση αυτής της καμπάνιας θα ενημερωθούν και θα βοηθηθούν πολλά παιδιά για το πρόβλημα του εκφοβισμού με τρόπο πολύ διαφορετικό από άλλες φορές» (Μαθητής 6).*

*«Ο ορισμός και το επεξηγηματικό κείμενο στις αφίσες δίνουν μια άλλη δύναμη σε αυτές» (Μαθητής 4).*

### 6.3 Θέματα από την ομάδα εστίασης

Από την ομάδα εστίασης των έξι παιδιών βγήκαν τα ακόλουθα σημαντικά στοιχεία. Όλα τα στοιχεία από τις «σημειώσεις της ερευνήτριας στο ημερολόγιο» ήταν θετικά και παρατίθενται πιο κάτω:

- Ωραία η ιδέα των αφισών και πρωτότυπη.
- Τα χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν είναι σωστά και στοχευόμενα.
- Τα μεγέθη των εικονιδίων είναι σωστά γιατί φαίνεται πως ο θύτης εκμεταλλεύεται την δύναμη του ώστε να επιβληθεί στο αδύναμο παιδί θύμα.
- Είναι ενδιαφέρον που θα τοποθετηθούν στους δρόμους.
- Δίνουν σωστές πληροφορίες.
- Είναι σωστά σχεδιασμένες και με ανάλαφρο κείμενο.
- Ταιριάζουν αυτές οι αφίσες να τοποθετηθούν στην εκπαίδευση.
- Είναι παιδαγωγικές.
- Θα περάσουν/μεταφέρουν πολλά μηνύματα προς τα παιδιά και όχι μόνο.

Μέσα από την Απομαγνητοφώνηση της Ομάδας Εστίασης βγήκαν τα ακόλουθα στοιχεία:

Οι αφίσες τους άρεσαν περισσότερο από την προηγούμενη φορά καθώς και η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα εικονίδια και στα κείμενα. Ανέφεραν πως η προσθήκη του λεκτικού τις ενδυναμώνει. Παρατήρησαν ότι ο ορισμός αλλάζει ανάλογα με τα εικονίδια.

Χαρακτηριστικά κάποια παιδιά ανέφεραν:

*«Είναι ωραίος ο τρόπος που τοποθετήθηκε το κείμενο στις αφίσες. Είναι ανάλαφρο και εύκολο να διαβαστεί. Δεν κουράζει» (Μαθητής 3).*

*«...μου άρεσε που εφαρμόστηκε λίγο χρώμα σε ένα από τα λεκτικά» (Μαθητής 6).*

*«...μου άρεσε πολύ που δεν υπάρχουν πολλά χρώματα στις αφίσες του εκφοβισμού. Μόνο το μαύρο που κυριαρχεί και με διακριτικό τρόπο το πορτοκαλί χρώμα» (Μαθητής 1).*

*«Θα ήθελα να προσθέσω πως οι αφίσες είναι προσεγμένες» (Μαθητής 2).*

*«Ακόμη οι πληροφορίες είναι ουσιαστικές και σωστές» (Μαθητής 5).*

Επιπρόσθετα τους άρεσε που δόθηκε έμφαση στους αριθμούς τηλεφώνων με τα χρώματα που κυριαρχούν στην ταυτότητα της καμπάνιας. Εισηγήθηκαν ακόμη πως θα ήταν καλό να εφαρμοστούν οι αφίσες σε όλα τα σχολεία του νησιού και έτσι τα παιδιά να πάρουν θάρρος και να εμπιστευθούν κάποιον να μιλήσουν και να κάνουν μια αρχή. Τέλος, ευχήθηκαν να υλοποιηθεί σύντομα η συγκεκριμένη καμπάνια.

## 7 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

### 7.1 Τι αναπτύχθηκε μέσα από την έρευνα και πώς σχεδιάστηκε για το πρώτο στάδιο/περιγραφικό-ιστορικό μέρος

Στο σημείο αυτό γίνεται αναφορά στο σχεδιαστικό κομμάτι της καμπάνιας το οποίο αναπτύχθηκε και σχεδιάστηκε μέσα από την έρευνα. Αρχικά, έχει σχεδιαστεί το λογότυπο/ταυτότητα της καμπάνιας το οποίο αποτελείται από δύο παράλληλα στοματάκια που το ένα προσπαθεί να επιβληθεί του άλλου. Επίσης, συνοδεύεται από το γλωσσολογικό μήνυμα «Εμπιστέψου με! Μίλα μου» και παράλληλα συνεχίζει με το σλόγκαν «Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις!».



Εικόνα 2: Το λογότυπο/ταυτότητα της παρούσας καμπάνιας.

**Κάνε εσύ την αρχή!**  
Τι περιμένεις;

Εικόνα 3: Το σλόγκαν της παρούσας καμπάνιας.

#### 7.1.1 Χρώματα λογότυπου

Τα χρώματα του λογότυπου επιλέγηκαν για τους ακόλουθους λόγους: Εκτός του ότι το μαύρο είναι σκληρό ως χρώμα, στην ερμηνεία των χρωμάτων συμβολίζει το φόβο, το κακό (Μαστρογιάννης, 2012). Επίσης παραπέμπει σε δύναμη (Αμπάβη, 2009). Το πορτοκαλί είναι πιο ζεστό και φιλικό, δεν είναι τόσο επιθετικό. Παράλληλα, έχει πολύ ψηλό δείκτη



ορατότητας, έτσι μπορεί να τραβήξει την προσοχή για να δώσει κανείς έμφαση σε ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία κάποιου σχεδίου (Μαστρογιάννης, 2012). Το λογότυπο αποτελεί ένα από τα κύρια στοιχεία της καμπάνιας. Στην Εικόνα 2 το μαύρο χρώμα είναι στην πιο ισχυρή φιγούρα και προσπαθεί να υπερισχύσει της πιο αδύνατης και φιλικής φιγούρας που έχει χρώμα πορτοκαλί.

### **7.1.2 Σχήματα/ μεγέθη λογότυπου**

Τα σχήματα που χρησιμοποιήθηκαν είναι δύο κύκλοι. Στην ερμηνεία των σχημάτων το σχήμα του κύκλου συμβολίζει την ενότητα (Αμπάβη, 2009), την ασφάλεια, την προστασία (Deco, 2014). Όσον αφορά τα μεγέθη χρησιμοποιήθηκαν μια μεγάλη φιγούρα και μια μικρότερη. Αυτό προωθεί τα παιδιά να εμπιστευθούν και να μιλήσουν σε κάποιο άτομο κυρίως μεγαλύτερο τους, όπως γονέα, εκπαιδευτικό κλπ.

### **7.1.3 Γραμματοσειρές**

Οι γραμματοσειρές οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν είναι: οι «PFDinText Medium» στο λογότυπο και «PFDin Text Black», «PFDinText Medium» στο σλόγκαν. Πρόκειται για δύο γραμματοσειρές της ίδιας οικογένειας. Είναι ευανάγνωστες με μία σταθερότητα στο λόγο και παράλληλα με μια φιλικότητα στη γραφή. Το υπόλοιπο λεκτικό έχει γραφεί με την γραμματοσειρά PFDinText Light που ανήκει στην ίδια οικογένεια.

### **7.1.4 Γλωσσολογικό μήνυμα λογότυπου και σλόγκαν**

Σύμφωνα με την ανασκόπηση ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένα φαινόμενο που προκαλεί φόβο και τα παιδιά που βιώνουν αυτό το πρόβλημα κλείνονται στον εαυτό τους και δεν μιλάνε. Έτσι προέκυψε και το γλωσσολογικό μήνυμα «Εμπιστέψου με! Μίλα μου». Απευθύνεται στο κάθε παιδί ξεχωριστά και το προτρέπει να εμπιστευθεί και να μιλήσει σε κάποιον γι' αυτό που βιώνει.

Το σλόγκαν «Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις!» απευθύνεται στο κάθε παιδί ξεχωριστά και το παροτρύνει να κάνει την αρχή και να μιλήσει, να μην περιμένει. Με αυτόν τον τρόπο θα συμβάλει στη μείωση του προβλήματος, γιατί θα γίνει η αφορμή ώστε να ακολουθήσουν και άλλα παιδιά.

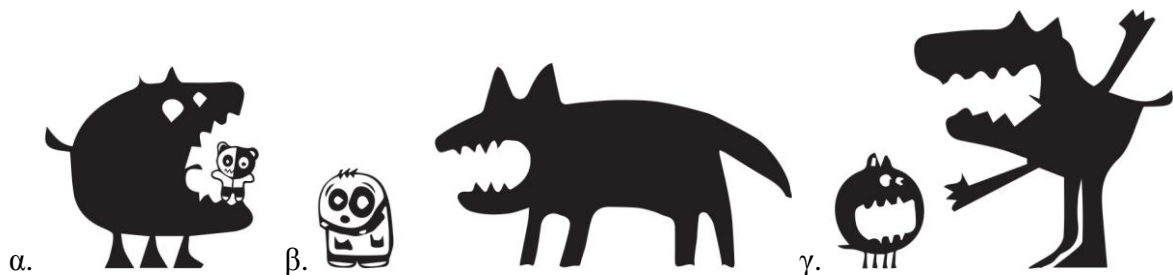
### 7.1.5 Οπτική Ταυτότητα

Η ταυτότητα της εκστρατείας δεν καθορίστηκε τυχαία. Χρειάστηκε πολλή έρευνα και προσωπικές συναντήσεις με ειδικούς όπως ψυχολόγους, ειδικούς παιδαγωγούς και εκπαιδευτικούς. Επιπρόσθετα, η ταυτότητα έχει καθορίσει την όλη πορεία της καμπάνιας.

Το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού είναι πολύ ευαίσθητο θέμα. Χρειάζεται μεγάλη λεπτότητα και προσοχή, προκειμένου να αντιμετωπιστεί. Μέσα από την καμπάνια καταβλήθηκε προσπάθεια και προσεγγίστηκε με τρόπο διαφορετικό, φιλικό.

### 7.1.6 Εικονίδια

Στη συνέχεια η ερευνήτρια άρχισε να σχεδιάζει κάποια εικονίδια τα οποία παραπέμπουν σε φόβο - εκφοβιστικές συμπεριφορές (κοροϊδία, απειλή), ώστε να δώσει έμφαση στο κομμάτι του φόβου, το οποίο προκύπτει μέσα από τις συνέπειες του φαινομένου. Αυτός είναι και ο λόγος που τα παιδιά δεν μιλούν. Αποφεύχθηκε η χρήση πραγματικών προσώπων. Χρησιμοποιήθηκαν κάποια εικονίδια/χαρακτήρες ώστε να υπάρχει κάτι πρωτότυπο και καινούριο στην όλη προσέγγιση της καμπάνιας. Όπως προαναφέρθηκε στην εισαγωγή της εργασίας, σκοπός ήταν να υπάρξει μια προσέγγιση διαφορετική, φιλική προς τα παιδιά, πράγμα που τελικά επιτεύχθηκε και αυτό έχει διαφανεί μέσα από την έρευνα δράσης που διενεργήθηκε από την ερευνήτρια.



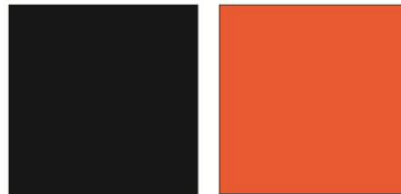
**Εικόνα 4:** Δείγματα από τα εικονίδια/χαρακτήρες που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα καμπάνια.

Η ερευνήτρια έχει επικεντρωθεί περισσότερο στο ψυχολογικό μέρος του εκφοβισμού που είναι και το σοβαρότερο (βρισιές, πειράγματα, χαρακτηρισμοί, απειλές) και το οποίο δεν είναι τόσο οφθαλμοφανές αφήνει όμως πολλά ψυχικά τραύματα.

Η Δρ. Σιακού (προφορική επικοινωνία, 24 Ιουνίου 2014) υποστηρίζει ότι ο σωματικός εκφοβισμός μπορεί να αφήνει τραύματα εξωτερικά, όμως ο λεκτικός αφήνει ψυχικά προβλήματα τα οποία μπορεί να συνοδεύουν τα παιδιά μια ολόκληρη ζωή.

### **7.1.7 Ολική Χρωματική Προσέγγιση**

Τα χρώματα που κυριαρχούν στην όλη προσέγγιση της καμπάνιας είναι το μαύρο, το οποίο είναι συχνά εκφοβιστικό, απρόσιτο ή ακόμη και εχθρικό (Κολιοπάνου, 2014). Παράλληλα, συνδέεται με το θάνατο, το κακό (Μαστρογιάννης, 2012). Σε αντίθεση με το λευκό στο background που έχει να κάνει με την καθαρότητα, την καλοσύνη, την κατανόηση και το φως (Κολιοπάνου, 2014). Επιπρόσθετα το λευκό συνδέεται με την αθωότητα και την αγνότητα. Επίσης, όπως προαναφέρθηκε, το πορτοκαλί είναι φιλικό ως χρώμα (Μαστρογιάννης, 2012) το οποίο εξυπηρετεί και τους σκοπούς της παρούσας εργασίας.



**Εικόνα 5: Τα χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν στην όλη προσέγγιση της καμπάνιας.**

### **7.1.8 Ολικό ύφος στην προσέγγιση της καμπάνιας**

Το όλο ύφος που επικρατεί είναι από την μια πλευρά η φιλικότητα και παράλληλα η σοβαρότητα. Αυτό διαφαίνεται μέσα από τα γλωσσικά μηνύματα στο λογότυπο/σλόγκαν που έχουν σταθερό και σοβαρό λόγο, αλλά και μέσα από τα εικονίδια που κυριαρχούν στις αφίσες.

### **7.1.9 Τυπογραφική έμφαση**

Πολύ σημαντικά στοιχεία που καταγράφονται στις αφίσες είναι οι αριθμοί τηλεφώνων που μπορεί κανείς να απευθυνθεί για βοήθεια: το 116 111 για παιδιά και εφήβους και το 801 801 1177 για γονείς, εκπαιδευτικούς ή οποιονδήποτε ενήλικα επιθυμεί να μιλήσει για θέματα σχετικά με τα παιδιά.

### **7.1.10 Ο τίτλος και γραμματοσειρά των αφισών**

Στον τίτλο «Εκφοβισμός είναι...» των αφισών χρησιμοποιήθηκε η γραμματοσειρά GTO Impact και παρουσιάζεται στις εικόνες 7 μέχρι 11 και 13 μέχρι 17 καθώς και στην πιο κάτω εικόνα 6.

Η ερευνήτρια επέλεξε τη συγκεκριμένη γραμματοσειρά λόγω του ότι είναι βαριά. Σύμφωνα με τη θεωρία του Leeuwen η βαριά γραμματοσειρά συμβολίζει μια δύναμη, μια αυταρχικότητα (Leeuwen 2006).

## **Εκφοβισμός είναι...**

**Εικόνα 6: Ο τίτλος / γραμματοσειρά των αφισών.**

### **7.1.11 Έντυπη μορφή**

Η ερευνήτρια έχει επιλέξει ως μέσο διάδοσης της καμπάνιας την έντυπη μορφή με σκοπό να υπάρξει ενημέρωση και πρόληψη. Στην έντυπη μορφή η ερευνήτρια έχει σχεδιάσει επτά αφίσες για να τοποθετηθούν στις σχολικές κοινότητες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Παράλληλα, να εφαρμοστούν σε στάσεις λεωφορείων καθώς και σε banner δρόμου ώστε να είναι αντιληπτές. Επίσης, στην έντυπη μορφή έχουν συμπεριληφθεί και οι μονοσέλιδες διαφημίσεις σε περιοδικά, post-cards καθώς και διάφορα μικροαντικείμενα τα οποία θα διανέμονται δωρεάν στα σχολεία στα πλαίσια της εκστρατείας. Τα μικροαντικείμενα έχουν το σχεδιαστικό ύφος της όλης εκστρατείας, ώστε να περάσουν στα παιδιά κάποια μηνύματα.

### **7.1.12 Χρήση Λογισμικών**

Για την ολοκλήρωση της παρούσας σχεδιαστικής καμπάνιας χρησιμοποιήθηκαν τα ακόλουθα λογισμικά προγράμματα: (1) Adobe Illustrator C56, (2) Adobe Photoshop C56.

## 7.2 Δείγματα πρακτικού έργου στον πρώτο κύκλο της έρευνας

Δείγματα από αφίσες, εφαρμογές σε banners δρόμου και στάσεις λεωφορείων, μονοσέλιδες διαφημίσεις περιοδικών, post cards και εφαρμογές σε μικροαντικείμενα που δημιουργήθηκαν στο πρώτο μέρος της έρευνας παρατίθενται πιο κάτω:



Εικόνα 7: Δείγματα αφισών στον πρώτο κύκλο της έρευνας.



Εικόνα 8: Δείγμα από τις εφαρμογές των αφισών στους δρόμους στον πρώτο κύκλο της έρευνας.



Εικόνα 9: Δείγματα από τις εφαρμογές των αφισών σε στάσεις λεωφορείων στον πρώτο κύκλο της έρευνας.



Εικόνα 10: Δείγματα από τις μονοσέλιδες διαφημίσεις σε περιοδικά στον πρώτο κύκλο της έρευνας.



Εικόνα 11: Δείγματα από τα post cards στον πρώτο κύκλο της έρευνας.



Εικόνα 12: Δείγματα από τις μικρο-εφαρμογές της καμπάνιας στον πρώτο κύκλο της έρευνας.

### 7.3 Ολικό πρακτικό έργο δευτέρου κύκλου της έρευνας/τελικής καμπάνιας



Εικόνα 13: Οι αφίσες (A2/ A1/ A0 size) του δευτέρου κύκλου της έρευνας.





Εικόνα 14: Δείγματα από τις εφαρμογές των αφισών στους δρόμους στον δεύτερο κύκλο της έρευνας.



Εικόνα 15: Εφαρμογές των αφισών σε στάσεις λεωφορείων στον δεύτερο κύκλο της έρευνας.

## Εκφοβισμός είναι...

η συστηματική κατάχρηση εξουσίας και δύναμης που εκδηλώνεται εναντίον κάποιου παιδιού.

Απειθύνεται σε ένα άτομο (ή ομάδα) που δεν μπορεί να υπερασπιστεί εύκολα τον εαυτό του.

www.bullying-ny.com

Εργ. Κινηματ. Κινηματ. κατά του Σχολικού Εκφοβισμού - Cyprus AntiBullying Campaign Project 2016/2014

**Κάνε εσύ την αρχή!**  
Τι περιμένεις;

«Γραμμή Στήριξης Παιδιών και Εφήβων 116 111», που απευθύνεται αποκλειστικά σε παιδιά και εφήβους. Ω κλήσις είναι ασώνυμος, εμπιστευτικός και δωρεάν από σταθερά και κινητά.

Εμπιστεύου με! Μόλο μου!

«Γραμμή Στήριξης 801 801 1177», η οποία λειτουργεί πλέον αποκλειστικά για γονείς, εκπαιδευτικούς και απαντώντας ευθέως επίκειμι να μάλλισα για θέματα σχετικά με παιδιά και εφήβους.

## Εκφοβισμός είναι...

η άγρια επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά εναντίον κάποιου παιδιού.

Επιδεικνύεται σκόπιμα και εμπαικτικό αναπροσάρτια δυνάμειων μεταξύ του θύτη και του θύματος.

www.bullying-ny.com

Εργ. Κινηματ. Κινηματ. κατά του Σχολικού Εκφοβισμού - Cyprus AntiBullying Campaign Project 2016/2014

**Κάνε εσύ την αρχή!**  
Τι περιμένεις;

«Γραμμή Στήριξης Παιδιών και Εφήβων 116 111», που απευθύνεται αποκλειστικά σε παιδιά και εφήβους. Ω κλήσις είναι ασώνυμος, εμπιστευτικός και δωρεάν από σταθερά και κινητά.

Εμπιστεύου με! Μόλο μου!

«Γραμμή Στήριξης 801 801 1177», η οποία λειτουργεί πλέον αποκλειστικά για γονείς, εκπαιδευτικούς και απαντώντας ευθέως επίκειμι να μάλλισα για θέματα σχετικά με παιδιά και εφήβους.

## Εκφοβισμός είναι...

όταν ένας μαθητής ηθελημένα και συνειδητά προκαλεί βλάβη σε κάποιον συμμαθητή του.

Το «αδύναμο» παιδί δεν μπορεί να προστατέψει με συστηματικό και ρηθικό τρόπο τον εαυτό του.

www.bullying-ny.com

Εργ. Κινηματ. Κινηματ. κατά του Σχολικού Εκφοβισμού - Cyprus AntiBullying Campaign Project 2016/2014

**Κάνε εσύ την αρχή!**  
Τι περιμένεις;

«Γραμμή Στήριξης Παιδιών και Εφήβων 116 111», που απευθύνεται αποκλειστικά σε παιδιά και εφήβους. Ω κλήσις είναι ασώνυμος, εμπιστευτικός και δωρεάν από σταθερά και κινητά.

Εμπιστεύου με! Μόλο μου!

«Γραμμή Στήριξης 801 801 1177», η οποία λειτουργεί πλέον αποκλειστικά για γονείς, εκπαιδευτικούς και απαντώντας ευθέως επίκειμι να μάλλισα για θέματα σχετικά με παιδιά και εφήβους.

Εικόνα 16: Μονοσέλιδες διαφημίσεις σε περιοδικά στον δεύτερο κύκλο της έρευνας.



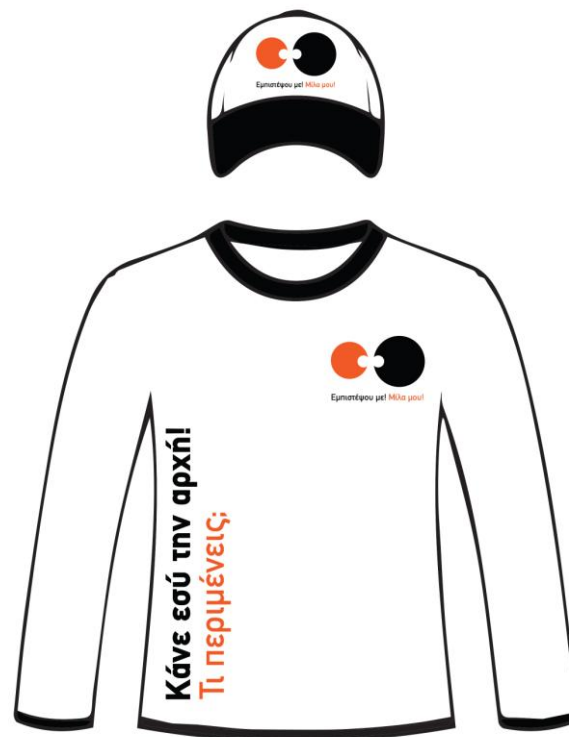
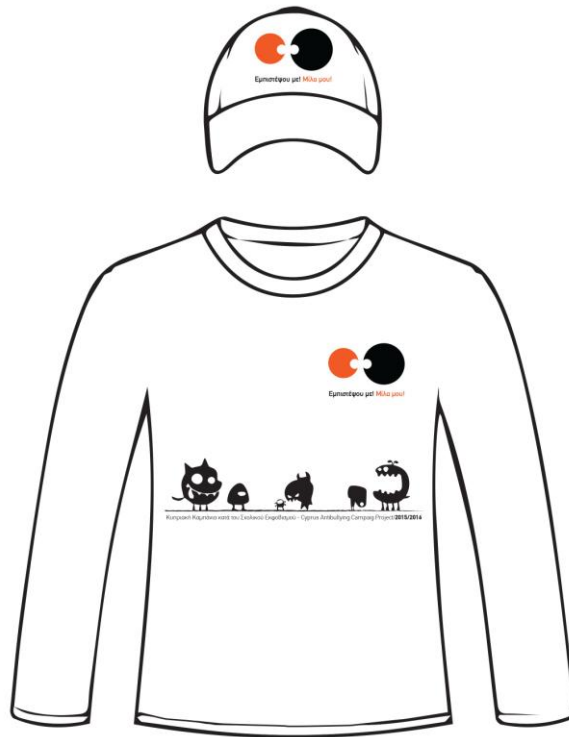
Εικόνα 17: Τα post cards του δεύτερου κύκλου της έρευνας.



Εικόνα 18: Δείγματα από μικρο-εφαρμογές στα πλαίσια της καμπάνιας.



Εικόνα 19: Δείγματα από μικρο-εφαρμογές στα πλαίσια της καμπάνιας.



Εικόνα 20: Δείγματα από μικρο-εφαρμογές στα πλαίσια της καμπάνιας.



**Εικόνα 21: Δείγματα από μικρο-εφαρμογές στα πλαίσια της καμπάνιας.**





Εικόνα 22: Δείγματα από μικρο-εφαρμογές στα πλαίσια της καμπάνιας.

## **8 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ**

### **8.1 Κριτική αξιολόγηση του έργου και κατάληξή του / Διαπιστώσεις από την έρευνα δράσης**

#### **8.1.1 Συμπερασματική διαπίστωση για το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού**

Όπως έχει διαφανεί μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση, η ραγδαία ανάπτυξη του προβλήματος του εκφοβισμού (bullying) στα σχολεία είναι κάτι που απασχολεί γενικώς. Στις μέρες μας είναι ένα πολυσυζητημένο επίκαιρο θέμα, αλλά ταυτόχρονα και πολύ παλιό. Η εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών εντός και εκτός σχολικού πλαισίου αποτελεί ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα με αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και υγεία τους. Παράλληλα, δυσχεραίνει την ομαλή λειτουργία του σχολείου.

Συνοπτικά, το φαινόμενο αυτό επηρεάζει ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών, αλλά και εφήβων, τόσο στο εξωτερικό όσο και στην Κύπρο. Ως αποτέλεσμα συχνά δημιουργεί τραυματικές εμπειρίες (έντονο φόβο, ανεξέλεγκτο άγχος κλπ.) και επηρεάζει αρνητικά τη σχολική, αλλά και μετέπειτα τους πορεία.

#### **8.1.2 Συμπερασματική διαπίστωση και κριτική του έργου όσον αφορά τα μηνύματα και προσέγγιση της καμπάνιας**

Η γράφουσα/ερευνήτρια μέσα από τα πλαίσια της Γραφιστικής επικοινωνίας και σε συνεργασία με ειδικούς για το θέμα έθεσε κάποιους στόχους. Οι στόχοι αυτής της έρευνας ήταν η δημιουργία μιας καμπάνιας «Καμπάνια ενημέρωσης και πρόληψης ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό» στην κυπριακή κοινωνία, η οποία να μπορεί να αξιοποιηθεί στα πλαίσια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αφού δεν υπάρχει στην Κύπρο κάτι αντίστοιχο.

Η καμπάνια σχεδιάστηκε και αναπτύχθηκε από την γράφουσα/ερευνήτρια δίνοντας σε αυτή ένα παιδαγωγικό χαρακτήρα, προσανατολισμό. Οι μαθητές λειτούργησαν ως πληροφοριοδότες παρέχοντας στην γράφουσα/ερευνήτρια ανατροφοδότηση γι' αυτή την καμπάνια.

Από τον πρώτο κύκλο της έρευνας δράσης φάνηκε η ικανοποίηση των μαθητών από τη συγκεκριμένη καμπάνια τόσο όσον αφορά τον σχεδιασμό, την προσέγγιση αλλά και την αποτελεσματικότητα των μηνυμάτων της.

Οι μαθητές μέσα από τα σχόλια τους δήλωσαν την ικανοποίησή τους για το περιεχόμενο της καμπάνιας αναφέροντας ότι θεωρούν τις πληροφορίες/μηνύματα κατανοητά. Την ικανοποίησή τους εξέφρασαν όσον αφορά και τα άλλα στοιχεία των δειγμάτων της καμπάνιας όπως είναι τα χρώματα, οι χαρακτήρες, εικονίδια κλπ. Αναφέρθηκαν στην ευκολία με την οποία αντιλαμβάνονταν τα μηνύματα της καμπάνιας λέγοντας ότι αυτό οφειλόταν στα εικονίδια σε συνδυασμό με το σλόγκαν και ταυτότητα της καμπάνιας, καθώς και τις άλλες πληροφορίες.

### **8.1.3 Συμπερασματική διαπίστωση της έρευνα δράσης σε σχέση με την καμπάνια**

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε, όπως έχει αναφερθεί, η τεχνική έρευνα δράσης. Θεωρώ ότι ήταν ορθή η επιλογή, γιατί με τη συγκεκριμένη διαδικασία μου δόθηκε η ευκαιρία να επανέλθω με αναπροσαρμοσμένα τα σχεδιαστικά μηνύματα της καμπάνιας, αφού οι μαθητές λειτούργησαν ως πληροφοριοδότες για ανατροφοδότηση.

Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει αναφορά στα ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν την έρευνα δράσης καθώς και τις απαντήσεις που διαμορφώθηκαν μέσα από την εφαρμογή της. Θα διαφανούν και θέματα που αφορούν την καμπάνια.

Ερευνητικό Ερώτημα 1:

Τι είδους σχεδιαστικών προκλήσεων αντιμετώπισε η έρευνα αυτή και πώς αντιμετωπίστηκαν;

Με βάση τα σχόλια και την ανατροφοδότηση από τους μαθητές στον πρώτο κύκλο της τεχνικής έρευνας δράσης εντοπίστηκαν και τα αδύνατα σημεία της καμπάνιας ή αλλιώς κάποιες σχεδιαστικές προκλήσεις όπως χρήση ορισμού, έμφαση στους αριθμούς τηλεφώνων, προσθήκη λίγου χρώματος. Αυτές οι προκλήσεις αφορούσαν το σχεδιασμό των αφισών πως να τροποποιηθούν ώστε να είναι πιο αποτελεσματική η ενημέρωση και πρόληψη ενάντια στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού στα πλαίσια της Κύπρου.

Η αντιμετώπιση των σχεδιαστικών προκλήσεων υλοποιήθηκε μετά τα αποτελέσματα της ανατροφοδότησης των μαθητών. Αφού πάρθηκαν τα δεδομένα του πρώτου κύκλου της

έρευνας έγινε προσθήκη λεκτικού ορισμού του εκφοβισμού και επεξηγηματικού κειμένου. Μία δεύτερη αλλαγή ήταν η έμφαση που δόθηκε στους αριθμούς τηλεφώνων που μπορεί να απευθυνθεί κάποιος, με διακριτική μεγέθυνση και λίγο χρώμα, ώστε να είναι πιο ευδιάκριτοι.

Στο πρώτο στάδιο του σχεδιασμού της καμπάνιας, όσον αφορά τις αφίσες, δεν χρησιμοποιήθηκε επεξηγηματικό κείμενο-ορισμός για να είναι πιο παιδαγωγικές. Δηλαδή να μπορούσαν τα παιδιά να ερμηνεύσουν τις αφίσες δια μέσω του τίτλου, των εικονιδίων και των άλλων πληροφοριών όπως σλόγκαν, λογότυπο. Ο ορισμός δεν τοποθετήθηκε εξαρχής γιατί στην γραφιστική αποφεύγεται να ενσωματώνονται πολλές πληροφορίες στις αφίσες.

Στη συγκεκριμένη ομάδα παιδιών γυμνασιακής ηλικίας αυτό δεν επιτεύχθηκε και χρειάστηκε η προσθήκη περεταίρω λεκτικού. Η ερευνήτρια-γράφουσα χειρίστηκε το θέμα με διάκριση και προσοχή ενσωματώνοντας λεκτικό με συνοπτικό τρόπο, σύντομο και ανάλαφρο, ώστε να μην κουράζει τον θεατή-παρατηρητή και αυτό εξακριβώθηκε μέσα από τα δεδομένα που πάρθηκαν από τον δεύτερο κύκλο της έρευνας. Η ερευνήτρια χειρίστηκε με τον ίδιο τρόπο και την προσθήκη του χρώματος, δηλαδή χρησιμοποίησε χρώμα στις αφίσες με διάκριση και προσοχή.

Με αφορμή την παραπάνω παρατήρηση εισηγούμαστε όπως η συγκεκριμένη διαπίστωση δοκιμασθεί σε άλλες καμπάνιες ώστε να είναι πιο αποτελεσματικές.

Ερευνητικό Ερώτημα 2:

Πώς αξιολογήθηκε η εφαρμογή και τα αποτελέσματά της έρευνας συνολικά;

Αξιολογώντας τη διαδικασία που ακολουθήθηκε στην παρούσα τεχνική έρευνα δράσης είμαι σε θέση να αναφέρω ακόμα μια κριτική αποτίμηση. Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε από την ίδια την γράφουσα που είχε το διττό ρόλο της ερευνήτριας. Όλες οι παρατηρήσεις, οι συνεντεύξεις, όπως επίσης και η ομάδα εστίασης, πραγματοποιήθηκαν από το ίδιο άτομο, την γράφουσα-ερευνήτρια. Για περισσότερη τριγωνοποίηση θα μπορούσε στη διαδικασία της παρατήρησης να συμπεριληφθεί ένας μη συμμετοχικός παρατηρητής, ο οποίος να συλλέγει δεδομένα παράλληλα με την γράφουσα-ερευνήτρια. Η βιντεογράφιση επίσης της όλης διαδικασίας θα πρόσδιδε μεγαλύτερη εγκυρότητα στη συλλογή των δεδομένων.

Συμπερασματικά, η όλη διαδικασία κύλησε πολύ ομαλά και οι μαθητές ήταν σε θέση να κάνουν σημαντικές, στοχευμένες παρατηρήσεις και εισηγήσεις. Η συμπερίληψη παιδιών στην ερευνητική διαδικασία έχει υποστηριχθεί από έρευνες και έχει αποδειχθεί ως πολύ επικοινωνιακή.

Ερευνητικό Ερώτημα 3:

Τι μηνύματα βγήκαν απ' αυτή την έρευνα που θα μπορούσαν να ενημερώσουν μελλοντικά σχέδια;

Η ερευνητική διαδικασία έδωσε την ευκαιρία στην ερευνήτρια να επιβεβαιώσει και να αντιληφθεί τη σημασία που έχει η συμμετοχή παιδιών σε έρευνα και παράλληλα να εκτιμήσει την ανάγκη συμμετοχής παιδιών σε έρευνα κυρίως σε θέματα που τα αφορούν.

Επιπρόσθετα μέσα από την ολοκλήρωση της παρούσας τεχνικής έρευνας δράσης, η ερευνήτρια είναι σε θέση να εκτιμήσει και την πολυπλοκότητα της διαδικασίας της τεχνικής έρευνας δράσης σαν σύνολο που χαρακτηρίζεται από την προσωπική εμπλοκή του ερευνητή. Ο ερευνητής που υλοποιεί και συμμετέχει στην τεχνική έρευνα δράσης προσπαθεί συνεχώς να παραμείνει αντικειμενικός, έτσι ώστε τα δεδομένα που συλλέγει να μην χαρακτηρίζονται από υποκειμενικότητα.

Φάνηκε ότι η τεχνική έρευνα δράσης αποτελούσε την πλέον κατάλληλη επιλογή διερεύνησης του συγκεκριμένου θέματος και συλλογής δεδομένων για επίλυσή του, παρά τις δυσκολίες και τους περιορισμούς που παρουσιάστηκαν.

#### **8.1.4 Γενική συμπερασματική διαπίστωση**

Με αφορμή την παρούσα πιλοτική έρευνα διαπιστώνεται ότι η Γραφιστική επικοινωνία σε συνεργασία με ειδικούς για το θέμα μπορεί να μεταφέρει μηνύματα στα παιδιά ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό ώστε να υπάρξει ενημέρωση και πρόληψη ενάντια στο φαινόμενο αυτό. Αυτό φάνηκε μέσα από τις θετικές απαντήσεις της έρευνας.

Εισηγούμεστε όπως σε μελλοντικές έρευνες και καμπάνιες γίνει κάτι αντίστοιχο για να διερευνηθεί κατά πόσο μπορεί να μειωθεί το πρόβλημα. Αναμένεται όπως αυτή η εισήγηση συμβάλει στην ουσιαστική μείωση του σχολικού εκφοβισμού. Όπως είπε και ο Lewin *«άμα θέλεις πραγματικά να καταλάβεις κάτι [αρνητικό], τότε δοκίμασε να το αλλάξεις»* (Wikiversity, 2013).

## **9 ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ / ΤΙ ΑΛΛΟ ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΕ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΑ**

Λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς της παρούσας εργασίας, αλλά και άλλων ερευνών που διεξήχθησαν και αφορούν στο υπό εξέταση θέμα, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν σημαντικές και ουσιώδεις πτυχές που πρέπει να εξεταστούν. Παραθέτουμε παρακάτω κάποιες εισηγήσεις για μελλοντικές έρευνες και καμπάνιες γύρω από το θέμα.

Στην περίπτωση της Κύπρου είναι χρήσιμο να συνεχίσουν να γίνονται έρευνες σε διάφορες ηλικιακές ομάδες παιδιών όσον αφορά τις αντιλήψεις σχεδιαστικών μηνυμάτων έτσι ώστε να δοθεί η ευκαιρία της ενημέρωσης - πρόληψης και σε άλλες σχολικές βαθμίδες μέσα από γραφιστικές καμπάνιες. Δηλαδή, να υπάρξει για κάθε ηλικιακή ομάδα κάτι αντίστοιχο με την παρούσα καμπάνια, αλλά με ανάλογο υλικό.

Με βάση την βιβλιογραφική ανασκόπηση, για να υπάρξει μια ολιστική - συνολική μείωση στο πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού πρέπει να υπάρξει συνεργασία εκπαιδευτικού, γονέα και παιδιού, γι' αυτό εισηγούμαστε όπως εφαρμοστεί αντίστοιχη καμπάνια με σχεδιαστικά μηνύματα και σε γονείς και εκπαιδευτικούς.

Όσον αφορά την παρούσα καμπάνια, καλό θα ήταν να ολοκληρωθεί ή αλλιώς να συνεχιστεί με την προσθήκη μιας σχεδιαστικής Ιστοσελίδας όπως [bullying-cy.com](http://bullying-cy.com) (παράρτημα 8) στην οποία να κυριαρχεί το ίδιο ύφος, καθώς επίσης και μηνυμάτων (tweets) στο Twitter: <https://twitter.com> (παράρτημα 5).

Επιπρόσθετα, θα ήταν βοηθητικό να σχεδιαστούν διαφημιστικά έντυπα με συνοπτικές πληροφορίες για περαιτέρω ενημέρωση για το πρόβλημα. Εξίσου βοηθητικό θα ήταν τα εικονίδια/χαρακτήρες των αφισών να χρησιμοποιηθούν σε μορφή κίνησης σε διαφημιστικά σποτ (spot) στην τηλεόραση και ηχητικών μηνυμάτων στο ραδιόφωνο (παράρτημα 6). Παράλληλα, καλό θα ήταν να δημιουργηθεί μια σχετική σελίδα στο Facebook και γενικά σε όλα τα κοινωνικά δίκτυα, στα οποία έχουν συνεχή πρόσβαση τα παιδιά.

Η δημιουργία κάποιου παιχνιδιού σχετικού με το θέμα του σχολικού εκφοβισμού το οποίο θα χρησιμοποιόταν διαδικτυακά, πιστεύουμε πως θα συνέβαλε ιδιαίτερα στην ενημέρωση

και πρόληψη γιατί θα αποτελούσε μια προσιτή μορφή προσέγγισης με τα δεδομένα της σημερινής εποχής.

Λόγω στενότητας του χρόνου στην παρούσα έρευνα αναπτύχθηκε μόνο η έντυπη μορφή posters, post-cards, διαφημίσεις περιοδικών, εφαρμογές δρόμου-στάσεις λεωφορείων και μικροαντικείμενα. Μελλοντικά πρόθεση είναι να υλοποιηθούν και οι υπόλοιπες εισηγήσεις της γράφουσας.

# ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

## Ελληνική Βιβλιογραφία

Αμπάβη, Α. (2009). *Η Τέχνη του Χρώματος και ο Συμβολισμός του*. Αναρτήθηκε στις 24-9-2009 από το Διαδίκτυο: <http://www.artmag.gr/articles/art-articles/about-art/item/745-the-art-of-color-and-symbolism>

Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο. Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ασημακόπουλος, Χ., Χατζηπέμος, Θ., Σουμάκη, Ε., Διαρεμέ, Σ., Γιαννακοπούλου, Ο. & Τσιάντης, Γ. (2000). «*Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο Δημοτικό Σχολείο: Απόψεις μαθητών, απόψεις εκπαιδευτικών*». Παιδί και Έφηβος. Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία, Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου, Τόμος 10, Τεύχος 1. Αθήνα: Καστανιώτη

Αυξεντίου, Γ. (2013). Εκφοβισμός - Bullying. Στο Α. Χατζηπαναγής ( Έπιμ. Έκδ.), *Οι γονείς Εκπαιδεύονται* (51). Λευκωσία.

Γαλούπης, Β. (2013). *Ο σχολικός εκφοβισμός χτυπά την πόρτα μας*. Εφημερίδα η Αυγή. Αναρτήθηκε στις 9 - 6 - 2013 από το Διαδίκτυο: <http://www.avgi.gr/article/427722/o-scholikos-ekfovismos-xtupa-tin-porta-mas#prettyPhoto>

Δημά, Δ. (2012). *Καμπάνιες κατά του Σχολικού Εκφοβισμού: Όταν το πείραγμα μετατρέπεται σε εφιάλη*. Αναρτήθηκε στις 30 - 11 - 2012 από το Διαδίκτυο: [http://news247.gr/eidiseis/koinonia/kampanies\\_kata\\_toy\\_scholiku\\_ekfovismou\\_otan\\_to\\_peiragma\\_metatrepetai\\_se\\_efialth.2019012.html](http://news247.gr/eidiseis/koinonia/kampanies_kata_toy_scholiku_ekfovismou_otan_to_peiragma_metatrepetai_se_efialth.2019012.html)

Δημητρίου, Μ. (2010). *Εκατοντάδες μαθητές του Δημοτικού και του Γυμνασίου Θύματα σχολικού εκφοβισμού*. Αναρτήθηκε από την ιστοσελίδα <http://www.sigmalive.com/archive/simerini/news/local/334869>

Θεοφίλου, Μ. (χ.χ). *Σχολικός Εκφοβισμός*. Αναρτήθηκε από την ιστοσελίδα: <http://www.paidiatros.com/children/Sholikos-ekfovismos>

Ιωάννου, Μ. & Παπακόστα, Ε. Σ. (2007). *Η Εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στο σχολείο*. Αναρτήθηκε στις 3 - 08 - 2007 από το Διαδίκτυο: [http://www.moec.gov.cy/edu\\_psychology/yliko/encheiridio\\_oikogeneia\\_ekfovistikiki\\_symperifora.pdf](http://www.moec.gov.cy/edu_psychology/yliko/encheiridio_oikogeneia_ekfovistikiki_symperifora.pdf)

Καπάττου, Α. (2014). *Παιδιά στην εφηβεία, Γονείς σε κρίση* (1η έκδ.). Αθήνα: Μίνωας Εκδόσεις.

Καπάττου, Α. (2010). *Τι νοείται ο σχολικός εκφοβισμός*. Αναρτήθηκε στις από το Διαδίκτυο: <http://www.akappatou.gr/index.php/efivoi/efivoi-sxolikh-via/634-2010-11-07-16-50-44>

Κολιοπάνου, Ρ. (2014). *Θεωρία των Χρωμάτων: Ποιο είναι το αγαπημένο μας χρώμα και τι σημαίνει*; Αναρτήθηκε στις 5-3-14 από το Διαδίκτυο: <http://www.astrology.gr/ENALLAKTIKI-GONIA/item/55844-theoria-ton-hromaton-poi-einai-to-agapimeno-mas-hroma-kai-ti-simainei>



- Κωνσταντίνου, Ε. (2013). *Ευρωπαϊκή καμπάνια «Κάνει τη διαφορά» στην ενδοσχολική βία - Ένας στους τρεις μαθητές, κυρίως αγόρια, θύματα bullying μέσα κι έξω από το σχολείο*. Αναρτήθηκε στις 29-01-2013 από το Διαδίκτυο: <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=495528>
- Λάντου, Δ. (2012). *Σε έξαρση ο σχολικός εκφοβισμός*. Αναρτήθηκε στις 6 - 01 - 2012 από το Διαδίκτυο: [http://webapps.leventis.ucy.ac.cy:7786/dailypress/dailypress.manage\\_documents2.download?p\\_file=F794743512/ALI20120106001.pdf](http://webapps.leventis.ucy.ac.cy:7786/dailypress/dailypress.manage_documents2.download?p_file=F794743512/ALI20120106001.pdf)
- Μαστρογιάννης, Θ. (2012). *Η αισθητική ερμηνεία των χρωμάτων*. Αναρτήθηκε στις 8-1-12 από το Διαδίκτυο: [http://graficnotes.blogspot.com/2012/01/blog-post\\_1150.html](http://graficnotes.blogspot.com/2012/01/blog-post_1150.html)
- Μόττη - Στεφανίδη, Φ., Παπαθανασίου, Α.Χ. και Λαρδούτσου, Σ. (2004). Διαταρακτική και Επιθετική Συμπεριφορά. Στο Α. Καλαντζή-Αζίζη και Μ. Ζαφειροπούλου (Επιμ.) *Προσαρμογή στο Σχολείο: Πρόληψη και αντιμετώπιση Δυσκολιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπουρνάζου, Δ. (2013). *Πες όχι στον εκφοβισμό και τη σχολική βία!* Αναρτήθηκε στις 6-3-13 από το Διαδίκτυο: <http://www.metrogreece.gr/ArticleDetails/tabid/82/ArticleID/295198/Default.aspx>
- Νικολάου, Ι. (2014). *Το Υπουργείο Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης στηρίζει κάθε προσπάθεια ενάντια στον εκφοβισμό για ένα ασφαλές σχολικό περιβάλλον και μια δίκαιη κοινωνία*. Ιστοσελίδα Υπουργείου Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξεως Αναρτήθηκε στις 18- 01-14 από το Διαδίκτυο: <http://www.mjpo.gov.cy/mjpo/mjpo.nsf/All/D8B2D587FF6B82ADC2257C6E0045FC0D?OpenDocument>
- Παιδεία. (2014). *Beat Bullying: Τριήμερο καταπολέμησης σχολικού εκφοβισμού*. Αναρτήθηκε στις 3-6-14 από το Διαδίκτυο: <http://neolaiacy.com/2014/03/06/beat-bullying-triimero-katapolemisis-sxolikou-ekfovismou/#ixzz3CNLPTTno>
- Παπακώστα, Σ. Ε., & Ιωάννου, Μ. (2007). *Η εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στο σχολείο*. Παγκύπρια Σχολή Γονέων.
- Παραδεισιώτη, Α., & Παπακώστα, Σ. Ε. (2010). *Διδάσκοντας μέσα από Ιστορίες - Εγχειρίδιο για τους εκπαιδευτικούς*. Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Δάφνη III.
- Παραδεισιώτη, Α., & Τζιόγκουρος, Π. (2008). *Η εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στο σχολείο - Εγχειρίδιο για τους εκπαιδευτικούς*. Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Δάφνη II.
- Παραδεισιώτη, Α., Παπακώστα, Σ. Ε., & Λαζάρου Χ. (2010). *Η εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στο σχολείο - Εγχειρίδιο για τους εκπαιδευτικούς*. Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Δάφνη III.
- Πρεκατέ, Β. (2007). *Ενημερωτικό Φυλλάδιο για το σχολικό εκφοβισμό, το οποίο αποστέλλει ο Μέντορας σε σχολεία και άλλους ενδιαφερόμενους*. Αναρτήθηκε από το Διαδίκτυο: [www.mentoras.org/PDF/bullying-site.pdf](http://www.mentoras.org/PDF/bullying-site.pdf).
- Σπυρόπουλος, Φ. (2009). *Bullying. Το «πρώτο βήμα» στην παραβατικότητα*. Αναρτήθηκε στις 03-05-2009 από το Διαδίκτυο: <http://www.theartofcrime.gr/assets/Bullying.doc>.

Σταυρινίδης, Π. (χ.χ.). *Ιστοσελίδα Πανεπιστημίου Κύπρου*. Αναρτήθηκε από το διαδίκτυο: <http://ucy.ac.cy/dir/el/component/comprofiler/userprofile/stavrini>

Τσιάντης, Ι. (2008). *Ενδοσχολική βία και εκφοβισμός*. Εταιρεία Ψυχικής Υγείας Παιδιού και Εφήβου, σελ 1.

Τσιάντης, Ι. (2008). *Ενδοσχολική βία*. 11ο Πρόγραμμα Προαγωγής Ψυχικής Υγείας. Αθήνα.

Τσιάντης, Ι. (2008). *11ο Πρόγραμμα Προαγωγής Υγείας «Εκπαίδευση Λειτουργών Υγείας και Εκπροσώπων Κοινωνικών Φορέων σε θέματα Προαγωγής Ψυχικής Υγείας και Ανάπτυξης Ψυχοκοινωνικών Δεξιοτήτων(Πρόγραμμα «Επίκτητος»)*. Αναρτήθηκε από το Διαδίκτυο: [www.mentalhealthpromotion.co.uk/umsprk11ds0npk12id19tsmtrs3mkn8mprs4nkn7lsth15knrvtn6tsxrn/urpnmhpedctnlprgrmsdnlldedctnlmtrl/tsiantis\\_2008\\_03\\_05.pdf](http://www.mentalhealthpromotion.co.uk/umsprk11ds0npk12id19tsmtrs3mkn8mprs4nkn7lsth15knrvtn6tsxrn/urpnmhpedctnlprgrmsdnlldedctnlmtrl/tsiantis_2008_03_05.pdf)

Χτενέλη, Κ. (2009). *Η Αυλή των θυμάτων*. Αναρτήθηκε στις 17-03-2010 από την ιστοσελίδα [trans.kathimerini.gr/4dcgi/\\_w\\_articles\\_womdeco\\_1\\_16/04/2009\\_275660](http://trans.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_womdeco_1_16/04/2009_275660)

## Αγγλική Βιβλιογραφία

Beat Bullying. (χ.χ). *HFC-Beat Bullying*. Αναρτήθηκε από το Διαδίκτυο: <http://www.hfcbeatbullying.info/en>

Brydon-Miller, M., Greenwood, D., & Maquire, P. (2003). Why action research? *Action research*, 1(1), 9-28.

Carr, W. (2004). "Teacher education in the 21<sup>st</sup> century". Proceedings of the 4<sup>th</sup> Pancyprian Educational Conference 'Teachers' Education and Development'. Nicosia-Cyprus: Education Association of Cyprus, 1-32.

Cilliers, W.J. (1999). *An experiential learning process for the advancement of previously disadvantaged employees in an industrial context*. Universiteit van Pretoria: Pretoria.

Cohen, L., Manion, L. (1997). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. (Χ. Μητσοπούλου, Μ. Φιλοπούλου, Μεταφρ.). Αθήνα: Μεταίχμιο-Έκφραση.

Coloribus. (2014). *Conscious Voting: "Bullying, Girl" Print ad by Camisa 10*. Αναρτήθηκε από το Διαδίκτυο: <http://www.coloribus.com/adsarchive/prints/conscious-voting-bullying-girl-18642755/>

Coloribus. (2004). *Friends: "SLUT" Print Ad by LOWE Brindfors*. Αναρτήθηκε από το Διαδίκτυο: <http://www.coloribus.com/adsarchive/prints/friends-slut-6659455/>

Craig, W., Harel- Fish, Y., Fogol – Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons – Morton, B., Molcho, M., Mato, M.G., Overpeck, M., Due, P., Pickett, W., the hbsc Violence & Injuries Prevention Focus Group, The hbsc Bulling Writing Group (2009). «A cross- national profile of bulling and victimization among adolescents in 40 countries» *International Journal of Public Health*, 54, 216-224.

Cyprus Events. (2014). *Ηβη Αδάμου-Εκστρατεία Beat Bullyng*. Αναρτήθηκε από το Διαδίκτυο: <http://www.cyprusevents.net/el/events/ivi-adamou-beat-bullying-limassol-2012/>

Cyprus News, eu. (2014). *Επιστημονική Ημερίδα: "Σχολικός Εκφοβισμός: Εμπειρικά Δεδομένα από Κύπρο και Ελλάδα"* Αναρτήθηκε στις 28 - 4 - 14 από την ιστοσελίδα: <http://cyprusnews.eu/deltia-typou/2081262-2014-04-25-08-11-05.html>

Denscombe, M. (2010). *The Good Research Guide for small-scale social research projects* (4th edition). England: Open University Press.

Deco. (2014). Διακόσμηση: *Γιατί αγαπάμε τα στρογγυλά σχήματα, τι συμβολίζει ο κύκλος – Στρογγυλές βιβλιοθήκες!* Αναρτήθηκε στις 24-10-14 από το Διαδίκτυο: <http://www.infokids.gr/2014/10/diakosmisi-giati-agapame-ta-stroggyli/>

Druin, A. (2002). The role of children in the design of the new technology. *Behaviour and information technology*, 21(1), 1-25.

Elinoff, M.J., Chafouleas, S.M. and Sassu, K. A. (2004). «Bullying. Considerations for defining and intervening in school settings». *Psychology in the Schools*, 41, 887 - 897.

Elliott, J. (2010). "Building Educational Theory through Action Research". In, Campbell, A. & S. Groundwater- Smith (eds). *Action Research in Education- Fundamentals of Applied Research*, London: Sage. Vol. I, 171-194.

Feldman, R. S. (2011). *Εξελικτική Ψυχολογία. Δια βίου ανάπτυξη*. Αθήνα: Gutenberg.

Georgiou, St., & Stavrinides, P. (2008). Bullies, victims, and bully-victims: psychosocial profiles and attributions styles. *School Psychology International*, 29(5), 574-589.

- Georgiou, St., & Stavrinides, P. (2013). Parenting at home and bullying at school. *Social Psychology of Education: An International Journal*, 16, 165-179.
- Georgiou, St., Stavrinides, P., & Fousiani, K. (2013). Authoritarian parenting, power distance and bullying propensity. *International Journal of School & Educational Psychology*, 1(3) 199-206.
- Greenwood, D., Levin, M. (1998). *Introduction to Action Research*. London: Sage Publications.
- Hanna, L., Ridsen, K., & Alexander, K. (1997). Guidelines for usability testing with children. *Interactions* 4(5), 9-14.
- Harris, S. and Petrie, G.F. (2003). *Bullying. The bullies, the victims, the bystanders*. The Scerecrow Press, Inc, Oxford.
- Kemmis, S. (2009). Action research as a practice-based practice. *Educational Action Research*, 17(3), 463-474. Doi:10. 1080/09650790903093284.
- Leeuwen, T.V. (2001). Semiotics and Iconography. In Leeuwen, T.V. (Eds.), *The handbook of visual analysis* (pp. 92-118). London: Sage Publications Ltd
- Leeuwen, T.V. (2006). Towards a semiotics of typography. *Information Design Journal (IDL)*, 14(2), 139-155. Ανακτήθηκε από το Διαδίκτυο: [http://ixdcth.se/courses/2012/tda492/sites/default/files/files/Reading\\_Towards\\_a\\_Semiotics\\_of\\_typography.pdf](http://ixdcth.se/courses/2012/tda492/sites/default/files/files/Reading_Towards_a_Semiotics_of_typography.pdf)
- Louwes, J. (2009). *Ψευτοπαλικαρισμός στα σχολεία*. Αναρτήθηκε στις 11-09-2009 από το Διαδίκτυο: [www.enet.gr/?i=news.el.article&id=81171](http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=81171).
- McNiff, J. (1995). *Action Research for Professional Development*. London: Hyde Publications.
- McNiff, J. (1995). *Teaching as Learning: an Action Research Approach*. London: Routledge.
- Noffke, S., & Somekh, B. (2005). Action Research. In B. Somekh and C. Lewin (Eds.). *Research methods in the social sciences* (pp. 89-96). London: SAGE Publications.
- Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο*. Αθήνα: Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και Βία στο Σχολείο. Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε*. Αθήνα: Ε.Ψ.Υ.Π.Ε
- Olweus, D., Limber, S. & Mihalic, S & F. (1999). *Bullying Prevention Program: Blueprints for Violence Prevention, Book Nine*. Blueprints for Violence Prevention Series (D.S. Elliott, Series Editor). Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence, Institute of Behavioral Science, University of Colorado. 1999 (Updated 08/2006).
- Pearl, D., Bouthilet, L., & Lazar, J. (Eds.) (1982). *Television and behavior. Vol 2*. Washington, D.C.:US. Government Printing Office. Στο: Olweus, D. (2009).
- Stavrinides, P., Georgiou, St., & Theofanous, V. (2010). Bullying and empathy: a short-term longitudinal investigation. *Educational Psychology*, 30(7), 793-802.
- Stavrinides, P., Georgiou, St., Nikiforou, M., & Kiteri, E. (2011). Longitudinal investigation of the relationship between bullying and psychosocial adjustment. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(6), 730-743.

Stavrinides, P., Paradisiotou, A., Tziogkouros, C., & Lazarou, C. (2010). Prevalence of bullying among Cyprus elementary and high school students. *International Journal of Violence and Schools*, 11, 114-128.

Stavrinides, P., Tsivitanou, A., Nikiforou, M., Hawa, V., & Tsolia, V. (2013). Longitudinal associations between bullying and children's preference for television violence. *International Journal of Criminology and Sociology*, 2, 72-78.

Sullivan, K., Cleary, M. and Sullivan, G. (2004). «Bullying in secondary schools: what it looks like and how to manage it». Paul Chapman Publishing. A Sage Publications Company, London. Corwin Press, A Sage Publications Company, California.

Susman, G.I., & Evered, R. D. (1978). An Assessment of the Scientific Merits of Action Research. *Administrative Science Quarterly*, 23(4), 582-603.

Wikiversity. (2013). *Action research*. Αναρτήθηκε στις 14-9-14 από το Διαδίκτυο: [http://en.wikiversity.org/wiki/Action\\_research](http://en.wikiversity.org/wiki/Action_research)

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ**

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1**

### **Πρωτόκολλο Ημιδομημένης Συνέντευξης**

Η συνέντευξη περιλάμβανε τρεις ερωτήσεις. Οι ερωτήσεις αφορούσαν το σχεδιασμό (design) της Καμπάνιας, καθώς επίσης και την όλη προσέγγισή της.

Συγκεκριμένα οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν στην ημιδομημένη συνέντευξη ήταν:

- 1.** Η καμπάνια αυτή επικοινωνεί κάποιο μήνυμα ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό;  
Αν ναι, γιατί; Αν όχι, γιατί;
- 2.** Η όλη προσέγγιση της Καμπάνιας πώς σου φαίνεται;
- 3.** Θεωρείς πως θα μπορούσε ν' αλλάξει κάτι στην καμπάνια; Αν ναι, τι; Αν όχι, γιατί;

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

### Πρωτόκολλο Ατομικής Παρατήρησης

Η παρατήρηση διενεργήθηκε από την ερευνήτρια/γραφούσα. Εφαρμόστηκε σε ατομικό επίπεδο και στο σύνολο έξι παιδιών από την Α' - Γ'.

Χρησιμοποιήθηκε ο χώρος της σχολικής κοινότητας.

Η παρατήρηση για κάθε παιδί ξεχωριστά κράτησε 10-15 λεπτά.

Η παρατήρηση αφορούσε στις πιο κάτω αντιδράσεις:

- Σχόλια:
  
- Χαμόγελα:
  
- Γέλια:
  
- Σοβαρότητα:
  
- Σημάδια συγκέντρωσης:



## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3**

### **Πρωτόκολλο Ομάδας Εστίασης (Focus Group)**

Η ομάδα αποτελείτο από έξι παιδιά.

Ζητήθηκε από τα παιδιά να παρατηρήσουν ξανά τα δείγματα της καμπάνιας και να συζητήσουν θέματα γύρω από αυτά.

Η ερευνήτρια κατέγραφε σε ημερολόγιο τις συζητήσεις των παιδιών όπως και στο πρώτο εργαλείο συλλογής δεδομένων στην παρατήρηση.

Η συζήτηση των παιδιών ηχογραφήθηκε για να απομαγνητοφωνηθεί στη συνέχεια.

Ακολουθήθηκε δηλαδή η διαδικασία κωδικοποίησης και ανάλυσης όπως και στις ημιδομημένες συνεντεύξεις.

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

### Έντυπο γραπτής συγκατάθεσης



Αγαπητοί γονείς,

Στα πλαίσια της μεταπτυχιακής μου διατριβής με θέμα «**Καμπάνια ενημέρωσης και πρόληψης ενάντια στο σχολικό εκφοβισμό**», που διεξάγεται το φθινοπωρινό εξάμηνο του 2014 στο Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου (ΤΕΠΙΑΚ), κρίνεται αναγκαία η συμμετοχή των παιδιών Α-Γ τάξης του Γυμνασίου. Τα παιδιά θα αποτελέσουν αντικείμενο ατομικής παρατήρησης κατά τη διάρκεια παρακολούθησης δειγμάτων της Καμπάνιας όπως posters, post-cards κλπ. τα οποία αναπτύχθηκαν και δημιουργήθηκαν από την ερευνήτρια Μαρία Ανδρέου.

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να εξετάσει αν τα παιδιά αντιλαμβάνονται τα μηνύματα μέσα από τα δείγματα της καμπάνιας που θα τους δοθούν. Οι απαιτήσεις, δηλαδή, που θα αναμένονται από τα παιδιά είναι απλά να απαντήσουν κάποιες ερωτήσεις έτσι ώστε να εξακριβωθεί αν αντιλαμβάνονται τα μηνύματα. Παράλληλα, να διαπιστωθεί αν πρέπει να αλλάξει κάτι από την άποψη της Γραφιστικής. Αξίζει να σημειωθεί, πως, τα δείγματα που θα τους δοθούν είναι ένα μέρος της καμπάνιας-δράσης που θα εκπληρωθεί μελλοντικά.

Η όλη απασχόληση των παιδιών θα διαρκέσει περίπου 15-20 λεπτά. Θα ακολουθήσουν, επίσης, ατομικές συνεντεύξεις των μαθητών για να καταγραφούν οι απόψεις και οι σκέψεις τους για τη συγκεκριμένη καμπάνια με διάρκεια 10-15 λεπτά για το κάθε παιδί ξεχωριστά.

Οι πληροφορίες που θα δώσουν τα παιδιά θα χρησιμοποιηθούν μόνο για το σκοπό της συγκεκριμένης έρευνας και οι απόψεις και οι δηλώσεις τους θα είναι εμπιστευτικές. Θα υπάρξει απόλυτη προστασία των προσωπικών δεδομένων των παιδιών. Για την ασφάλεια των προσωπικών δεδομένων των παιδιών, η αποθήκευση και αρχειοθέτηση του σχετικού αρχείου των συνεντεύξεων θα καταστραφεί, ενώ οποιαδήποτε στιγμή θεωρήσετε ότι δεν θέλετε το παιδί σας να λάβει μέρος σε αυτή την έρευνα, μπορεί να αποχωρήσει από το πρόγραμμα.

Η συμμετοχή των παιδιών έχει μεγάλη σημασία για την επιτυχία της παρούσας έρευνας και μετέπειτα εργασίας/καμπάνιας.

Ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη βοήθεια και συνεργασία,

Μαρία Ανδρέου

.....

### **Έντυπο γραπτής συγκατάθεσης**

Δηλώνω ότι ονομάζομαι ....., γονέας/  
κηδεμόνας του/της μαθητή/τριας ..... και δίνω τη  
συγκατάθεσή μου για να λάβει μέρος το παιδί μου στην έρευνα δράσης της μεταπτυχιακής  
διατριβής της Μαρίας Ανδρέου με θέμα «**Καμπάνια ενημέρωσης και πρόληψης ενάντια  
στο σχολικό εκφοβισμό**».

**ΥΠΟΓΡΑΦΗ**

.....

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

### Εισηγήσεις: **Twitter:** Tweets

(μάξιμουμ 140 χαρακτήρες)

1. Βλέπεις τους φίλους σου να παρενοχλούνται στο σχολείο; Εμπιστέψου με! Μίλα μου! Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις! Τηλεφώνα τώρα στο 166 111.
2. Σε κοροϊδεύουν στο σχολείο; Εμπιστέψου με! Μίλα μου! Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις! Τηλεφώνα τώρα στο 166 111.
3. Σε απομονώνουν στο σχολείο; Εμπιστέψου με! Μίλα μου! Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις! Τηλεφώνα τώρα στο 166 111.
4. Σε προσβάλλουν στο σχολείο; Εμπιστέψου με! Μίλα μου! Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις! Τηλεφώνα τώρα στο 166 111.
5. Σε χτυπάνε στο σχολείο; Εμπιστέψου με! Μίλα μου! Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις! Τηλεφώνα τώρα στο 166 111.
6. Έχεις μαθητές που υποφέρουν από εκφοβισμό; Μάθε τώρα! Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις! [bullying-cy.com](http://bullying-cy.com) ή τηλεφώνα τώρα στο 801 801 1177.
7. Είναι το παιδί σου θύμα εκφοβισμού; Μάθε τώρα! Κάνε εσύ την αρχή! Τι περιμένεις! [bullying-cy.com](http://bullying-cy.com) ή τηλεφώνα τώρα στο 801 801 1177.

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

**Εισηγήσεις: Για ραδιοφωνικό σποτ (spot)**

**Γλωσσικό μήνυμα:** Εμπιστέψου με! Μίλα μου!

**Σλόγκαν:** Κάνε εσύ την αρχή!

Τι περιμένεις;

**A. Κείμενο για ραδιοφωνικό σποτ:**

- διάρκεια έως 30 δευτερόλεπτα

- ελληνική γλώσσα

1. Ο Χρίστος ενώ ζητά συνεχώς χρήματα για το φαγητό του στο σχολείο, στο σπίτι γυρίζει πάντα πολύ πεινασμένος. Γιατί; Γιατί κάποια παιδιά του αποσπούν χρήματα με απειλές.

Σου θυμίζει κάτι αυτή η ιστορία; Έχεις ζήσει παρόμοια;

Εμπιστέψου με! Μίλα μου!

Κάνε εσύ την αρχή!

Τι περιμένεις;

Αν είσαι παιδί ή έφηβος τηλεφώνα τώρα στο **116 111**.

Αν είσαι γονέας ή εκπαιδευτικός στο **801 801 1177**.

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7

### Εισηγήσεις: Για ραδιοφωνικό και τηλεοπτικό σποτ (spot)

**Γλωσσικό μήνυμα:** Εμπιστέψου με! Μίλα μου!

**Σλόγκαν:** Κάνε εσύ την αρχή!

Τι περιμένεις;

#### **B. Κείμενο για ραδιοφωνικό / τηλεοπτικό σποτ:**

- διάρκεια έως 30 δευτερόλεπτα

- ελληνική γλώσσα

2. Τελευταία η Μαρία ντρέπεται για την εμφάνισή της. Οι συμμαθητές της, της κόλλησαν το παρατσούκλι «τυφλοπόντικας». Έτσι αποφάσισε να καταργήσει τα γυαλιά. Η απόδοσή της, όμως, στα μαθήματα δεν είναι πια η ίδια.

Σου θυμίζει κάτι αυτή η ιστορία; Έχεις ζήσει παρόμοια;

Εμπιστέψου με! Μίλα μου!

Κάνε εσύ την αρχή!

Τι περιμένεις;

Αν είσαι παιδί ή έφηβος τηλεφώνα τώρα στο **116 111**.

Αν είσαι γονέας ή εκπαιδευτικός στο **801 801 1177**.

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8**

**Εισηγήσεις: Ιστοσελίδα: [bullying-cy.com](http://bullying-cy.com)**

Η πιο πάνω ιστοσελίδα είναι αναρτημένη στο διαδίκτυο, αλλά χρειάζεται περαιτέρω επεξεργασία.